
Dialogien retoriikkaa

- retorisen esityksen argumenteista Guido del Giudicen
teoksessa *Io dirò la verità*

Cesare Maccari (1880) Cicero ilmiantaa Catilinan. Roma, Palazzo Madama

Eeva-Riitta Aarnio
Kirjoittamisen
maisteritutkielma
Jyväskylän yliopisto
Musiikin, taiteen ja
kulttuurin tutkimuksen laitos
Tammikuu 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Eeva-Riitta Aarnio	
Työn nimi – Title Dialogien retoriikkaa - retorisen esityksen argumenteista Guido del Giudicen teoksessa <i>Io dirò la verità</i>	
Oppiaine – Subject Kirjoittaminen	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Tammikuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 88 +3
Tiivistelmä – Abstract <p>Tässä tutkielmassani tarkastelen dialogimuotoista esitystä, joka jäljittelee klassista dialogia paitsi rakenteensa myös filosofisten aihealueidensa osalta. Keskeisiä käsitteitä tässä työssäni ovat dialogi ja retoriikka, sillä dialogimuotoisen esityksen perinteet ovat klassisessa retoriikassa, eli antiikin kreikkalaisissa, filosofisissa keskusteluissa. Tutkimuskohteeni dialogit ovat Guido del Giudicen italian kielisestä teoksesta <i>Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno (2012). Kerron totuuden. Giordano Brunon haastattelu</i> (suom. Aarnio 2016). Kyseinen teos esittää kolmen todellisen, historiallisen henkilön Brunon, Isaresin ja Beccarian kuvitteellisen keskustelun, joka tapahtuu 1500-luvun lopun ristiriitaisissa, maailmankatsomuksellisissa olosuhteissa.</p> <p>Tutkielmani koostuu kolmesta toisiinsa sulautuvasta osasta, jotka ovat aiheen esittely ja historialliset taustatekijät sekä retoriikka-analyysi että kääntämäni tutkimusaineisto. Tällaisen klassista dialogia imitoivan esityksen tarkastelussa tärkeää on huomioida tekstin, ulkopuoliset kontekstuaaliset suhteet, sillä niissä esitettyjen argumenttien aihepiirit ollakseen ymmärrettäviä vaativat taustatietoja myös kertomuksen tapahtumaympäristöstä, eli tässä tapauksessa tekstin ulkopuolisesta todellisuudesta. Tämän vuoksi esitän tutkielmassani myös lyhyen katsauksen sekä retoriikan keskeisiin historiallisiin tapahtumiin että dialogeissa esiintyvien todellisten, historiallisten henkilöiden taustoihin. Dialogien analyysisessä tarkastelussa hyödynnän klassisen retoriikan käsitteitä inventio, dispositio ja elocutio, joiden avulla haluan selvittää, mitä ne paljastavat dialogien argumenteista ja niihin rakentuneista merkityksistä. Kuten keskustelujen aiheista, teemoista, jäsennyksestä ja kielikuvista suhteessa tarinaan. Tutkielmani viimeisessä osassa esitän kirjoittamisen lajilliseen osuuteen kuuluvan käännöstekstin edellä mainitun teoksen toisen osan kolmesta dialogisesta luvusta.</p> <p>Tutkielmani tarkoitus on osoittaa, että klassisen retoriikan käsitteitä on mahdollista soveltaa kyseenä olevaan kirjalliseen aineistoon, jossa jäljitellään klassista dialogia. Retoriikan tässä kirjoituksessani käsitän laajasti, toisin sanoen paitsi puheeksi ja kirjoittamiseksi myös erääksi osaksi kirjallisuutta. Tämä näkökulma mahdollistaa myös tutkielmani aineistoanalyysin, jossa tutkimuskohteenani ovat siis dialogit ja tutkimusmenetelmänä retoriikka.</p>	
Asiasanat – Keywords, dialogi, dialogisuus, dialogimuoto, retoriikka, retorinen, argumentti, argumentaatio, diskurssi, klassinen, keskustelu, kommunikaatio, inventio, dispositio, elocutio,	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Dialoginen kerronta	3
1.2. Klassinen dialogi	4
1.3. Tutkielman dispositio	7
2. TUTKIELMAN VIITEKEHYS	9
2.1. Katsaus aiempaan tutkimukseen	9
2.2. Tutkimuskohteen luonteesta	12
2.3. Tutkimusongelma ja -menetelmä	14
3. RETORIIKAN HISTORIALLISTA TAUSTOJA	18
3.1. Cicero ja roomalainen retoriikka	18
3.2. Retoriikka keskiajalla ja renessanssissa	25
3.3. Retoriikan kirjallisuuskäsityksiä	29
4. BRUNON RETORISISTA DIALOGEISTA TEOKSESSA ”Io dirò la verità”	34
4.1. Dialogien taustoja	34
4.2. Reettorit: Bruno, Beccaria ja Isaresi	37
4.3. Tapahtumien ajallisia konteksteja	42
5. BRUNON RETORISTEN DIALOGIEN LUENTAA	45
5.1. Inventio: vakuuttavat argumentit	45
5.2. Dispositio: tarina ja jäsenitys	50
5.3. Elocutio: lausumien tyylit	55
6. KÄÄNNETYT DIALOGIT	62
6.1. Luku 1. Ei ole mitään, mitä katuisin	62
6.2. Luku 5. Mnemosyne on jumalattareni	68
6.3. Luku 8. Filosofi, ei teologi	72
7. PÄÄTÄNTÖ	79
8. LÄHDELUETTELO	83

1. JOHDANTO

“Colui che in ogni sua azione testimonia una filantropia universale, che non preferisce gli Italiani ai Britanni, i maschi alle femmine, le teste mitrate alle coronate, gli uomini di toga a quelli d'arme, chi porta il saio a chi non lo indossa, ma predilige chi ama la conversazione pacata, civile, leale ed utile. Colui che non tiene conto del capo unto, della fronte segnata, delle mani lavate e del pene circonciso, ma (e ciò permette di conoscere il vero uomo dall'aspetto) principalmente dell'anima e della cultura dell'intelligenza” - Giordano Bruno (Del Giudice 2012, 93)

Se joka kaikissa toimissaan toteuttaa maailmanlaajuisia ihmisrakkautta, ei pidä italialaisia englantilaisia parempina, miehiä parempina naisia, piispanhattuisia parempina kruunupäitä, toogaan pukeutuneita parempina rivisotilaita eikä sitä, joka pukeutuu munkinkaapuun parempana kuin sitä, joka ei siihen pukeudu, vaan suosii sitä, joka rakastaa tyyntä, siviiliä, lojaalia ja hyödyllistä keskustelua. Se joka ei arvosta öljyntyä päätä eikä merkittyä otsaa tai pestyjä käsiä ja ympärileikkausta, (sillä nämä näyttävät vain ihmisen ulkoisen olemuksen), vaan ennemminkin sielua ja älyllistä sivistystä. (suom. Aarnio 2016)

Yllä oleva dialogi esittää renessanssiajan lopulla kirjoitetun käsityksen sivistyneestä keskustelusta, dialogista, jossa keskeisellä sijalla ei ole ihmisen ulkoinen olemus, uskonto, kulttuuri tai sosiaalinen asema, vaan pikemminkin sisäinen ymmärrys ja tietoisuus maailmasta. Vaikka kyseinen dialogi viittaa satoja vuosia sitten kirjoitettuihin sanoihin, kuitenkin se myös omalla tavallaan kuvaa nykymaailmaa, jossa edelleenkin vastaavanlaiset vastakkainasettelut ovat voimakkaasti läsnä. Yhtäältä nämä aiheet olivat myös eräs syy, miksi valitsin tutkimuskohteekseni Guido del Giudicen teoksen *Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno* (2012), *Kerron totuuden, Giordano Brunon haastattelu* (suom. Aarnio 2016). Toisaalta teoksen toisen osan dialogimuotoinen kerrota herätti uteliaisuuteni ja nosti samalla esiin ensimmäisen kysymyksen, mitä kirjallisuuden lajia kyseinen dialogimuoto edustaa.

Tutkielmani kansisivua koristaa kuva Maccarin freskosta, joka esittää reettori Ciceron senaatissa pitämässä puhettaan Catilinaa vastaan, tämän puhe on luettavissa myös kirjoitetussa muodossaan teoksessa *In L. Catilinam*¹ (63 eaa.). Valitsemani kuva on

1. Kyseisen teoksen italiankielinen IV painos (2011) *Contro L. Catilina* (kääntäjä Marini)

tarkoin harkittu, sillä se viittaa symbolisesti sekä dialogiin että retoriikkaan ja sulautuu näin ollen osuvasti myös tässä tekstissä esittämiini teemoihin ja aihepiireihin.

Aloitan dialogista, sillä se on tutkielmani keskeisin käsite ja samalla myös tutkimuskohteeni. Kirjallinen dialogimuoto tunnetaan parhaiten Platonin *Apologia* eli *Sokrateen puolustuspuhe* teoksesta, joka esittää dialektisen, kysymys- ja vastauskaavan mukaan etenevän keskustelun (Hosiaislouma 2003, 146). Tämän Platonin teoksissaan käyttämän dialogimuodon perinteet löytyvät Sokrateen² keskusteluista, joita Platon muiden oppilaiden tavoin seurasi, kuten Frisch alla esittää.

Sokrateen keskusteluista tuli esikuva ajan filosofisille ja tieteellisille väittelyille, sillä kaikki sellaisista aiheista kirjoitetut julkaisut laadittiin nyt samaan kiinteään kirjalliseen muotoon, jossa Sokrates oli mukana keskustelemassa. Sokrateen oppilaiden joukossa oli myös Platon, jonka eloisia ja mestarillisia dialogeja... (Frisch 1962, 508.)

Kyseisen Platonin teoksen katsotaan edustavan dialogisen, kirjallisuuden lajin tyyppi-esimerkkiä, missä keskustelujen avulla etsittiin totuutta. Totuuteen pyrkiminen ja erilaisten näkökulmien huomioon ottaminen sulautuivat luontevasti siviiliin, dialogiseen keskusteluun. Tällaisen dialektisen keskustelumuodon aihepiirejä ja keskeisiä teemoja Koiviston ja Nykäsen mukaan olivat joko filosofiset, poliittiset tai tieteelliset kysymyksenasettelut. Keskustelussa jokainen osanottaja sai vuorollaan esittää omat väitteensä joko puolesta tai vastaan, pyrkimys oli saavuttaa yhteisymmärrys juuri vuoropuhelujen avulla. (Koivisto & Nykänen 2013, 14.) Tämä antiikin kreikkalaisille perinteille rakentunut dialogimuoto siirtyi myöhemmin osaksi roomalaista kulttuurielämää, jossa roomalainen kirjailija, reettori, lakimies ja humanisti Cicero kirjoitti dialogimuotoisen pääteoksensa *De Oratore, Puhujasta* (suom. Vuola 2010). Tästä aiheesta puhun laajemmin tutkielmani retoriikan historiallisia taustoja valottavassa osuudessa.

2. Sokrates (469-399 eaa.) tuomittiin tekemään itsemurha, häntä syytettiin mm. jumalanpilkasta ja epäsovinnaisista mielipiteistä. (ks. Kielletyt kirjat. Sananvapaus ja sensuuri verkkoaikana.)

Kirjallisuudentutkija Bahtinin dialogisuus käsite sen sijaan viittaa kielen metalingvistiseen ominaisuuteen. Kuten Hosiaisloma (2003, 146, 147) sanoo, Bahtinin dialogisuus käsite viittaa sekä kielen kollektiiviseen että interaktiiviseen luonteeseen, jolle ominaista on moniäänisyys, eli keskenään hyvinkin erilaisten näkemysten esiintuminen dialogisessa kerronnassa. Koskela ja Rojola lisäävät, että dialogisuus tarkoittaa paitsi kielen ja kulttuurin myös kirjallisuuden ominaispiirteitä, eli kirjallista diskurssia. Nämä seikat yhdessä sulautuvat osaksi inhimillistä kanssakäymistä, eli dialogia, joka väistämättä ilmaisee myös kulloinkin olemassa olevia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia diskursseja. (Koskela & Rojola 2000, 135.) Lähtenmäki (2009, 66) toteaaakin, että Bahtinin dialogisuus ei ole niinkään kielellinen ilmiö, vaan pikemminkin kielellisen kommunikaation ominaisuus.

Kuten myös Koivisto ja Nykänen (2013, 19) sanovat Bahtinin dialogisuus käsite liittyy paitsi kulttuuriin ja kieleen myös kaikkeen inhimilliseen toimintaan ja näin ollen myös kirjallisuuteen, jossa se ilmaisee sekä teosten sisäisiä yhteyksiä että ulkoisia suhteita toisiin teoksiin. Toisin sanoen dialogilla voidaan, yhtäältä viittaa kirjallisuuden sisäiseen moniääniseen vuoropuheluun, toisaalta teosten väliseen dialogiin, eli intertekstuaalisuuteen. Toisaalta kontekstuaalisiin teosten ulkopuolisiin suhteisiin, jotka yhdistävät ne kulloisiinkin historiallisiin ja kulttuurisiin taustoihinsa sekä kielenkäyttötapoihin (Koivisto & Nykänen 2013, 20).

1.1. Dialoginen kerronta

Tässä alaluvussa puhun kaunokirjallisuuden dialogisesta kerronnasta ja sen ominaispiirteistä, sillä dialogit ovat olennainen osa kaunokirjallisuutta, jossa ne viittavat fiktiivisen maailman henkilöhahmojen vuoropuheluun, jonka Platon määritteli mimeettiseksi puheen esittämistavaksi. Koivoston ja Nykäsen mukaan kirjallisuuden dialogilla tarkoitetaan kerrontatilannetta, jossa kerronta tapahtuu joltain diegeettiselta tasolta ja fokalisoituu (ks. esim. Genette 1980) dialogia käyvien henkilöhahmojen kautta.

Diegeettinen siis viittaa puheen epäsuoraan esittämiseen, joka korostaa kertojan tehtävää, mimeettinen sen sijaan puheen suoraan esittämiseen, eli dialogiin. (Koivisto & Nykänen 2013, 13.)

Dialoginen kerrontatapa on osa kaunokirjallisuuteen kuuluvaa kohtausta, jonka tarkoitus on jäljitellä todellisuutta ja luoda mielikuva reaaliajassa tapahtuvasta vuoropuhelusta (Steinby & Lehtimäki 2013, 97). Toisin sanoen dialogisen kohtauksen avulla fiktiiviseen kertomukseen luodaan aidolta vaikuttava puhetilanne, joka lähentelee draaman kohtausta. Kuitenkin kertomakirjallisuuden ja draaman dialogien funktio ja esitystapa poikkeavat toisistaan. Sen vuoksi, että kaunokirjallisuudessa dialogijaksoja voi olla joko runsaasti tai niukasti riippuen kerrontatilanteesta, lisäksi kertoja voi olla joko läsnä tai poissaoleva. Draamassa sen sijaan kerronta rakentuu lyhyitä parenteseja lukuunottamatta ainoastaan dialogeille, joissa kertoja ei ole. (Koivisto & Nykänen 2013, 12.)

Kaunokirjallisuus on siis moniäänistä ja monitasoista kerronnallista keskustelua, jolle ominaista on taiteellinen monimerkityksellisyys, johon dialoginen puhetapa luo omat erityispiirteensä. Kuten Koivisto ja Nykänen toteavat, dialogit ovat tärkeä osa kirjallisuuden rakenteellista ja temaattista kokonaisuutta, mitkä ovat yhteydessä paitsi kulloisiinkin kirjallisuuden konventioihin myös esteettisiin ihanteisiin. Yhtäältä dialogit ovat sidoksissa oman aikansa historiallisiin kirjallisuuskäsityksiin, toisaalta ne voivat sisältää vaikutteita myös useista eri kirjallisista lähteistä ja perinteistä. (Koivisto & Nykänen 2013, 10.)

1.2. Klassinen dialogi

Kuten jo edellä todettiin, dialogimuoto tunnetaan Platonin teoksesta *Apologia*, joka noudattaa, kuten Koivisto ja Nykänen toteavat retorisen esityksen kerronnallista, tekstiä jäsentävää esitystapaa, joka oli ominaista juuri klassiselle dialogille. Mutta se voi olla läsnä myös fiktiivisessä dialogimuotoisessa kirjallisuudessa, kuten dialogiromaanissa tai

draamassa, jotka myös jäsentyvät retorisen esitysmuodon mukaan, jolle koko tarina rakentuu. (Koivisto & Nykänen 2013, 13.) Platonin dialogit, toisaalta ilmentävät kaunokirjallisia ominaispiirteitä, toisaalta niiden retorinen esitystapa kuitenkin poikkeaa fiktion vuoropuhelujen draamallisista päämääristä, kuten tarinan sisäisistä, esteettisistä tavoitteista. Esimerkiksi Platonin teoksessa dialogien funktio on pikemminkin didaktinen, opetuksellinen, joka perustuu idealistisille periaatteille, joka käy ilmi teoksen puhetilanteista, joissa Platon ja hänen opettajansa Sokrates pyrkivät filosofisten argumenttiansa avulla saavuttamaan keskeisen yhteisymmärryksen. (ibid. 2013, 15.)

Tällainen antiikin dialogimuotoinen retorinen esitys poikkeaa kaunokirjallisesta fiktiivisestä esityksestä Koiviston ja Nykäsen mukaan myös siinä, että se esittää puhetilanteen suoraviivaisesti aiemmin mainitun dialektisen keskustelumuodon, kysymys-vastauskaavan mukaan. Tämän lisäksi klassinen dialogilaji perustuu ideologisille ja filosofisille traditioille, jotka poikkeavat kaunokirjallisten dialogien tekstuaalisista suhteista ja päämääristä, jotka määrittävät paitsi tekstin rakennetta myös sisältöä. Tästä myös johtuu, että fiktiivisen esityksen puhetilanteen muodon ja sisällön suhde ei välttämättä ole yhtä suoraviivaisesti yhteydessä toisiinsa niin kuin retorisessa esityksessä. (Koivisto & Nykänen 2013, 16.)

Klassisen dialogin tarkoitus Steinbyn & Tanskanen mukaan ei ollut jäljitellä luonnollista eikä arkikielen puhetta niin kuin kaunokirjallisuudessa on tapana, vaan pikemminkin tuottaa retorille ihanteille ja kaunopuheisuuden periaatteille perustuvaa mahdollisimman voimakasta ja ylevää retoriikkaa. Kuten Aristoteleen tragedian määritelmä osoittaa, minkä mukaan puheen tuli olla sekä miellyttävää että koristeellista kieltä, tämän vuoksi myös draaman runollinen kieli oli läheisesti yhteydessä retoriikkaan. Antiikin Roomassa retoriikka suuresti arvostettiin, mistä myös johtui, että runonmuotoon kirjoitetun draaman tuli myös noudattaa retorisesti mielekästä esitystapaa. (Steinby & Tanskanen 2013, 319.)

Toisin sanoen klassinen, runonmuotoinen kirjallisuus sekä hyödynsi retorisia keinoja

että jäsenyi retorisen esityksen mukaan. Kirjallisuuden retoriikka ja filosofian dialoginen lajityyppi periytyivät antiikista keskiaikaan, jossa niitä hyödynnettiin sekä skolastisissa puheissa että kirjallisissa väittelyissä (Koivisto & Nykänen 2013, 14). Dialoginen kirjallisuus oli osa historiallista ja kulttuurista keskustelua, jonka valtakausi jatkui valitusajan loppuun saakka, kunnes 1800-luvulle tultaessa se jäi uudenlaisen romaanikirjallisuuden ja realistisen kuvauksen varjoon. Filosofinen dialogi edusti sivistynyttä, kaunopuheista keskustelua, jonka retorinen perinne siirtyi osaksi myös kirjallisuutta, jossa sitä pidettiin ihanteellisena kaunokirjallisen dialogin esittämisen mallina. (ibid. 2013, 15.)

Kuitenkin filosofisen dialogin ja kaunokirjallisen dialogin tehtävät eroavat toisistaan, klassiselle dialogille ominaista on opetuksellinen vuoropuhelu sen sijaan kaunokirjallisuuden dialogi perustuu pikemminkin tekstin sisäisille ja esteettisille päämäärille ja tavoitteeseen tuottaa todellisuutta imitoiva puhetilanne. Kirjallisuuden dialogilla voidaan siis viitata paitsi kirjallisuuden kerronnalliseen esitysmuotoon myös historialliseen lajiin, jonka alkuperä juontaa klassiseen, filosofiseen retoriikkaan. (Koivisto & Nykänen 2013, 15.)

Kuten Koivisto ja Nykänen edellä toteavat klassisen dialogin perinteet ovat sidoksissa retoriikkaan, joka Cornon mukaan syntyi kreikkalaisessa kulttuurissa 400-luvun eaa. lopulla, jolloin sillä viitattiin paitsi puhetaitoon myös taitoon soveltaa sen tekniikoita käytäntöön (Corno 2011). Retoriikka Keskisen (1998, 6) mukaan mainitaan ensimmäisen kerran Platonin dialogimuotoisessa teoksessa *Gorgias*, joka ajoittuu vuoteen 385 eaa. Retoriikalla ja dialogilla on siis yhteinen kreikkalainen menneisyys, mutta toisistaan hieman poikkeavat lähtökohdat. Retoriikan kehitystä vauhdittivat filosofinen ja poliittinen keskustelukulttuuri, kun sen sijaan dialogin kehityskaari sai alkunsa sekä dialektisista keskusteluista että taiteellisista lähtökohdista, teatterin piirissä.

Kuten Funaioli ja Niccoli toteavat Epikharmoksen (450 eaa.) komediat ja Sofronen³ (430 eaa.) mimiikka kehittivät dialogista ilmaisumuotoa, vaikka ilmeisesti sitä ei vielä

3. Sofrone (Siracusa noin 430 eaa.) oli kreikkalainen runoilija ja miimikko, joka käytti kansankielistä, realistista, proosa dialogia. (Treccani enciclopedia)

dialogiksi kutsuttukaan. Varsinkin Sofronen dialogisella proosalla oli merkittävä rooli draamassa, sillä sen avulla luotiin realistisilta vaikuttavia kohtauksia, joissa esitettiin kansankielellä otteita erilaisten ihmistyyppien arkielämästä, jotka olivat jokaiselle tuttuja ja ymmärrettäviä. (Funaioli & Niccoli 1931: Treccani 2016.)

1.3. Tutkielman dispositio

Edellä olen esittänyt kaunokirjallisuuden ja klassisen dialogin eräitä tunnuspiirteitä ja eroja sekä puhunut retoriikan ja dialogin yhteisestä menneisyydestä. Aiemmin johdannossa mainitsemani teos del Giudicen *Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno* (2012), *Kerron totuuden. Giordano Brunon haastattelu* (suom. Aarnio 2016) on tutkielmassani keskeisessä roolissa, sillä kaikki sai alkunsa siinä esitetyistä dialogeista, jotka viekoittelivat minut mukaansa omaan kiehtovaan, historialliseen maailmaansa ja samalla pakottivat kaivamaan syvemmältä tietoja sekä dialogista että retoriikasta. Del Giudicen teoksen dialogeissa on mukailtu klassisen dialogin ominaispiirteitä. Kuten dialogimuotoista esitystä, kysymys ja vastauskaavan mukaista jäsenystä, eli filosofista keskustelumuotoa, jossa etsitään totuutta kolmen todellisen, historiallisen henkilön toimesta erilaisten filosofisten käsitysten konteksteissa. Tämän tekstin keskeisiä avainkäsitteitä ovat siis dialogi ja retoriikka.

Tutkielmani etenee seuraavan disposition mukaan niin, että seuraavassa 2. *Tutkielman viitekehys* luvussa puhun, ensiksi aiemmasta retoriikkaan liittyvästä tutkimuksesta. Toiseksi kerron hieman tutkimuskohteeni dialogeista, joiden taustoja ja muita konteksteja valotan enemmän luvussa neljä. Kolmanneksi puhun retoriikasta ja kerron, miten sitä voidaan hyödyntää tutkimusmenetelmänä. Luvussa 3. *Retoriikan historiallista taustoa* tarkastelen retoriikkaa roomalaisen Ciceron käsitysten konteksteissa. Tämän Cicero lähtöisen historiallisen näkökulman retoriikkaan olen yhtäältä valinnut sen vuoksi, että kääntämäni dialogit ovat syntyneet samalla kulttuurialueella, jossa myös

Cicero aikoinaan vaikutti. Toisaalta siitä syystä, että Cicero oli monipuolinen yksilö paitsi lakimies, poliitikko, kirjailija ja taitava reettori myös humanisti, jonka eettiset ja esteettiset ajatukset nousivat uuteen kukoistukseensa renessanssin aikana, jonka ajallisiin konteksteihin myös tutkimani dialogit sijoittuvat.

Kuten Sihvola toteaa, Cicero käsitykset retoriikasta, retorinen korukielisyys ja retoriset taidot siirtyivät antiikista renessanssiin. Ja edelleenkin hänet tunnetaan paitsi poliittisena vaikuttajana myös mestarillisena puhujana sekä laajasti sivistyneenä filosofina että latinan kielen kehittäjänä, jonka humanististen ajatusten kulmakivet ovat edelleenkin läsnä eurooppalaisissa sivistysihanteissa. (Sihvola 2006, 7.) Myös Rissanen (2010, 60) sanoo, että Ciceroa arvostettiin suuresti renessanssin aikana. Hänen ajatuksensa toimivat sekä kielellisinä malleina puheille että kirjallisina ohjeina niin filosofisille dialogeille, kirjeille kuin proosallekin.

Tutkielmani luvussa 4. *Brunon retorisisista dialogeista teoksessa – Io dirò la verità* esitän kyseenä olevien dialogien todellisia, historiallisia taustoja ja tapahtumia, jotka selkeyttävät keskustelujen taustatekijöitä ja samalla yhdistävät ne tekstin ulkopuolisiin historiallisiin konteksteihinsa. Nämä asia-tiedot ovat olennainen osa paitsi dialogien lukemisessa ja tulkinnassa myös kokonais-valtaisessa ymmärtämisessä, sillä henkilöiden ja kyseisen ajan historiallisten yksi-tyiskohtien esittely selkeyttää myös dialogien esiin nostamia teemoja ja aihealueita. Luvussa 5. *Brunon retoristen dialogien luentaa* luen ja analysoin dialogeja retoriikan mahdollistamien tulkinnallisten menetelmien avulla ja pyrin yleisesti selvittämään, miten klassinen retoriikka toimii eräänlaisena analyttisena mallina käytännössä. 6. Luku 6. *Käännetyt dialogit* koostuu kirjoittamisen lajillisesta osuudesta, eli kääntämistäni dialogeista.

Keskeisiä käsitteitä tässä työssäni ovat jo aiemmin mainittujen dialogin ja retoriikan lisäksi argumentointi ja diskurssi, jota käytän Pynnösen (2013, 6) diskurssi määritelmän mukaisissa merkityskonteksteissa, joiden mukaan diskurssi ei tarkoita vain puhetta ja keskustelua, vaan myös siihen kiteytyneitä sosiaalis-yhteiskunnallisia vuorovaikutus-

suhteita ja historiallisia konteksteja.

2. TUTKIELMAN VIITEKEHYS

2.1. Katsaus aiempaan tutkimukseen

Retoriikalla yleensä viitataan tehokkaaseen ja vakuuttavaan sekä puhuttuun että kirjoitettuun suostuttelun taitoon, jonka tarkoituksena on saada yleisö myötämieliseksi esitettyyn väitteeseen (Hosiaislouma 2003, 779). Retoriikka voi olla joko poliittista vuoropuhelua, yhteiskunnallista dialogia tai juhlapuheita, mutta myös arkipäivän keskusteluja. Retoriikka tutkimuksessa tarkastelun kohteena voivat olla sekä puheen että tekstin kielelliset konstruktiot, kuten argumentoinnin keinot, joilla yleisöön vaikutetaan tai poeettiset kielikuvat, eli figuurit. Retorisen analyysin aineistona voidaan hyödyntää moninaisia kulttuurisia tuotoksia, kuten kirjallisuutta, haastatteluja, äänitteitä ja dokumentteja. (Saarinen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Retoriikkaa tutkimusmenetelmänä on hyödynnetty varsinkin yhteiskuntatieteiden tutkimusaloilla. Esimerkiksi Haapala valtio-opinalaan kuuluvassa tutkielmassaan *Poliittinen ironia Adbusters-lehdessä. Analyysi klassisesta pilkkaretoriikasta kulutuskulttuurikriittisessä tekstissä* (2007) on tarkastellut kanadalaisen aktivistilehden poliittista ironiaa klassisen pilkkaretoriikan näkökulmasta. Tutkielmassa perehdytään ironiaan ei niinkään kirjallisuuden retorisenä tyylikeinona, vaan pikemminkin klassinen pilkkaretoriikan välineenä, jonka tarkoitus on saada yleisö vakuuttettua oman näkökulman tärkeydestä muun muassa tekemällä ironian kohde naurunalaiseksi. Retoriikka analyysissaan Haapala on käyttänyt klassisen retoriikan *elocutio* vaiheeseen kuuluvia käsitteitä trooppeja ja figuureja selvittääkseen, miten kyseisen lehden poliittinen ironia toimii ja millaisiin poliittisiin päämääriin sen avulla pyritään.

Laaksonen *Politiikan markkinapaikka. Parlamentaarisen retoriikan tyylit ja etiikka eduskunnan kyselytunnilla* (2011) tutkielmassaan puolestaan on tutkinut parlamentaarisen retoriikan tyylejä ja etiikkaa tarkastelemalla poliittista puhetta hyödyntämällä sekä klassisen että uuden retoriikan menetelmiä ja käsitteistöä. Tutkielmassa analysoidaan parlamentaarista puhetta retoriikan argumentoinnin näkökulmasta ja pyritään selvittämään, millainen on poliittisen retoriikan ja vallankäytön suhde. Tutkimuksessa selvitetään, miten poliittinen puhe rakentuu, eli millaisia retorisia tehokeinoja ja vaikuttamismuotoja poliittisessa puheessa käytetään, eli mitä puhe kertoo puhujan luotettavuudesta ja puheen arvoista.

Haataja *”Rakkaat lukijat, yrittäkää ymmärtää minua.” Lukijaan vaikuttavat tehokeino venäläisissä lehtiteksteissä ja niiden suomennuksissa* (2014) käännöstieteen alaan kuuluvassa tutkielmassaan on hyödyntänyt myös retoriikan tutkimusotetta käännöstieteellisten näkökulmien ohessa. Tutkielmassaan hän tarkastelee venäläisen *Novaja Gazetta* lehden artikkeleita ja vertaa niitä vastaavaan suomennokseen. Tutkielman alkuoletuksena on, että venäläisen retoriikan tehokeinot eroavat suomalaisesta retoriikasta. Retorisen analyysin avulla hän pyrkii selvittämään, millaisia nämä erot ovat ja millaisia retoriikan kielellisiä käyttöeroja näiden kahden eri kulttuurin välillä voidaan havaita.

Retoriikka yleisesti mielletään vain erääksi osaksi poliittisia keskusteluja, kuitenkin jo antiikissa siihen liitettiin myös politiikan ulkopuolisia teemoja, kuten filosofisia ja ideologisia aiheita. Toisaalta käsitys retoriikasta on vaihdellut eri aikakausien mukana, toisaalta vain muutamia vuosia sitten myös Suomessa retoriikka rinnastettiin pinnalliseen ja harhaanjohtavaan tapaan esittää asioita (Palonen & Summa 1996, 7). Johtuisiko tämä siitä, että käsitykset retoriikasta ovat pitkälti perustuneet Platonin ristiriitaisiin ajatuksiin hyvästä ja huonosta retoriikasta. Platonin mukaan hyvä retoriikka pyrki totuuteen ja oikeudenmukaisuuteen, mutta huono sen sijaan pyrki korusanaisuuden keinoin vaikuttamaan vain kuulijoidensa mielipiteisiin (Barthes 2011, 16).

Nämä Platonin käsitykset retoriikasta perustuivat ilmeisesti kyseisen ajan poliittisiin ja

oikeudellisiin tapahtumiin, jotka vaikuttivat myös siihen, miten hän suhtautui retoriikkaan. Nerin mukaan Platon näki retoriikan vain eräänä osana poliittista puhetta, pelkkänä imartelevana diskurssina, teeskentelynä ilman tietoa ja kykyä tiedostaa, menetelmänä, jonka ainoa päämäärä oli kuulijoiden pettäminen. Yhtäältä Platon katsoi retoriikan olevan tyhjä ja tarpeeton oppi ilman järkeviä perusteita, toisaalta kuitenkin hänen mielestään retoriikka määritti ja hallitsi kaikkia taiteita. (Neri, 2011, 44.) Neri toteaaakin, että Platonin dialogit muodostava eräänlaisen paradoksin, toisaalta niissä panetellaan retoriikkaa, toisaalta ne ovat myös erinomainen esimerkki siitä, miten retoriikka toimii käytännössä. Toisin sanoen Platonin *Gorgia* teoksessa esittämät kärjekkäät dialogit retoriikkaa vastaan perustuivat myös tietoiseen ja järjestelmälliseen suunnitteluun, joiden keskeisin päämäärä ja tarkoitus oli juuri vakuuttaa keskustelukumppani niistä vaaroista, joita retoriikka aiheuttaa. (ibid. 2011, 45.)

Retoriikkaan suhtaudutaan nykyään avarakatseisemmin kuin aiemmin ja yhteiskunnallisten tutkimusalojen lisäksi sitä voidaan soveltaa myös monilla muilla tieteenaloilla (Palonen & Summa 1996, 7). Toisaalta retoriikan tutkimuskenttä on laajentunut, toisaalta sen käyttömekanismit koostuvat edelleenkin lähinnä vain puheiden kielellisten käytäntöjen ja muotojen tutkimisesta. Nerin mukaan tämä johtuu siitä, että lingvistiikka on varsinkin toisen maailmansodan jälkeen säännöllisesti osallistunut keskusteluun retoriikasta samalla soveltaen siihen vastaavanlaisia kielitieteellisiä kriteerejä kuin kielen tutkimukseen. Tämän vuoksi retoriikka yleisesti nähdään vain eräänä osana tarkoin rajattua kielellistä tutkimuskenttää, jossa sen perusominaisuudet, kuten sille luonteenomainen monimuotoisuus sekä yksilöiden ja diskurssien kommunikatiivisten suhteiden läheisyys ovat jääneet lähes täysin taka-alalle. (Neri 2011, 10.)

Ongelma Nerin (2011, 10) mukaan syntyy siitä, että retoriikka yleisesti yhdistetään vain argumentoinnin tekniikoiden ja tehokeinojen tutkimiseen ottamatta lainkaan huomioon retoriikan tarjoamia muita mahdollisia tutkimuksellisia näkökulmia. Neri sanookin, että kirjallinen teksti jo itsessään on lumoavan monimuotoinen ja monikerroksellinen kokonaisuus, jonka tulkitsemiseen tarvitaan hyvin jäsentynyt ja organisoitu menetelmä, ku-

ten retoriikka, joka tutkimusmenetelmänä ei tuota ainoastaan yhdenlaista, lopullista totuutta, vaan pikemminkin monipuolisen kuvauksen tekstin merkityksistä myös pinnanalaisista. (ibid. 2011, 10.)

2.2. Tutkimuskohteen luonteesta

Kuten aiemmin tässä tekstissä olen jo esittänyt tutkimuskohteeni dialogimuoto yhdistää sen retoriikkaan sekä antiikin klassiseen dialogiin paitsi retorisen esitystapansa myös siinä käsiteltyjen filosofisten aiheidensa kautta. Kyse on siis Guido del Giudicen *Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno 2012, Kerron totuuden. Giordano Brunon haastattelu* (suom. Aarnio 2016.) teoksen toisen osan dialogeista, jotka esittävät kolmen todellisen, historiallisen henkilön Beccarian, Isaresin ja Brunon kuvitteellisen keskustelun. Kyseisen teoksen aihepiirin ja henkilöt esittelen tarkemmin luvussa neljä.

Tällainen dialogimuotoinen esitys oli siis tunnettua paitsi antiikin Kreikassa myös myöhemmin Roomassa, jossa reettori Cicero kirjoitti dialogimuotoisen retoriikkaa käsittelevän pääteoksensa *De oratore, Puhujasta* (suom. Vuola 2010). Kuitenkin Sihvola (2006, 10) huomauttaa, että Ciceron teoksen dialogit, eivät toteuta Platonin kysymys-vastaus-kaavan mukaista jäsenystä eikä myöskään Aristoteleen filosofisia, dialogimuotoon kirjoitettuja jälkipolville säilyneitä kirjoituksia, vaan niitä edeltäneitä ja myöhemmin kadonneita dialogeja. Tämän yksityiskohdan Cicero paljastaa kirjeessään Atticukselle, jossa hän sanoo jäljitelleensä filosofi Herakleideksen (388-315 eaa.) dialogista esitysmuotoa, jossa keskustelijoina ovat menneisyyden merkkihenkilöt, jotka vaapaamuotoisesti keskustelevat keskenään (ibid. 2006, 11).

Myös käänösdialogeissani esiintyvä Bruno (ks. Luku 6) hyödynsi klassisen dialogimuodon perinteitä useissa kirjoituksissaan, kuten muun muassa teoksissaan *Spaccio de*

*la bestia trionfante*⁴ (1584), ja *Cabala del cavallo Pegaseo*⁵(1585). Ilmeisesti myös tämän vuoksi teoksen kirjoittajalle dialogimuoto on ollut luonnollinen lajivalinta keskustelujen pohjaksi. Dialogimuodon lisäksi Bruno oli kiinnostunut antiikin kreikkalaisista tarustoista ja muista kirjoituksista, joita hän myös hyödynsi useissa teoksissaan. Kiinnostava yksityiskohta on, että Brunoa kiinnosti suuresti universiumi, joka oli myös eräs edellä mainitun filosofi Herakleideksen mielenkiinnon kohde, sillä hän aikoinaan esitti, että taivaalliset ilmiöt voidaan selittää, jos maapallon ajatellaan – *pyörivän oman akselinsa ympäri kerran vuorokaudessa* (Karttunen s.a.).

Myös Cicero yhtäältä noudatti kreikkalaisilta periytyvää dialogimuotoista esitystapaa. Toisaalta kuitenkin, kuten Puro toteaa hänen esteettiset retoriikkakäsityksensä poikkesivat suuresti muun muassa Platonin kaunopuheisuutta vieroksuvista ja moraalipainotteisista käsityksistä. Ciceron mielestä sen sijaan juuri kaunopuheisuus oli retoriikan merkittävin taustavoima, joka paitsi yhdisti kaikki hyveet ja velvoitteet myös määritteli tavat ja oikeudet sekä valtionhallinnon toiminnan. (Puro 2006, 35.)

Kääntämäni dialogit esittävät vastaavanlaisen klassisen dialogimallin mukaan etenevän keskustelun, jossa tunnetut historialliset henkilöt esittävät käsityksiään maailmasta. Tapahtumapaikkana on roomalaisen inkvisition vankila Roomassa ja tapahtuma-aika sijoittuu renessanssiajan loppuun, 1500- ja 1600-lukujen vaihteeseen. Dialogeista käy ilmi, että keskustelijoiden maailmankuvat ja argumenteissa esitetyt päämäärät ovat täysin vastakkaiset keskenään. Tällainen keskenään ristiriitaisten ja vastakkaisten käsitysten (ks. esim. Hosiaislouma 2003, 147) esittäminen liittyy olennaisena osana myös klassiseen, retoriseen esitystapaan, missä juuri dialogien avulla tehokkaasti korostetaan paitsi keskustelijoiden välisiä jännitteitä myös heidän näkökulmiensa välisiä eroja.

Kuulusteltavana oleva Bruno pyrkii vakuuttamaan kuulijansa omien filosofisten väittei-

4. Spaccio de la bestia trionfante (1584) teoksen – Voittoisan eläimen markkinapaikka, nimen suomennos Aarnio 2016. Kyseinen teos oli myös kiellettyjen kirjojen listalla (ks. Kielletyt kirjat. Sananvapaus ja sensuuri verkkoajana).

5. Cabala del cavallo Pegaseo (1585) Pegasos hevosen kappala. Nimen suomennos sama kuin edellä.

densä oikeutuksesta. Hänen keskustelukumppaninsa Beccaria sen sijaan pyrkii kumoamaan Brunon väitteet vasta-argumenttiensa avulla, jotka tukevat hänen omaa maailmankuvaansa, jotka perustuvat kirkollisille dogmeille ja dominikaanisen veljesjärjestön normeille. Kolmas väittelijä Isaresi, toisaalta pyrkii yhteisymmärykseen syytetyn kanssa, toisaalta puolustaa kiihkeästi omia teologian oppeihin perustuvia uskonnollisia käsityksiään sekä kysymysten että vastaväitteidensä kautta. Seuraavassa osassa esitän sekä tutkimuskysymykset että puhun retoriikasta tutkimusmenetelmänä ja kerron, miksi olen valinnut sen kääntämieni dialogien analyysimenetelmäksi.

2.3. Tutkimusongelma ja -menetelmä

Retoriikka grammatiikan⁶ ohella on Cornon mukaan pitkäikäisin kieltä ja kielenkäyttöä tutkiva oppiala. Tämä pitkä historia on myös vaikuttanut siihen, että retoriikkaa edelleenkin tarkastellaan vain eräänlaisena mahtipontisena ja vanhentuneena oppina. Nerin tapaan Corno toteaa, että tämä saattaa johtua siitä, että retoriikalla on ollut varsin monimutkainen ja sekava suhde kielitieteeseen, mikä omalta osaltaan on synnyttänyt käsityksen retoriikasta vain eräänlaisena, keinotekoisena yleisöön vaikuttamisen muotona. Corno epäileekin, että nykyiset käsitykset retoriikasta perustuvat pitkälti edellä mainituille ajatuksille, joissa retoriikan keskeisin ydin artikulointi,⁷ eli ajatusten tehokas ilmaisu ja jäsentäminen, täysin unohdetaan. (Corno 2011.)

Kuitenkin artikulointi on tärkeä osa myös nykyisiä, erialojen oppikeskusteluja logiikasta filosofiaan ja kielitieteeseen puhumattakaan sen tuhansia vuosia vanhoista perinteistä. Nykyäänkin retoriikka yhdistää keskenään hyvinkin erilaisia tutkimusalueita, kuten muun muassa filosofian, politiikan ja dialektiikan, jopa modernin ajan joukkoviestinnän. Corno korostaakin sitä, että retoriikkaa voidaan hyödyntää eräänlaisena, monipuo-

6. Grammatica: ”Grammatiikka on käytännön tietoa siitä, miten runoilijat ja historioitsijat pääsääntöisesti käyttävät kieltä.” Seppänen: Viljamaa (2010,4)

7. Artikulointi: ajatusten artikulointi paremmin: ilmaiseminen, esiin tuominen, jäsentäminen. (Kielitoimiston sanakirja)

lisena teoriana, joka myös käsittää kielen- ja tekstintutkimuksen, varsinkin silloin, kun mukaan otetaan tietyt kielen ja tekstin erityispiirteet, keinot ja rakenteet. Kuten on laita muun muassa politiikassa ja kirjallisuudessa myös mainonnassa, joiden keskeinen päämäärä on tuottaa vakuuttava esitys. (Corno 2011.)

Vaahtera puolestaan toteaa, että jo antiikissa retoriikka oli puhetaidon käytäntöjä ja teoriaa tarkoittava oppi ja opetusala, jonka tarkoitus oli tuottaa mahdollisimman vaikuttavia ja käyttökelpoisia puheita ja tekstejä. Retoriikan säännöt puhetaidon oppien lisäksi toimivat myös kirjoittamisen ohjemalleina, jotka auttoivat kirjoittajaansa muun muassa suuntaamaan sanomansa oikealla kohderyhmälle. (Vaahtera 2010, 102.) Corno toteaaakin, että yhtäältä retoriikalla alkuaajoistaan lähtien on ollut konkreettinen yhteys puheviestintään, yleensä sitä hyödynnettiin juuri käytännönläheisissä tilanteissa, kuten hallinnollisissa valtakirjoituksissa. Toisaalta teksteihin, sillä retoriikka toimii myös hyödyllisenä tutkimusmetodinä silloin, kun kieltä halutaan tarkastella tiettyjen kriteerien valossa, jolloin sen avulla voidaan tutkia tekstin ilmaisemia toimintoja, kuten argumentoinnin tyyppisiä, vakuuttamista ja tarkoituksellisuutta sekä esteettistä tyyliä, kuten kirjallisuutta. (Corno 2011.)

Kuitenkin vaikka retoriikalla viitataan yleensä puheisiin, silti se yhdistyy saumattomasti myös kirjoitettuihin teksteihin, josta eräänä esimerkkinä on jo aiemmin tässä tekstissä esiin tullut Ciceron senaatissa pitämä puhe poliittista vastustajaansa Catilinaa vastaan. Nämä latinan kieliset kirjoitukset *In. L. Catilinam*, jonka italiankielinen versio on *Contro L. Catilina* (latinasta italian kieleen kääntänyt Marini 2011) koostuvat neljästä Ciceron esittämästä puheesta senaatissa. Vaahtera tähdentääkin sitä, että puheet todennäköisesti syntyivät kirjoittamisen kautta, sillä antiikin puheet ovat säilyneet juuri kirjoitetussa muodossaan, mikä myös mahdollistaa näiden puheiden tutkimisen (Vaahtera 2010, 103). Näitä tekstejä luettaessa on kuitenkin hyvä muistaa, että kyse on tavallaan verbaalisesta esityksestä. Tämän vuoksi myös antiikin proosatekstejä runotekstien tavoin olisi hyvä lukea ääneen, sillä samoin kuin lyriikan myös proosan ideaali oli käyttää soinnullisia sanoja, jotka yhdessä muodostivat rytmisiä kokonai-

suuksia. Esimerkkinä Vaahtera mainitsee Ciceron proosa-rytmin, jonka tarkoituksena oli päättää lauseet tiettyihin tarkoin valittuihin, soinnillisiin sanoihin, joiden avulla tekstiin saatiin runonsäettä jäljittelevä rytmi. (ibid. 2010, 103.)

Näin ollen myös retoriikkaa Vaahteran mukaan tulisi tarkastella laajemmin kuin vain puhetaidollisena oppina pikemminkin kirjoittamisen opillisena ohjetaitona tekstien tuottamiseen, sillä antiikissa retoriikkaa ja kirjallisuutta ei erotettu toisistaan, vaan kirjallisuus kuului olennaisena osan retoriikan opintoihin, joissa kirjailijoiden tekstejä tutkittiin ja niiden retoriamalleja jäljiteltiin. Tästä myös johtui, että retoriikan tyyli- ja rakenneopit olivat ilmeisen tuttuja myös jokaiselle kyseisen ajan kirjoittajalle. (Vaahtera. 2010, 102.)

Tutkimuskohteeni dialogit esittävät kuvitteellisen keskustelun tilanteesta, joka todella tapahtui, mutta josta todisteena ei ole suoranaista kirjallista aineistoa joitakin dokumentteja lukuun ottamatta. Nämä dialogit kuvaavat kolmen henkilön välistä keskustelua, eli retoristatilannetta, joka imitoi klassista dialogimuotoa, kuten jo aiemmin tässä tekstissä olen esittänyt. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tutkia niitä käännöstieteellisten teorioiden kautta, vaikka kyse onkin käännöstekstistä, vaan sen sijaan hyödyntää klassista retoriikkaa tutkimusmenetelmänä, joka luontevasti yhdistyy paitsi tutkimuskohteeseeni, klassiseen dialogiin myös omaan alaani, kirjoittamisentutkimukseen, sillä retoriikka liittyy olennaisena osana myös kirjoittamiseen.

Kuten Vaahtera (2010, 101) toteaa, klassinen retoriikka oli sekä puhe- että kirjoitustaitoa, jonka keskeisin päämäärä oli tuottaa vakuuttavia ja tehokkaita puheita ja tekstejä. Kirjoitustaito ei antiikissa ollut lainkaan niin yleinen ja itsestään selvä taito kuin nykyään, vaan pikemminkin lukutaitoon nähden erittäin poikkeuksellinen kyky. Kuitenkin nykypäiviin saakka säilyneet tekstit ovat osoitus nimenomaan hyvästä kirjoitustaidosta ja kirjoittajiensa hyvästä sivistyksestä ja koulutuksesta. (ibid. 2010, 102.) Myös Suomessa kirjoittamista harjoiteltiin retoriikan oppien mukaan. Kuten Korhonen (2004, 45) sanoo, Turun akatemiassa 1600-luvulla oli retoriikan professuurin virka, missä kir-

joittamista harjoiteltiin cicerolaisen retoriikan oppien mukaan kaunopuheisuuden professorin, *professor elequentiae*, johdolla ja jatkaa.

Professorin tehtävä oli siis opettaa ylioppilaita niin puhumaan kuin kirjoittamaanakin hyvin kirjakieltään, latinaa. Kirjoittamisen opetus käsitti puheiden jäsentämistä retoriikan sääntöjen mukaisesti, kirjoitus- tai tyyliharjoituksia sekä kirjeiden kirjoittamista. Professorin oli laadittava myös dispositioita ylioppilaiden suorasanaisiin kirjoitusharjoituksiin, kuten kirjeisiin ja puheisiin. (Korhonen 2004, 45.)

Klassiseen retoriikkaan perustuvan menetelmän avulla haluan selvittää, mitä tämä menetelmä voi kertoa tutkimuskohteeni dialogeista, joissa kuten aiemmin tässä tekstissä olen jo osoittanut on kirjoitettu klassista dialogia mukaillen. Dialogien tarkastelussa hyödynnän klassisen retoriikan käsitteitä *inventio*, *dispositio* ja *elocutio*, joiden avulla haluan selvittää, mitä ne paljastavat dialogien argumenteista ja niihin rakentuneista merkityksistä. Kuten keskustelujen aiheista, teemoista, jäsennyksestä ja kielikuvista suhteessa tarinaan. Tutkimusongelmani kiteytyy seuraavanlaisten kysymysten aihepiireihin: – Miten retoriikkaa voidaan hyödyntää kyseenä olevan kirjallisen materiaalin tutkimuksessa? – Mitä klassisen retoriikan käsitteet, *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, paljastavat tutkimuskohteeni dialogeissa esitetyistä argumenteista? – Ja mitä mahdollisia vaikutuksia niillä on tällaisen dialogisen esityksen rakenteeseen ja argumenttien merkityssuhteisiin? Kyseiset käsitteet esittelen myöhemmin tässä tekstissä.

Tutkimuskohteeni dialogeja tarkastelen Laura Nerin teoksen *I campi della retorica. Letteratura, argomentazione, discorso* (2011). Vapaasti suomennettuna *Retoriikan kentät. Kirjallisuus, argumentaatio ja diskurssi*.⁸ Teoksen avulla haen vastauksia edellä esitettyyn tutkimusongelmaan. Nerin (2011, 68) mukaan retoriikalle ominainen dynaamisuus mahdollistaa tekstien tarkastelun useista erilaisista, heterogeenisistä näkökulmista. Tämä johtuu siitä, että retoriikka perustuu sekä luokitteluun että järjestykseen, mikä mahdollistaa keskenään hyvinkin erilaisten kohteiden tutkimuksen. Toisin sanoen,

8. Teoksen nimen ja myöhemmin tekstissä, luvussa viisi, käytettyjen viittausten ja esimerkki osioiden suomennokset Aarnio 2016.

kuten Neri toteaa, tämä perinteinen ja usein käytetty järjestelmä retoriikka tarjoaa edelleenkin erään merkittävän keinon erilaisten kirjallisten esitysten luentaan ja tulkintaan (ibid. 2011, 69).

Seuraava luku koostuu retoriikan historiallisista konteksteista, joista ensiksi esittelen roomalaisen retoriikan keskeisiä tapahtumia ja merkityksiä. Toiseksi tarkastelen antiikin kirjallisuuden ja retoriikan uutta nousukautta keskiajalla ja renessanssissa. Kolmannessa osassa tarkastelen Ciceron ja antiikin retoriikan vaikutuksia paitsi kirjallisuudelle myös kirjoittamiseen.

3. RETORIIKAN HISTORIALLISTIA TAUSTOJA

3.1. Ciceron retoriikkaa

Retoriikan perinteet ovat antiikissa, kreikkalaisessa ja roomalaisessa kulttuureissa, joissa taitavaa, argumentoivaa ja sujuvaa puhetaitoa arvostettiin niin poliittisissa puheissa kuin oikeuskäytännön keskusteluissakin (Puro 2006, 19). Antiikin retoriikassa vaikutti kaksi toisilleen lähes vastakkaista suuntausta sofistinen ja stoalainen retoriikka. Sofisten retoriikka korosti esittämisen tyyliä ja kaunopuheisuutta sekä voimakasta argumentaatiota, joka perustui retoriikan relativismille, eli puhujan tuli toimia kulloisenkin tilanteen mukaan ja suhteuttaa puheensa juuri sen hetkiseen tilanteeseen sopivaksi. Stoalainen retoriikka sen sijaan keskittyi totuudenmukaiseen esittämiseen, puheen oletettiin olevan suoraa, oikeakielistä ja täsmällistä. (ibid. 2006, 20.)

Puron mukaan sofistinen retoriikka kukoisti ja sai osakseen suurta kannatusta erityisesti Roomassa. Roomalainen retoriikka yhteensovitti paitsi kreikkalaiset myös roomalaiset perinteet ja retoriset aatesuuntaukset. Näiden moninaisten tyyli-suuntausten keskiössä vaikuttivat myös kuuluisat, roomalaiset retoriikan taitajat ja kehittäjät Marcus Tullius

Cicero (106 eaa.-43 jaa.) ja Marcus Fabius Quintilianus (35-95). (Puro 2006, 20.)

Yhtäälät roomalaiset saattoivat suhtautua kreikkalaiseen kulttuuriin avoimen vastenmielisesti. Toisaalta Rissasen mukaan myös isänmaallisten roomalaisten keskuudessa kreikkalaista sivistystä arvostettiin ja pidettiin paitsi esikuvana myös tavoiteltavana asiana, eräänlaisena haasteena, joka toimi perustana myös uuden roomalaisen kirjallisuuden synnylle. Cicero tunnusti nämä hellenistisen retoriikan traditioiden merkitykset ja pyrki aktiivisesti kehittämään vastaavanlaisia taitoja roomalaisessa kulttuurissa. Hän paitsi uudisti latinan kielen sanastoja kääntämällä kreikkalaista kirjallisuutta myös kirjoitti filosofista kirjallisuutta, jolla oli myös merkittävä vaikutus latinan kielen asemaan sekä sen kehitykseen sivistyskieleksi. (Rissanen 2010, 52.)

Ciceron retoriikan opit olivat peräisin kreikkalaiselta Apolloniokselta ja roomalaisen retoriikan perusteos *Rhetorica ad Herennium* oli todennäköisesti myös kreikkalainen, vaikka jotkut pitivätkin sen kirjoittajana Ciceroa. Teoksessa käsiteltiin retoriikan yleismääritelmiä ja peruskäsitteitä sekä retorisen puheen vaikuttamiskeinoja ja argumentointia lainsäädännöllisten kysymysten konteksteissa. Cicero sovelsi teoksen ajatuksia roomalaiseen retoriikkaan, jolla oli myös merkittävä asema silloisissa poliittisissa muutoksissa ja oikeusjärjestelmän kehitysmäkymissä. Näitä *Rhetorica ad Herenniumin* innoittamia kysymyksiä Ciceron kehitti edelleen retoriikkaa käsittelevässä pääteoksessaan *De oratore* (Puro 2006, 21.)

Tässä teoksessaan Cicero puheen sijaan tarkasteli puhujaa ja niitä ominaispiirteitä, joita taitavan puhujan tuli omata. Ciceron mukaan puhetaitoa itsessään oli hankala analyytisesti tutkia johtuen muun muassa siitä, että koskaan ei voitu tarkalleen tietää, miten puhe todellisuudessa vaikuttaisi yleisöön. (Puro 2006, 36.) Teos koostuu kolmesta kirjasta, jotka esittävät todellisten, historiallisten henkilöiden dialogimuotoisen keskustelun, joka käydään Ciceron ystävän Crassuksen luona Tusculumissa, vuonna 91 eaa. (Sihvola 2006, 9). Keskustelijoiden dialogien keskeisiä aiheita olivat muun muassa rektorilta vaadittavat luontaiset kyvyt, retoriikan teorioiden osaaminen, käytännönhar-

joittelu ja hyvä yleistieto kulloinkin puheena olevista aiheista. (Puro 2006, 9, 11.)

Sihvolan mukaan, esimerkiksi Crassus dialogissaan esittää, että taitavan puhujan tulee olla sekä filosofisten ja poliittisten aiheiden että historian ja oikeuskäytäntöjen monioppinut ja näiden lisäksi hänen tulee omata luontaista lahjakkuutta. Scaevola argumenttissaan puolestaan toteaa, että suuren tietomäärän hallitseminen on kenelle tahansa hankalaa omaksua sen sijaan tärkeintä reettorille on keskittyä lainkäytännön teknisiin kysymyksiin. Antonius dialogissaan ilmaisee myös vasta-argumenttinsa Crassuksen reettorin vaatimuksille hänen mielestään hyvälle puhujalle tärkeämpää on kielellinen taituruus ja hyvät argumentointi taidot kuin monipuolinen filosofisten aiheiden ja lainkirjaimen tuntemus. (Sihvola 2006, 11.)

Puron mukaan antiikin aikana retoriikkaa pyrittiin aktiivisesti kehittämään erityisesti haluttiin ymmärtää, millaiset retorisetkeinot toimisivat parhaiten, jotta yleisö saattaisiin mahdollisimman hyvin samaistumaan puhujan esittämiin näkökulmiin. Klassisen retorisen esityksen perusrakenne perustui viidelle kronologisesti etenevälle osa-alueelle, joita olivat avaussanat, kuvailu, todistelu, johtopäätökset ja loppusanat. (Puro 2006, 23.) Cicero kehitti tätä perusrakennekaavaa edelleen, kaavan tarkoitus oli näyttää, miten tehokas retorinen esitys käytännössä rakentuu. (ibid. 2006, 24.) Teknisen mallirakenteen lisäksi Ciceronin käsityksen mukaan taitavalta puhujalta vaadittiin paitsi viisautta myös taitoa puhua kauniisti, sillä kaunopuheisuuden Cicero katsoi olevan osoitus reettorin syvästä kyvystä ymmärtää maailmaa. (ibid. 2006, 35.)

Cicero teoksessaan *De oratore, Puhujasta* kirjoitti kaunopuheisuudesta seuraavasti:

Kaunopuheisuuden aihepiiri on kuitenkin niin laaja, että puhujan on hallittava kaikkien asioiden, hyveiden, velvollisuuksien sekä kaikkien ihmisten tapoihin, mieliin ja elämään vaikuttavien asioiden alkuperä, olemus ja muutokset. Kaunopuheisuuden piirissä määritellään myös tavat, lait ja oikeus, ohjataan valtiota sekä pystytään puhumaan tyylikkäästi ja vuolasanaisesti mitä vain asiasta kuin asiasta. (Cicero, 244, III, 76. Puhujasta 2010, suom. Vuola)

Cicero korosti kaunopuheisuuden merkitystä suhteessa puhujan ymmärrykseen. Hänen mukaansa retorinen kaunopuheisuus yhdistyneenä viisauteen ylsi suuriin tekoihin, niiden avulla sodat lopetettiin ja ystävyyssuhteita solmittiin (Vaahtera 2010, 105). Cieron mielestä juuri tiedollinen sivistys ja tyyliolijat olivat taitavan puhujan vaikutuskeinoja suhteessa yleisöön, sillä ilman viisautta kauneinkin puhe oli vain tyhjiä sanoja ja ilman kauneutta viisainkin puhe oli vain sanahelinää (Sihvola 2006, 13).

Haapasen (1996, 24) mielestä tämä Ciceron käsitys esteettisen tyyliolijan, viisauden ja hyödyllisyyden yhdistämisestä oli ominaista nimenomaan antiikin esteettiselle ajattelulle, jota myös retoriikassa hyödynnettiin. Eli puheen ja esityksen yhdessä tuli muodostaa miellyttävä esteettinen kokonaisuus. Rissanen puolestaan toteaa, että Ciceron retoriikkaa pidetään edelleenkin eräänlaisena roomalaisen puhetaidon mestarinäytteenä. Tämä johtuu ilmeisesti siitä, että hänen – verbaalinen ilmaisunsa oli soinnukasta, selkeää ja vuolasta paitsi rikasta kieleltään ja sanastoltaan myös älykäästä ja humoristista. Toisin sanoen Ciceron puheen elementit ja lauseet olivat harmonisia ja melodisen rytmikkäitä. (Rissanen 2010, 50.)

Esteettisten ja humanististen arvojen lisäksi Rooman valtion poliittinen hyvinvointi oli erilaisissa hallinnollisissa tehtävissä toimineelle Cicerolle arvo sinänsä, johon retoriikan keinoin tuli pyrkiä. Reetorin puheillaan tuli vahvistaa paitsi roomalaisen hallinnon keskeisiä periaatteita ja poliittistavaltaa myös herättää roomalaisten kansalaishyveet ja kohottaa kunniantuntoa. (Puro 2006, 38.)

Kuitenkin, kuten Kennedy alla toteaa, vaikka Ciceron poliittinen näkemys oli konservatiivinen, joka perustui Rooman hallinnollisille ja poliittisille traditioille, oli hän silti valmis myös avoimeen keskusteluun sekä yhteistyöhön, *concordia ordinum*, erilaisien sosiaali-ekonomisten väestöryhmien kanssa.

His political policy was conservative, aimed at defending the traditions of Rome and the constitution of the Roman Republic, but open to cooperation and compromise with the various socio-economic classes of the time, what Cicero

calls a *concordia ordinum* (Kennedy 1999, 113).

Tämän filosofisen, teknisen ja sofistisen retoriikan synteessin Ciceron esitti jo usein aiemmin tässä tekstissä manitussa teoksessaan *De oratore*, käsityksen ihanteellisesta reettorista oikeudenmukaisen ja hallitun yhteiskunnan johtajana ja suojelijana, kuten Kennedy tässä alla toteaa.

In 55 BC he wrote one of his most admired works, the dialogue *On the Orator* in which he sought to create a synthesis of the philosophical, sophistic, and technical traditions of rhetoric as he understood them, and to project a vision of the ideal orator as the leader and protector of a just and orderly society (Kennedy 1999, 113).

Puron mukaan Ciceron keskeisiä pyrkimyksiä retoriikan suhteen oli juuri roomalaisen arvomaailman vahvistaminen, hän piti erityisen tärkeänä puheen poliittisia ja yhteisöllisiä näkökulmia näiden lisäksi merkittäviä hyveitä hänen mielestään olivat myös kunniallisuus ja eettisyys. Ciceron hyvän puhujan ominaisuuksina pitämät kyvyt olivat samat kuin ne, joista hänet itsensä myös parhaiten tunnettiin. (Puro. 2005, 38.) Ciceron mielestä taitavan puhuja tuli omata myös tiettyjä luontaisia kykyjä, kuten olla verbaalisesti lahjakas, älykäs, ymmärtäväinen, huumorintajuinen ja hyväntuulinen sekä ymmärtää ihmisluontoa näiden ominaispiirteiden lisäksi puhujalla täytyi olla hyvä muisti (ibid. 2005, 36).

Ciceron laatiman roomalaisen retoriikan malli jäsenyi viiteen osaan: 1. inventio – aiheen suunnittelu, 2. dispositio – aiheen jäsentäminen, 3. elocutio – tyylin suunnittelu, 4. memoria – aiheen muistaminen ja 5. actio – aiheen esittäminen. Retoriikan keinot olivat myös kiinteästi sidoksissa kulloisenkiin puhetilanteeseen, niinpä puheen aiheet ja teemat vaihtelivat käytännönläheisistä tosiasioista yleisön tunteisiin vetoamiseen ja miellyttämiseen (Puro 2006, 38). Tämä Ciceron kehittämän mallin esittelen lähemmin luvussa viisi, jossa hyödynnän yllä mainittuja retoriikan käsitteitä analyttisessä dialogien luennassa.

Ciceron retoriikan oppijärjestelmä noudatti myös edellä mainittua viisiosaista mallia, jota Haapasen mukaan voitiin muokata kulloisenkin puhe- tai kirjoitustilanteen vaatimusten mukaan. Ensimmäisessä inventio vaiheessa puheelle keksittiin aihe, dispostiossa aihetta muokattiin ja elocutio-osassa keskityttiin puheen trooppisiin aineksiin, eli retorisiin kielikuviin ja ilmaisutyyliin. Memoria vaihe oli myös olennainen osa puhetta, sillä puhe oli osattava ulkomuistista. (Haapanen 1996, 29.)

Tämä *ars memoriae* oli tärkeä elementti myös renessanssin aikana ja erittäin merkkittävä oppi dominikaanisessa veljesjärjestössä, jossa sitä suuresti vaalittiin. Giordano Bruno oli myös tämän mnemotekniikan⁹, eli muistitekniikka-opin tunnettu taitaja ja kehittäjä. Hyvää muistia pidettiin suuressa arvossa, sillä se auttoi reettoria esittämään asiansa sujuvasti ja luontevasti. Kuten Haapanen sanoo tärkeää reettorille oli saavuttaa luonnollinen puhetyyli, joka sekä vahvisti puhujansa henkilökuvaa että loi puheeseen tarvittavaa vakuuttavuutta, joka vetosi yleisöön. Viimeinen vaihe Actio sen sijaan tarkoitti puheen varsinaista esittämistä, missä kaikki aiemmat vaiheet yhdistyivät yhdeksi onnistuneeksi kokonaisuudeksi. (Haapanen 1996, 29.)

Ciceron mukaan, kuten Rissanen (2010, 51) kirjoittaa, taitavan puhujan arvon ansaitsi vain sellainen puhuja, joka kykeni hyödyntämään puheessaan paitsi retoriikan teoreettisia oppeja ja oikeuden ja historian tuntemustaan myös yleisivistäviä, eettisiä periaatteita ja arvoja.

Cicero, like Greek sophists, was convinced from personal experience of the power and richness of oratory. It was, in his view, a true art form, not in the sense of a collection of rules but as a product of the creative imagination. He did much to clarify the study of rhetorical style, and in his speeches he is considered to be the greatest Latin prose stylist. (Kennedy 1999, 114.)

Kennedy puolestaan yllä toteaa, että Cicero kreikkalaisten sofistien tapaan mielsi puhujan tärkeiksi elementeiksi sekä henkilökohtaiset kokemukset vallasta että monipuolisen puhetaidon. Hänen mukaansa todellinen, taiteellisesti onnistunut puhe ei syntynyt aino-

9. Mnemotekniikka, metodi, joka kehittää muistia ja auttaa muistamaan pitkätkin puheet ulkoa.

astaan sääntöjen noudattamisesta vaan pikemminkin luovasta mielikuvituksesta. Kennedy korostaakin sitä, että Cicero selkeytti merkittävästi retoriikan oppikäytäntöjä ja hänen puheitaan pidetään edelleenkin eräänlaisina latinalaisen proosan tyylinäytteinä.

He also had great personal interest in philosophical studies and was convinced that a statesman, to be effective, needed a deep understanding of logic, ethics, and philosophy (Kennedy 1999, 114). On the Orator is an eloquent statement of the ideal of the citizen-orator that dominated the culture of the Greco-Roman world in those periods when there was relatively orderly government and freedom of speech. The work influenced Roman views of rhetoric until late antiquity, but was known in the Middle Ages only in an incomplete version. The importance of the rediscovery of the complete text in the fifteenth century is seen in the fact that On the Orator was the first book printed in Italy (1465). (ibid. 1999, 115.)

Kennedy jatkaa, että Cicero oli suuresti kiinnostunut filosofisista oppikäsityksistä ja vakuuttunut siitä, että valtiomiehen ollakseen uskottava tuli logiikan ja etiikan lisäksi olla perillä myös filosofiasta. Ciceron teos *De oratore* onkin eräänlainen kaunopuheisuuden julistus ihanteellisesta kansalaispuhujasta, jolle tärkeää oli kreikkalais-roomalaiset kulttuuriperinteet, jotka perustuivat aikoihin, jolloin vallassa oli stabiili valtiovalta ja puheenvapaus. Tämä Ciceron teos vaikutti suuresti antiikin roomalaiseen retoriikkaan ja se tunnettiin myöhemmin myös keskiajalla, joskin epätäydellisenä versiona. Renessanssi aikana teos sen sijaan löydettiin uudelleen ja siitä tuli ensimmäinen painettu italialainen kirja vuonna 1465.

Ciceron ohella toinen tunnettu roomalainen retoriikan taitaja oli Quintilianus, jonka keskeisiä kiinnostuksen kohteita Puron (2006, 41) mukaan olivat moraaliset näkökohdat ja ihmisluonne. Siinä missä Cicero painotti taitavan puhujan ominaisuuksia, kuten älyllistä tietoa, Quintilianus keskittyi retoriikassaan pikemminkin ihmisen sisäiseen maailmaan kuin puheentekniikoihin ja taitoihin hallita niitä. Quintilianuksen ajatuksen mukaan – *sydän tuotti kaunopuheista kieltä*. Niinpä teoksessaan *Institutio oratorio* hän käsitteli retoriikkaa lähinnä vain opetuksellisista ja kasvatustieteellisistä näkökulmista. (ibid. 2006, 42.)

Tämä johtui siitä, että Quintilianuksen mukaan hyvän puhujan perusedellytys liittyi kasvatukseen ja sen kautta saatuihin oppeihin, jotka ohjasivat tätä muotoilemaan ajatuksensa sanoiksi. Quintilianuksen käsitys retoriikasta kiteytyy hänen lausumiinsa sanoihin (Puro 2006, 42).

Hyvä puhuja on parhaiten ajatusten ajattelija ja näihin ajatuksiin parhaiten sopivien sanojen lausuja. (ibid. 2006, 42.)

Quintilianus Ciceron tavoin perusti retoriikka käsityksensä, kuten Puro huomauttaa roomalaisista kulttuuriperinteistä ammennettaville kansalaishyveille, kuitenkin näiden kahden rektorin käsitykset perusolemukseltaan erosivat toisistaan. Ciceroa oli kiinnostunut puheen esteettisistä ominaisuuksista ja käytännönläheisistä yksityiskohdista, kun sen sijaan Quintilianus tarkasteli retoriikka erityisesti yksilön ja ihmisyyden näkökulmasta suhteessa roomalaiseen valtioon. (Puro 2006, 44.) *Institutio oratorio* teos esittääkin, että ihmisen olisi hyvä olla ensisijaisesti kiinnostunut omasta asenteestaan ja luonteestaan kuin niistä keinoista, joilla ympäristöön vaikutetaan (ibid. 2006, 45).

3.2. Retoriikkaa keskiajalla ja renessanssissa

Antiikin retoriikka nousi uuteen kukoistukseensa renessanssin aikana, ja kuten Keskinen tähdentää varsinkin Ciceron humanistiset, poliittiset ja moraaliset ajatukset löysivät uudet suosijansa Italian renessanssissa, mikä yhtäältä vauhditti myös eurooppalaisen humanistisen ajattelun syntyä ja kehitystä. Toisaalta toi myös uudelleen päivänvaloon Ciceron aikaisemmin keskiajalla unohdetut teokset, jotka saivat innostuneen vastaanoton erityisesti niissä esitettyjen humanististen ja filosofisten ajatusten, kaunopuheisuuden ylistyksen ja poliittisten aatteidensa vuoksi. (Keskinen 1998, 16.) Ciceron tunnetuimpia teoksia keskiajalla olivat muun muassa *De inventione* sekä *Rhetorica ad Herennium*, jota kuten jo aiemmin mainittiin, luultiin Ciceron kirjoittamaksi. Kyseisiä teoksia hyödynnettiin erityisesti opetuskäytössä sekä puhe- että kirjoitusoppaina.

(Rissanen 2010, 57.)

Ciceron retoriikan opeilla oli siis oma tärkeä roolinsa myös antiikin jälkeisessä maailmassa, jossa hänen sujuvaa äidinkieltään latinaa sekä arvostettiin että jäljiteltiin (Haapanen 1996, 23). Ciceron retoriikassaan keskittyi laajempien puheteknisten ja filosofisten kokonaisuuksien hallintaan kuin Aristoteles, jonka retoriikan peruspilareita olivat lähinnä olleet päättely ja argumentaatio (ibid., 27, 28). Kuten Kennedy toteaa viitaten Aristoteleen *Retoriikka* teokseen, teos käsittelee retoriikkaa lähes pelkästään teknisten, retoristen näkökulmien kautta pragmaattisesti ottamatta huomioon puhujan moraalisia lähtökohtia tai yleisöä.

Of the three factors in the speech situation identified by Aristotle (Rhetoric 1.3.1) – speaker, speech, and audience – technical rhetoric concentrates on the speech at the expense of the other two. It is pragmatic; it shows how to present a subject efficiently and effectively but makes no attempt to judge the morality of the speaker and pays little attention to the audience. (Kennedy 1999, 14.)

Tämä ilmeisesti oli myös osasyynä siihen, miksi renessanssi-ihmiset tunsivat Ciceron ajatukset läheisemmin omikseen kuin Aristoteleen. Kuten Rissanen (2010, 53) kirjoittaa, Ciceron filosofiset käsitykset oikeudenmukaisuudesta muun muassa sodankäynnissä ja sotavankien kohtelussa ovat esimerkkinä hänen humanistisesta ajattelustaan, joka yhdisti sekä kreikkalaiset että roomalaiset sivistysihanteet. Myös Haapanen toteaa, että retoriikka oli keskeisessä roolissa paitsi italialaisessa tieteessä ja koulutuksessa myös taiteessa ja kulttuurielämässä, missä se synnytti uudenlaisia näkökulmia niin historiankirjoitukseen, moraalifilosofiaan, saarnantyyliin kuin kirjallisuuteenkin. Retoriikkaa verrattiin taiteeseen, lisäksi se yhdistettiin kiinteäksi osaksi filosofiaa. (Haapanen 1996, 46.)

Renessanssihistorioitsija Leonardo Bruni muun muassa siteerasi Ciceronin teoksen *De oratore* dialogien tyylioppia poliittisessa puheessaan *Laudatio Florentinae urbis, Firenzen ylistys*, joka toimi retorisenä mallina myös sen jälkeisissä poliittisissa kirjoi-

tuksissa (Haapanen 1996, 46). Keskiajalla retoriikan mallit olivat pitkälti keskittyneet stoalaiseen tyylioppiin, joka korosti saarnataidon merkitystä sekä kirjetyylin sanallisia muotoja että proosan ja runotyylin muotokieltä ja näin ollen se erosi merkittävästi tavoitteiltaan klassisen ajan retoriikasta (ibid. 1996, 45).

Puron mukaan roomalaisen retoriikan kukoistuskauden päätyminen voidaankin läheisesti liittää Rooman valtakunnan kukistumiseen, jolloin myös roomalaisen kulttuurin ihanteille ja aatteille perustunut retoriikka vaihtui toisen aallon sofismiksi. Tälle uudelle antiikin jälkeiselle sofistiselle virtaukselle ominaista olivat konstikkaat kielirakenteet ja kaunopuheisen ja tyyllitellyn puhetyylin vaihtuminen skolastiseen järjestelmällisyyteen. (Puro 2006, 48.) Samoin hellenistisille perinteille perustunut uudistusmielisyys ja kokeilunhalu muuttuivat varhaiskeskiajan toisen aallon sofismissa konservatiiviseksi menneen jäljittelyksi. Toisen aallon sofismi toimikin eräänlaisena välivaiheena antiikin roomalaisen retoriikan ja kristillisen retoriikan välillä. (ibid. 2006, 49.)

Keskiaikaisen, kristillisen retoriikan keskeisiä vaikuttajia ja kehittäjiä oli kristinuskoon kääntynyt roomalainen Augustinus Aurelius (354 - 430), jonka elinaika sijoittuu antiikin Rooman kriittisten loppuhetkien keskelle, tilanteeseen, jossa vallitsi yleinen sekasorto ja tulevaisuuden näkymien epävarmuus (Puro 2006, 51). Augustinus oli tutustunut Ciceron retoriikan oppeihin ja oli tämän tavoin myös taitava reettori (ibid. 2006, 52). Rissanen toteaaakin, että Augustinus hyödynsi kirjoituksissaan paitsi cicerolaisia filosofisia ajatuksia myös tyylioppia. Augustinus tutustui myös sittemmin kadonneeseen *Hortensius* teokseen, joka sai hänet pohtimaan siinä esitettyjä filosofisia kysymyksiä, jotka vaikuttivat syvästi myös hänen uskonnolliseen vakaumukseensa. Teoksessaan *Confessiones, Tunnustukset* Augustinus kertoo Ciceron *Hortensius* teoksen vaikutuksista omaan ajatteluunsa ja puhuu siitä, miten suuresti kirja muutti hänen ajattelu-tapaansa sekä herätti hänen kiinnostuksensa kristinuskon oppia kohtaan. (Rissanen 2010, 56.)

Puron (2006, 51) mukaan Augustinus tunsu hyvin vivahteikkaan ja voimakkaan kansan-

kielen, jonka hän oli omaksunut eläessään askeettina tavallisen kansan keskuudessa. Tämä tietämys rahvaan kielenkäyttö- ja keskustelutavoista edesauttoi myös tehokkaiden ja vakuuttavien saarnapuheiden laatimisessa. Lisäksi Augustinus pyrki vastavuoroisuuteen yleisönsä kanssa ja tyypillistä olikin, että hänen puheidensa aikana kansa taputti käsiään ja esitti hänen puhettaan kommentoivia välihuutoja. Hän suuntasi puheensa suoraan kansalle ja erityisesti sen vähäosaisille, jotka epävarmassa elämäntilanteessaan etsivät lohtua kristinuskon sanomasta. (ibid. 2006, 52.)

Puro toteaaakin, että keskiaikaiselle, kristilliselle retoriikalle ominaista oli toimia juuri käytännöllisten vaatimusten mukaan teologian välineenä. Toisaalta kristillinen retoriikka luopui monista antiikin ajalle tyypillisistä ominaisuuksista, toisaalta esimerkiksi Bede ja Alcuin, jotka perustivat käsityksensä Augustinuksen retoriikan opeille jäljittelivät myös klassisen retoriikan perinteitä. Antiikin retoriikan ihanteelliset näkemykset, jotka olivat pitkälti perustuneet elistisille ja poliittisille päämäärille vaihtuivat kristillisessä retoriikassa kansankieliseen ja kansanomaiseen vaikuttamiseen. (Puro 2006, 54.)

Antiikin roomalaiselle valtiomuodolle, kuten Rissanen huomauttaa oli tyypillistä hierarkinen arvojärjestys, jonka valtarakenteita ylläpitivät etuoikeutussa asemassa olevat ylimystön edustajat, jotka olivat erityisen tarkkoja omasta sosiaalisesta arvoasemastaan ja arvokkuudestaan. Sana *dignitas* tarkoitti juuri arvokkuutta, joka oli kiinteässä suhteessa henkilön perinnölliseen asemaan ja perheen julkiseen arvostukseen, jota myös kernaasti vaalittiin ja pidettiin yllä. (Rissanen 2010, 50.) Puron mukaan kristillisen retoriikan keskeisin tavoite oli päinvastainen, varakkaan väestön sijaan keskityttiin tavalliseen kansaan. Tämä kuulijakunnan vaihdos muutti myös retoriikan käytännönläheiseksi ja kantaottavaksi vaikutusmuodoksi. Myös Ciceron ajatukset Alcuinin teoksessa *Diputatio de rhetorica et de virtubus* esitettiin kansalle helposti ymmärrettävässä muodossaan. (Puro 2006, 55.)

Rissanen (2010, 55) mukaan useat kristityt oppineet olivat kiinnostuneita Ciceron

filosofisista kirjoituksista, ja muun muassa Lactantius, jota kutsuttiin kristilliseksi Ciceroksi, jäljitteli tämän retorisiakeinoja ja tyyliä sekä hyödynsi tämän teosta *De natura deorum*¹⁰ kritisoidessaan ei kristittyjä uskontoja. Myös piispa Ambrosiuksen teoksen *De officiis ministrorum Christianorum* perustana voidaan pitää Ciceron *De officiis*¹¹ teosta (ibid. 2010, 56). Hieronymus meni Ciceron ihailussaan muita vielä pitemmälle, kuten Rissanen kirjoittaa:

Raamatun latinantaja kirkkoisä Hieronymus kertoo kirjeessään (Epistulae 22.30), että hän pidättäytyi syömästäkin saadakseen lukea Ciceroa. Unessa tai valveudessa hän yritti vakuutella taivaalliselle tuomarille olevansa kristitty. Mutta tämä tuomitsi hänet sanoilla: *Mentiris, Ciceronianus es, non Christianus* (Valehtelet, olet cicerolainen, et kristitty) Tämän jälkeen hän lupasi luopua kaikesta pakanallisesta kirjallisuudesta, mutta ei voinut pitää kiinni lupauksestaan. (Rissanen 2010, 56.)

Rissanen (2010, 55) myös toteaa, että kirkkoisä Augustinus oli myös tutustunut Ciceron ajatuksiin ja hyödynsi tämän käsityksiä valtiosta osoittaakseen, että kristinuskolla ei ollut mitään tekemistä Rooman kukistumisen kanssa. Kahloksen mukaan Augustinuksen asenne antiikin Rooman valtiota ja perinteitä kohtaan oli ristiriitainen. Yhtäältä hän sanoutui irti roomalaisista arvoista ja kritisoi sitä vääräuskoisuudesta ja sotaisista laajentumispyrkimyksistä sekä valloitusodista että toisten kansojen alistamisesta orjuuteen. Toisaalta nämä argumenttinsa hän perusti roomalaisten kirjailijoiden, kuten muun muassa Sallustiuksen, Ciceron ja Senecan kirjoitusten varaan. Teoksessaan *Jumalan valtio* hän hyödynsi erityisesti Sallustiuksen termistöä kuvatessaan Rooman moraalista rappiota. Roomalaisen urheuden ja hyveet hän sen sijaan tulkitsi vain haluksi saavuttaa suurta kunniaa. (Kahlos 2015.)

3.3. Retoriikan kirjallisuuskäsityksiä

Tässä retoriikan historiallisten taustojen alaluvussa puhun sekä antiikin perinteiden

10. *De natura deorum*, Jumalan luonteesta. (Sihvola 2006, 9)

11. *De officiis*, Velvollisuuksista. (Sihvola 2006, 9)

sivistyksellisistä vaikutuksista että retoriikan merkityksistä suhteessa kirjallisuuskäsityksiin. Kuten Keskinen toteaa renessanssin aikana keskiajalla alkunsa saanutta yliopistolaitosta kehitettiin antiikin ajattelijoiden, kirjailijoiden ja runoilijoiden viitoittamien käsitysten konteksteissa, joista sai alkunsa jo edellä mainittu uudenlainen humanistinen ajattelumalli (Keskinen 1999, 18). Humanistinen opetus perustui antiikin sivistysihanteille ja klassinen retoriikka oli keskeisellä sijalla renessanssikoulutuksessa, jossa siitä muokkautui uuden ajan tyyliin sopiva puhe- ja kirjoitustaidon oppisuuntaus. (ibid. 1999, 19).

Toisin sanoen vaikka retoriikka perustuikin pitkälti puhutun kielen normeille, silti myös kirjallisessa mielessä sillä oli oma vakaat paikkansa myös antiikissa, varsinkin kirjallisen tyylin normistot olivat jo olemassa hellenistisellä ajalla (Haapanen 1996, 29). Tästä esimerkkeinä voidaan pitää muun muassa Herodotoksen historiateoksia, joissa oli paljon sekä todellisia että kuvitteellisia keskusteluja. Retoriikan tarkoitus antiikissa oli paitsi tuottaa vakuuttavaa ja käyttökelpoista puhetta myös vaikuttavia tekstejä. (Vaahtera 2010, 101.) Tästä syystä retoriikasta puhuttaessa on hyvä muistaa, että kyse ei ole vain puheesta, vaan myös kirjoituksesta (ibid. 2010, 102).

Yhtäältä Vaahteran mukaan retoriikan ohjeet ja opit olivat todennäköisesti jokaisen antiikin kirjoittajan ja puhujan tiedossa. Toisaalta retoriikkaa ja kirjallisuutta antiikissa ei mielletty erillisiksi aineiksi, vaan niillä ajateltiin olevan välitön yhteys toisiinsa lähinnä sen vuoksi, että retoriikan teoreettiset rakenne- ja tyylioppaat olivat alunperin kirjallisia, joita hyödynnettiin puhetaidon opetuksessa. Retoriikkakirjallisuudesta haettiin nimenomaan tietoja ja rakennemalleja, joiden avulla puheen tehokkuutta ja puheenkulkua suunniteltiin. (Vaahtera 2010, 102.)

Vaahtera toteaaakin, että kirjoitettu puhe antoi mahdollisuuden kiinnittää huomiota mahdollisiin epäkohtiin ja tehdä korjauksia, puhetta voitiin paitsi harjoitella myös toistaa ääneen lukemalla lukemattomia kertoja. Näin ollen kirjoitettu puhe oli tärkeä osa hyvää esitystä, mikä myös toimi eräänlaisena taustatukena vaikuttavan ja tehokkaan

puheen taustalla. Antiikissa lukeminen tarkoitti nimenomaan ääneen lukemista, minkä vuoksi myös kirjallisuuden ihanteisiin kuului sanojen äänteiden ja rytmin huomioiminen kirjoitetuissa teksteissä. (Vaahtera 2010, 103.)

Ciceron kirjoitukset sekä retoriikkaa käsittelevät teokset että puheet ja kirjeet saivat renessanssissa osakseen suurta arvostusta ja häntä pidettiin niin filosofisten ajatusten kuin retoristen menetelmienkin esikuvana. Renessanssihumanismin keskeiset ajatukset perustuivat antiikin klassisille perinteille, joiden sivistysihanteiden viitoittamana syntyi myös teos *Studia humanitatis*, joka käsitti moraalifilosofian, grammatiikan, retoriikan, runouden ja historian opetusohjelmat. Leonardo Bruni (1370-1444) tutustuttuaan Ciceron teoksiin kirjoitti hänen elämäkertansa nimeltään *Cicero novus*, jossa hän ylisti tämän monipuolisuutta ja edistyksellistä ajattelua. (Rissanen 2010, 58.)

Rissanen toteaa, että myös Francesco Petrarca (1304-1374) ihaili Ciceron kirjallista tuotantoa, johon hän tutustui muun muassa Atticus käsikirjoituksen myötä. Yhtäältä Petrarca arvosteli ja ivasi Ciceron aikoinaan tekemiä poliittisia valintoja, jotka hän katsoi osoitukseksi tämän heikkoudesta. Toisaalta hän oli vaikuttunut Ciceron laaja-alaisesta filosofisesta ajattelusta ja esitti jopa, että jos Cicero olisi elänyt myöhemmin olisi hän suurenmoisilla puhetaidoillaan levittänyt myös kristinuskon sanomaa. Renessanssiajan humanistit ammensivat tietoa antiikin roomalaisista ihanteista ja periaatteista ja latinan kielen ominaispiirteistä lukemalla Ciceron retorisia teoksia ja kirjeitä, joiden kirjoitustyyliä he jäljittelivät omassa kirjeenvaihdossaan. Kirjeiden kirjoittamisesta muodostuikin erittäin suosittu kirjallisuuden laji, jota myös hyödynnettiin kouluopetuksessa. (Rissanen 2010, 59.)

Näitä Italian renessanssin kirjoitusihanteita seurasi myös hollantilainen Erasmus Rotterdamilainen, joka julkaisi oman kirjeiden kirjoitustaidon oppaansa *De conscribendis epistolis*, *Kirjeiden laadinasta* (Rissanen 2010, 59). Erasmusuksen teokset *De ratione studii* ja *De copia* mainitaan muun muassa Peachamin¹² (1577) retoriikka aikajanassa

12. Henry Peacham (1549-1634) tunnetaan mm. retoriikkaa käsittelevästä tutkielmastaan *The Garden of Eloquence*.

eräinä merkittävänä retorisisina kirjoituksina. Rissanen (2010, 60) toteaaakin, että Ciceron kirjoituksia ja latinan kieltä arvostettiin suuresti 1400-1500-luvuilla, mikä myös johti uudenlaisen ciceronianismiksi kutsutun suuntauksen syntymiseen, minkä keskeisin pyrkimys oli toimia kielellisenä ja kirjallisena esikuvan paitsi puheille, kirjeille ja proosalle myös filosofisille dialogeille.

Yhtäältä Rotterdamilainen arvosteli ciceronianisteja, jotka hänen mielestään ainoastaan ylpeilivät imitoimalla Ciceron sanoja ja tyyliä, mutta eivät kuitenkaan yltäneet tämän nerokkaan luovuuden tasolle. Toisaalta ciceronianismi suuntaus hänen mukaansa oli ristiriidassa kristinuskon oppien kanssa eikä ottanut huomioon kristillisiä periaatteita kielenkäytössään. (Rissanen 2010, 61.) Eurooppalainen retoriikka erosi kristillisen retoriikan tyylistä ja kielenkäyttötavoista korostamalla puheen sanoman selkeyttä ja ymmärrettävyyttä. Rudolf Agricolan mukaan retoriikka itsessään rakensi todellisuutta, joten sitä ei voitu alistaa tiettyjen normien alaisuuteen, joka hänen mukaansa oli ominaista kristilliselle retoriikalla, joka perustui sanalliselle epämääräisyydelle ja valmiiksi määritellyille tiukoille säännöille. (Puro 2006, 56.)

Ciceron kirjoitusten jäljitteleminen ja lainaaminen oli tyypillistä myös keskiaikaisessa kirjallisuudessa, vaikka antiikin ajan perinteitä ei välttämättä suuresti ihailtukaan antiikin kirjallisuus ainakin osin tunnettiin. Erääksi syyksi Ciceron teosten jäljentämiseen ja jäljittelyyn voidaan löytää paitsi hänen erinomaisesta latinan kielentaidostaan myös hänen maailmankuvastaan, johon kuului ajatus kuolemattomasta sielusta, jonka oikeamielisyys punnittiin tuonpuoleisessa. Tämä ajatus vastasi myös kristinuskon käsitystä sielun kuolemattomuudesta ja kuolemanjälkeisestä elämästä. (Rissanen 2010, 57.) Muiden kirjailijoiden tavoin myös Dante Alighieri (1265-1321) oli lukenut ainakin joitakin Ciceron kirjoituksia, joka käy ilmi hänen teoksestaan *La Divina Commedia, Jumalainen näytelmä*, jossa hän toistaa Ciceron *De officiis* teoksessa esitetyn ajatuksen helvetin eri tasoista. Lisäksi hän sijoitti teoksen Inferno osassa Ciceron ensimmäiseen helvettiin, limboon, jonne päätyivät antiikin oikeamieliset miehet, joita ei ollut kastettu kristinuskoon. (ibid. 2010, 57.)

Vaahteran (2010, 107) mukaan antiikin roomalainen koulutusjärjestelmä pyrki yleisivistävään kasvatukseen, opiskelijat tutustuivat useiden eri runoilijoiden teoksiin, joiden runollisen ilmaisun tunteisiin vetoavia taitoja jäljiteltiin ja harjoiteltiin omissa puheissa. Toisaalta kirjallisuuden lukeminen oli keskeisellä sijalla retoriikan perusolemuksen ymmärtämisessä. Toisaalta kirjallisuus toimi myös eräänlaisena ideavarastona, josta voitiin hakea paitsi sisällöllisiä esimerkkejä myös puheen ja kirjoittamisen tyyli- ja laajeja. Kirjoittamista harjoiteltiin hyödyntäen muun muassa kirjoittamalla faabeleita, eli satuja ja tarinoita, joista vähitellen edettiin vaativimpiin kirjoituksiin ja puheharjoituksiin. Nämä antiikin puhe- ja kirjoittamismallit siirtyivät antiikista myös keskiaikaan ja renessanssiin, jossa ne olivat merkittävässä asemassa sekä suullisessa että kirjallisessa ilmaisussa. (ibid. 2010, 108.)

Retoriikan historia kietoutuu kiinteästi kulloisenakin aikana tapahtuneisiin valtiollisiin, poliittisiin ja maailmankatsomuksellisiin murroksiin. Retoriikan perinteiset lähtökohdat ovat vaihdelleet eri vuosisatojen kuluessa, antiikin roomalaisille perinteille laillisen ja poliittiseen vallan ylläpitämiseen keskittynyt retoriikka keskiajalle tultaessa vaihtui kansanomaiseksi suurten väestöryhmien koossapitäväksi voimaksi. Kuten Puro (1998, 83) toteaa Augustinuksen kristillisen retoriikan keskeisin tavoite oli saavuttaa vakuuttava ja uskottava saarnataito, jonka kautta *Jumalan sanaa* ilmaistaisiin kaikessa sen voimallisuudessaan.

Renessanssin aikana sen sijaan retoriikasta tuli uudistusmielisten, filosofisten aatteiden, taiteen, tieteen ja kirjallisuuden ja kulttuurielämän vaikutuskeino. Puron mukaan klassinen retoriikka perustui pitkälti puheopille, joka miellettiin tärkeäksi valtiolliseksi vaikuttamisen välineeksi, mikä 1700-luvulle tultaessa vaihtui kirjoitusvaikuttamiseksi, joka noudatti samoja kreikkalaisia ja roomalaisia retoriikan traditioita. Molemmissa tapauksissa sekä kirjoitetussa ja puhutussa retoriikassa tärkeää oli tyyli, muoto, rakenne ja esittämistapa. (Puro 1998, 84.)

Seuraava luvussa esitän tutkimuskohteeni dialogien olennaisia taustatekijöitä, jotka nos-

tavat esiin paitsi keskustelijoiden Beccarian, Isaresin ja Brunon henkilökohtaiset luonteenpiirteet ja sosiaalisen aseman myös yhdistävät keskustelujen aiheet tekstin ulkopuolisiin maailmantapahtumiin, jotka ovat oleellisia elementtejä dialogien kokonaisvaltaisessa ymmärtämisessä.

4. BRUNON RETORISISTA DIALOGEISTA TEOKSESSA “Io dirò la verità”

4.1. Dialogien taustoja

Guido del Giudicen teos *Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno 2012, Kerron totuuden. Giordano Brunon haastattelu* (suom. Aarnio 2016), josta jo aiemmin oli puhetta on kaksiosainen, monimerkityksellinen ja monitasoinen kokonaisuus, joka sulauttaa todelliset historialliset henkilöt kuvitteelliseen dialogiin keskenään. Teoksen alkupuheessa Angelo Tonelli toteaa, että del Giudicen kuvitteellinen Giordano Brunon haastattelu on eräänlainen filosofinen ajan ja paikan ulkopuolelle sijoittuva teatteri. Tämä filosofinen *mise en scène* esittää Brunon ennenkaikkea selväjärkisenä miehenä, joka yhtäältä ei suvaitse minkäänlaisia auktoriteetteja, toisaalta on aina valmis avoimeen keskusteluun paitsi omista ajatuksistaan myös tulkitsemaan näitä käsityksiään uuden tiedon valossa riippumatta siitä, mistä suunnasta ne kulloinkin esitetään. (Tonelli 2012, 5.)

Giordano Bruno oli avoin kaikelle tiedolle hän oli kiinnostunut niin kreikkalaisesta filosofiasta hermetismiin kuin itämaisistä maailmankatsomuksistaakin. Toisaalta tämän kuvitteellisen haastattelun esittämä Bruno kiihkeästi puolustaa omia näkemyksiään, toisaalta myös aavistaa oman missionsa epäonnistumisen. (Tonelli 2012, 5.)

Tästä kuvaavana esimerkkinä ovat Brunon omat sanat:

”Ho lottato, è molto: credetti poter vincere (ma alle membra venne negata la forza dell' animo), e la sorte e la natura represso lo studio e gli sforzi. È già qualcosa li essersi cimentati; giacché vincere vedo è nelle mani del fato. Per quel che mi riguarda ho fatto il possibile, che nessun delle generazioni venture mi negherà; quel che un vincitore poteva metterci di suo: non aver temuto la morte, non aver ceduto con fermo viso a nessun simile, aver preferito una morte animosa a un' imbelli vita.” - Giordano Bruno. (Del Giudice s.a.)

Olen taistellut ja uskonut suuresti voivani voittaa, (mutta ruumiilta on kielletty hengen voima), ja kohtalo ja elämänluonne tukahduttavat kaiken tutkimuksen ja ponnistelun. Itsensä haastaminen merkitsee jo paljon, mutta kuitenkin koen, että voitto on aina sidottu kohtaloon. Mielestäni olen tehnyt kaiken sen, mitä voittoon pyrkivä ihminen voi tehdä, sitä ei yksikään sukupolvi tule kieltämään, siltä, joka ei ole pelännyt kuolemaa eikä ole antautunut ilmeettömin kasvoin millekään vastaavalle, vaan joka on pitänyt parempana levotonta kuolemaa kuin pelkurimaista elämää. (suom. Aarnio 2016.)

Nämä Brunon sanat saattavat ensi alkuun vaikuttaa ylimielisiltä, mutta ottaen huomioon kyseisen ajan maailmankuvan ne peilaavat hyvin sille ajalle tyypillistä ajattelu- ja kirjoitustapaa. Vastaavanlaista voimakasta ja hurmahenkisen kiihkeää dialogia voidaan löytää myös suomalaisen, kansallisromanttisen ajan puheista ja kirjoituksista.

Kyseinen teos on julkaistu vain muutama vuosi sitten, mutta ajallisesti sen tapahtumaympäristö on 1500-luvun lopulla, jolloin 1400-luvulla alkaneen italialaisen renessanssin uudistusmieliset ajatukset olivat vallankumouksen tavoin muokanneet kyseisen ajan ihmisten käsityksiä niin taiteesta ja tieteestä kuin filosofiastakin. Renessanssin aikakautena vaikuttivat muun muassa taiteilijat Michelangelo ja Donatello sekä tiedemiehet Kopernikus ja Kepler. Kopernikus oli paitsi tutustunut antiikin teksteihin myös tutkinut planeettojen liikkeitä ja kehittänyt mallin aurinkokeskeistä maailmankuvasta, jonka myös Bruno mielsi omakseen. Lisäksi Bruno oli vakuuttunut siitä, että kosmoksessa oli useita muita asuttuja maailmoja¹³.

Renessanssi-ihmiselle ominaiseen tapaan Bruno oli kiinnostunut laaja-alaisesti kaikesta mahdollisesta tiedosta antiikin perinteitä noudattaen. Hän oli sisäistänyt useiden eri

13. Tämä ajatus tunnettiin jo antiikin Kreikassa ja myös Roomassa, jossa Lucretius esitti teoksessaan *De rerum natura* hypoteesin universiumista, jossa oli monia maailmoja, joita asuttivat toiset ajattelevat olennot. (Del Giudice 2013, 25)

kirjoittajien tieteelliset ja filosofiset ajatukset. Kuten muun muuassa edellä mainitun aurinkokeskeisen maailmankuvan ja antiikin hellenistiset epikurolaiset¹⁴ ja panteistiset¹⁵ ajatukset jumaluudesta, jotka hän sovitti omiin käsityksiinsä äärettömästä maailman-kaikkeudesta useine mahdollisene aurinkokuntineen. Aristoteleen filosofiaan Bruno suhtautui kielteisesti, tämä saattoi johtua siitä, että hän koki, kuten Bacon,¹⁶ kreikkalaisen filosofin ajatusten olevan ristiriidassa vapaan tutkimuksen kanssa. Sen sijaan antiikin esisokraatikkojen luonnonfilosofiset käsitykset Bruno tunsu omikseen (Frisch 1963, 301). Tässäkin mielessä Brunon ajatukset olivat suuressa ristiriidassa kyseisen ajan maailmankuvien ja uskonnollisten käsitysten kanssa. Hän vastusti avoimesti kirkollisia dogmeja ja rinnasti Raamatun juutalaiset kirjoitukset kreikkalaiseen mytologiaan (ibid. 1963, 303).

Del Giudicen teos avaa portin tähän menneisyyden aikakauteen ja lukijan eteen kohoaa näyttämö, jonka keskiössä on kolme miestä, kolme taitavaa oraattoria. Brunon ja hänen kahden kuulustelijansa dialogeissa mitellään silloiselle ajalle ajankohtaisista teemoista ja maailmankatsomuksellisista kysymyksistä niin filosofiasta ja oikeaoppisesta uskosta kuin Brunon kyseisenä aikana kerettiläiseksi mielletystä maailmankuvastakin. Bruno koki olevansa vapaa kaikista dogmeista ja taisteli tiedonjanoaan rajoittavia kieltoja vastaan ikään kuin Don Quijote tuulimyllyjä vastaan. Samalla hän tuli kyseenalaistaneeksi keskeisimmät roomalaiskatolisen uskon peruspilarit aina neitseellisestä syntymästä pyhimyksiin. Nämä Brunon ajatukset sotivat räikeästi silloisia uskonnollisia käsityksiä vastaan. Elettiin vaikeita aikoja, kuten Beccaria dialogissaan toteaa.

Nämä ovat vaikeita aikoja poikani. Filosofisille tutkimuksille ei ole sijaa. Materialismia ja ateismi leviävät kulovalkean tavoin hyödyntäen viekkaita ja perverssejä keinoja. Jos esiintyisimme liian lempeästi, olisi se meidän loppumme. (Del Giudice 2012, 51.) (suom. Aarnio 2016)

14. Epikuros (341-271 eaa.) kreikkalainen filosofi, jonka mielestä mm. ihmisen ei tarvitse pelätä jumalia eikä kammoksua kuolemaa. (Giacomo Origo 2014 teoksessa Epicuro)

15. Panteismi on oppi jumalan ja kaikkeen samuudesta. (Kielitoimiston sanakirja)

16. Francis Bacon (1561-1626) filosofi, joka on sanonut, ”Tieto on valtaa”

4.2. Reettorit: Bruno, Beccaria ja Isaresi

Giordano Bruno:

Filippo Bruno (1548-1600) syntyi Nolassa, Napolin maakunnassa, ja jo nuorukaisena hän aloitti teologian opintonsa dominikaanisen veljeskunnan luostarissa ja sai nimekseen veli Giordano. Hän suoritti nopeasti pappisvirkaan vaaditut opinnot ja juhlisti ensimmäistä messuaan San Bartolomeon luostarikirkossa, Campagnan maakunnassa. Bruno osoitti terävää lahjakkuutta sekä erityistä kykyä jo antiikin reettorien käyttämässä *L'arte della memoria*¹⁷, muistintaiteessa että kyltymätöntä uteliaisuutta paitsi pyhiä tekstejä kohtaan myös kerettiläisinä pidettyihin kirjoituksiin. Erityisesti hän oli kiinnostunut Erasmus Rotterdamilaisen kirjoituksista. Tämä kiinnostus valtauskonnon vastaisina pidettyihin teksteihin oli myös eräs syy häntä vastaan nostettuun ensimmäiseen oikeuskanteeseen, joka lopulta pakotti hänet pakenemaan Napolista. (Del Giudice 2012, 11.)

Tästä alkoi Brunon uskomaton, lähes kymmenentuhatta kilometriä pitkä vaellus, jonka aikana hän vieraili Euroopan tärkeimmissä kuningashuoneissa ja yliopistoissa. Hänen levottomuutensa ja suvaitsemattomuutensa kirkollisia dogmeja kohtaan saattoivat hänet mielipideriitohin eri uskontokuntien niin katolilaisten, kalvinistien ja anglosaksien kuin luterilaistenkin kanssa, jotka lopulta päätyivät julistamaan hänet kirkonkiroukseen. (Del Giudice 2012, 11.) Englannin vierailunsa aikana kyltymättömän tiedonhalunsa siivittämänä hän päätyi myös Oxfordin yliopistoon, jossa hän esitti ajatuksensa äärettömästä maailmankaikkeudesta siteeraten mestari oppi-isiään niin uskollisesti, että häntä syytettiin plagioinnista. (ibid. 2012, 12.) Väitteessään Bruno puolusti Kopernikuksen aurinkokeskeistä järjestelmää, jonka teorioita mukaillen hän myös kirjoitti Englannissa oleskelunsa aikana dialogimuotoisen teoksensa *La cena del le ceneri, Kiirastorstain päivällinen* sekä ääretöntä maailmankaikkeutta käsittelevän teoksensa *Dell'infinito* (Frisch 1963, 301).

17. *L'arte della memoria*, antiikin *Ars memoriae*, myös *mnemotecnica*, muistitekniikka. Myös Giordano Brunon latinankielinen teos *Ars memoriae* (1582).

Italiaan Bruno palasi kaksi utopista ajatusta mielessään, toisaalta hän halusi mitellä Galileo Galilein (1564-1642) kanssa Padovan matematiikan professuurin virasta, toisaalta saavuttaa paavillisen anteeksiannon. Kutsu saapua Italiaan esitettiin Brunolle venetsialaisen Giovanni Mocenigon toimesta, tämä kutsu osoittautui myöhemmin kohalokkaaksi ansaksi Brunolle. Toisaalta Mocenigo oli toivonut saavansa Brunolta¹⁸ magian¹⁹-oppeja, mutta huomattuaan, että hänen toivomuksensa ei toteutunut päätti hän pettyneenä luovuttaa Brunon inkvisitiion käsiin. (Del Giudice 2012, 13.) Toisaalta Mocenigon rooli Brunon Italiaan kutsun taustalla saattoi olla vain marginaalinen, välittäjän rooli ja tapahtumien todellisena taustavaikuttajana sen sijaan todennäköisesti toimi kenraali Beccaria yhteistyössä venetsialaisen inkvisiittori Saluzzon kanssa (ibid. 2012, 28).

Mocenigo oli innokas kirjojen keräilijä, ja hänellä oli hyvät suhteet kirjakauppias-kustantaja Giovanni Battista Ciottoon, joka tunsu Brunon henkilökohtaisesti. Ciotto omisti maineikkaan kirjapainomerkin Minervan ja toimi läheisessä yhteistyössä franko-fortelaisen kustantajan Whechelin kanssa. Juuri näiden kahden kirjakauppiiaan yhteistyöstä johtuen Brunon teokset olivat laajalti tunnettuja Venetsiassa. (Del Giudice 2012, 28.) Ciotti oli aiemmin julistettu kirkolliseen pannaan kiellettyjen kirjojen levittämisestä, joten oli mahdollista, että tähän syytteesen vedoten hänet saatiin myös suositeltua takaamaan Brunolle Mocenigon kutsun vilpittömyys. (ibid. 2012, 29.) Tämä suunnitelma saada Bruno palamaan Italiaan oli yhteneväinen Brunon omien toiveiden kanssa. Yhtäältä kutsu hiveli Brunon turhamaisuuteen taipuvaista luonnetta, toisaalta takasi hänelle myös täyden ylläpidon varakkaan aatelismiehen taloudessa. (ibid. 2012, 29.)

Seitsemän pitkää vuotta Bruno taitavan rektorin tavoin onnistui syyttäjiensä edessä

18. Brunon ajateltiin pitävän hallussaan magian-oppeja, kuten Mocenigon pyyntö osoittaa. Toisaalta tulee muistaa, että kyseisenä aikana vaikuttaneiden tiedemiesten oletettiin myös laativan astrologisiakarttoja.

19. Renessanssiajalla tieteellinen maailmankuva ei ollut vielä kovinkaan kehittynyt, joten ympäröivää maailmaa pyrittiin selittämään mm. ylikuonnollisten käsitysten valossa. Esim. Ockenströmin mukaan – ”taivaankappaleiden ja maanpäällisten lajien välille luotiin yhteyksiä assosiaatioiden ja formaalien samankaltaisuuksien pohjalta, joka ilmaisee ennemminkin arkiajattelua kuin tieteellistä päättelyä.” (Ockenström 2014.)

pitämään tiukasti kiinni omista filosofisista ajatuksistaan hyödyntämällä erilaisia taktiikoita, välillä tunnustaen osan syytekohdista, välillä puolustaen kiivaasti väitteitään. Brunon puolustusasianajaja puolustuslausunnoissaan tyytyi kertaamaan lähinnä vain filosofisten ja teologisten oppisuuntien eroja. Tämä Brunon filosofinen kisailu tuomio-kollegion jäsenten edessä jatkui siihen saakka, kunnes kardinaali Bellarmino osallistui istuntoon ja muutti koko oikeusprosessin suunnan. (Del Giudice 2012, 13.)

Brunolle esitettiin vaatimus luopua kahdeksasta, selkeästi kerettiläiseksi todetusta teesistään, johon Bruno teologiaa koskevien väitteidensä osalta myöntyi, mutta filosofisia teesejä koskevien argumenttiansa osalta, jotka edustivat hänen ajattelunsa peruskulmakiviä, hän vastasi huutamalla – *että ei ole mitään, mitä hänen tulisi katua*. Viimeiset sanansa Bruno lausui halveksien – *Te pelkääte lausua ääneen tuomioni enemmän kuin minä pelkään sen kuulemista*. – Torstaina 17 helmikuuta vuonna 1600 Campo de Fiorin aukiolla, tämä äärettömien maailmojen filosofi kuoli roviolla. (Del Giudice 2012, 13.)

Ippolito Beccaria:

Ippolito Maria Beccaria (1550-1600) oli kyseisenä aikana *Generale dell'Ordine dei Predicatori*, Saarnaajien veljeskunnan kenraali. Kenraali tässä tapauksessa viittaa uskonnollisen, dominikaanisen järjestyksen ylimpään virkaan. Tätä ennen Beccaria nuoresta iästään huolimatta oli tehnyt vaikuttavan työuran, hän oli toiminut muun muassa priorina ja kirkollisen oikeusistuimen komissaarina sekä inkvisiittorina. (Del Giudice 2012, 21.)

Tultuaan valituksi virkaansa Beccaria joutui heti vaikean tilanteen eteen. Munkki Jaques Clément puukotti kuoliaaksi Ranskan kuninkaan Henrik III:n, mikä herätti vihaa koko dominikaanista yhteisöä kohtaan sekä aiheutti kahden papin Nicolas Dumontin ja Edme Bourgoingin pidättämisen ja kuolemantuomion. Lisäksi leskikuningatar Louise de Lorraine vaati, että Ranskassa sijaitseva Saarnaajien veljeskunta hajotetaan ja heidän luostarilaitoksensa tuhoetaan. Tätä kuningattaren toivetta ei kuitenkaan pantu täytäntöön (Del

Giudice 2012, 23.)

Beccaria toisaalta ilmaisi avoimesti arvostuksensa kuolleita uskonveljiään kohtaan, jotka olivat ryhtyneet aseelliseen hyökkäykseen protestanttista Ranskan kuningasta vastaan. Hän kutsui koolle Venetsian tuomiokapitulin ja järjesti juhlatilaisuuden näiden kahden martyyrin muistoksi. Toisaalta nämä tapahtumat vahvistivat jo ennestään ankaran ja autoritaarisen Beccarian käsityksiä siitä, että dominikaanien veljesjärjestö tarvitsi keskitettyä ja voimakasta johtoa. Hän vaati, että saarnajaveljien toimintaa valvottaisiin ilman poikkeuksia kaikin mahdollisin keinoin, jotta kaikenlainen niskoittelu saataisiin kuriin. Kurinpalautuksen tarkoituksena oli nostaa esiin järjestön sisäiset ongelman aiheuttajat ja antaa varoittava erimerkki sen muille jäsenille. (Del Giudice 2012, 23.)

Vaikka Beccaria tuomiokapitulin yleisissä istunnoissa ei suoraan ilmaisutkaan ajatuksiinsa veljeskunnan rappioutilasta ja uusien ankarien sisäisten rajoitusten ja lakien tarpeellisuudesta, silti hän noudatti erittäin ankaraa ja joustamatonta valvontaa uskonveljiensä keskuudessa. (Del Giudice 2012, 26.) Beccaria piti erityisen vaarallisena sitä rajoittamatonta vapautta, jota toteutettiin dominikaanien seminaareissa, joissa veljesten oppimiskykyä ja lukutaitoa kehitettiin, jonka nämä sitten valjastivat palvelemaan pikemminkin kerettiläisiä päämääriä kuin roomalaiskatolisen uskonnon etuja. Tämä ajatus siivitti myös kirkon tiukkenevaa suhtautumista vapaasti saatavilla olevia kirjoja kohtaan, joiden ajateltiin olevan pahimpia kerettiläisten ajatusten lähteitä. (ibid. 2012, 27.)

Nämä Beccarian dominikaaniseen luostarilaitokseen kohdistamat sisäiset kurinpidolliset toimenpiteet olivat ilmeisesti myös osa syynä siihen, että Giordano Brunon omavaltaiseen käyttäytymiseen ja kerettiläisten oppien levittämiseen puututtiin. Kuten Tonelli toteaa, del Giudicen tutkimus selkeästi osoittaa, että Brunoon kohdistuneet syytökset ja oikeuskäsittely olivat yhteydessä dominikaanien sisäisiin kurinpidollisiin toimenpiteisiin. Toisin sanoen Brunon todellisena vainoajana voidaan hyvinkin pitää dominikaanisen puhdistuoperaation pääsuunnittelijaa ja toimeenpanijaa, ankaraa ja

leppymätöntä Ippolato Beccariaa eikä suinkaan kardinaali Bellarmino, kuten yleisesti on oletettu. (Tonelli 2012, 6.)

Paolo Isaresi:

Teologi Paolo Isaresi (1550-1601) Beccarian tavoin oli tehnyt pitkän ja ansiokkaan kirkollisen virkauran. Hän oli toiminut sekä priorina että roomalaisen inkvisiition komissaarina ja inkvisiittorina. Isaresin uskonnollinen vakaumus perustui ortodoksiselle ajattelulle ja teologiselle pätevyydelle. Hän uskoi vahvasti nujertavansa kerettiläisyyden suostuttelun ja vakuuttelun avulla. (Del Giudice 2012, 36.) Tonellin mukaan del Giudice esittää Isaresin kultivoituneena sovittelijana, eräänlaisena uudenlaisen kirkollisen näkökulman edustajana, intellektuellina, joka oli valmis avoimeen filosofiseen keskusteluun (Tonelli 2012, 6). Kerettiläisiä kuulustellessaan Isaresi oli ennen kaikkea kiinnostunut näiden kirjoittamista teksteistä, hän oli vakuutunut siitä, että ihmisen sisäinen maailma, sieluntila voidaan paljastaa lukemalla hänen kirjoituksiaan. (Del Giudice 2012, 36.)

Tästä maltillisesta ja tyynestä teologista ei ole jäänyt paljoakaan tietoa historianlehdille, mutta hänen sovitteleva luonteensa tulee ilmi muun muassa eräästä hänelle osoitetusta kirjeestä, jossa Luigi Groto ilmaisee ikuisen kiittollisuutensa kunnianarvoiselle inkvisiittorille, Isä Paololle saamastaan avusta. Retorikko, runoilija ja näyttelijä Groto oli aiemmin ollut syytettynä kerettiläisenä pidetyn Erasmusuksen tekstien hallussapidosta ja oikeusprosessissa häneltä oli evätty oikeus opetustoimen harjoittamiseen. Isaresi kuitenkin hankki hänelle luvan Roomasta, jotta hän saattoi aloittaa Boccaccion teoksen *Decameronen* korjauksen ja uudistamisen. (Del Giudice 2012, 36.)

Laajan teologisen oppineisuutensa ja asiantuntemuksensa johdosta Isaresista tehtiin keskeinen henkilö dominikaanien ja jesuiittojen välisissä riidoissa. Riita koski armonoppia, joka sai alkunsa espanjalaisen jesuiitta teologi ja juristi Luis de Molinan teoksesta *Concordia*, oppi yhteisymmärryksestä ja anteeksiannosta, johon varsinkin dominikaanit suhtautuivat tiukan kielteisesti. (Sangalli s.a.). De Molinan teos käsitteli anteeksi-

antoa oikeudellisesta näkökulmasta, hänen mukaansa Jumalan anteeksiannon lisäksi anteeksi tuli pyytää myös uhrilta, johon väärinteko oli kohdistunut.

Ensimmäisessä kyseistä asiaa koskevassa paavi Klemens VIII:n koolle kutsumassa kuurian *De Auxiliis* istunnossa haluttiin päästä vihdoinkin yhteisymmärrykseen näistä veljeskuntien välejä kaivertavista oppierimielisyyksistä. Kenraali Beccaria ja teologi Isaresi kutsuttiin esittämään dominikaanien näkemys kyseenä oleviin uskonopillisiin riitakohtiin. Sovittelutehtävässään Isaresi pyrki, yhtäältä välttämään jyrkkää vastakkainasettelua, toisaalta päättäväisesti piti kiinni ajatuksestaan, että veljesjärjestöjen välinen yhteisymmärrys voitaisiin saavuttaa vain, jos jesuiitat hyväksyisivät dominikaanien kannattaman Tuomas Akvinolaisen oppisuunnan. (Del Giudice 2012, 37.)

Myös Brunon oikeuskäsittelyssä Isaresilla oli tärkeä rooli. Hänen ehdotuksestaan Brunon teokset tarkastettiin ja niistä seulottiin kaikki selkeästi kerettiläiset kohdat. Näin saatiin aikaan tarkat perusteet syytekirjelmälle, johon vedoten voitiin myös vaatia syytetyn tunnustusta. Tämä Isaresin ajatus oli täysin yhteneväinen Beccarian käsitysten kanssa. Kuitenkin tiukan Beccarian ja maltillisen Isaresin päämäärät erosivat täysin toisistaan, Beccaria halusi saada vuosia jatkuneen oikeuskäsittelyn nopeaan päätökseen, kun taas Isaresi oli pikemminkin kiinnostunut teoreettisista, uskonopillisista näkökohdista. (Del Giudice 2012, 38.)

4.3. Tapahtumien ajallisia konteksteja

Beccarian osallistuminen Brunon kuulusteluihin ja oikeuskäsittelyyn vauhditti suuresti oikeusprosessin kulkua. Yhteistyössä kardinaali Bellarminon kanssa Beccaria vaati, että Brunon tulee vastata mitä pikimmin kahdeksaan selkeästi kerettiläiseen syytekohtaan ja luopua niissä esittämistään väitteistään. Jesuiitta Bellarminon pätevyys rajoittui lähinnä teologisten dogmien historiallisiin näkökohtiin ja raamatunkirjoituksille sekä jesuiittojen näkemyksillä vapaaehtoisesta laupeudentyöstä, joilla ei ollut mitään yhtymäkohtia

Brunon filosofisten väitteiden kanssa. Toisin sanoen syyttäjien ja syytetyn näkemykset ja maailmankatsomukselliset käsitykset poikkesivat suuresti toisistaan, mikä asetti Brunon epäedulliseen asemaan ja johti lopulta hänen kannaltaan äärimmäiseen lopputulokseen. (Del Giudice 2012, 38.) Del Giudice toteaaakin, että Bellarmino oli pikemminkin oikeusprosessin teoretikko ja Beccaria sen pyöveli. (ibid. 2012, 39.)

Tuomikollegion istunnossa äänestettiin kidutuksen käyttämisestä Brunon kuulusteluissa, toiset äänestivät vastaan, toiset puolesta. Beccaria sen sijaan vaati, että kidutusta lisättäisiin ja kovennettaisiin. (Del Giudice 2013.) Kuulusteluraportissaan Beccaria ilmaisee suuren pettymyksensä sen johdosta, että Bruno yhä edelleenkin pysyi kannassaan ja halusi puolustaa teesejään kollegion edessä. Kuitenkin tällainen riidan haastaminen ja väittely oli Brunolle luonteenomaista, sillä hän oli täysin vakuuttunut siitä, että kukaan ei kykenisi kyseenalaistamaan hänen argumenttejaan. Toisaalta Beccarian raportin rivien välistä kuultaa läpi eräänlainen ylpeys tämän dominikaanien kouluttaman polemiikon vuoksi, toisaalta selkeä hyväksyntä il *de profundis*²⁰, liturgia vainajalle, tälle häpeälliselle ja kapinalliselle kanssaveljelle. (ibid. 2012, 39.)

Tutkielmani kohteena olevat kuvitteelliset dialogit luotaavat paitsi kolmen edellä mainitun henkilön Brunon, Beccarian ja Isaresin luonteenpiirteitä ja käsityksiä maailmasta myös yhdistävät kiinteästi niissä esitetyt aiheet ja teesit kyseisen renessanssiajan moninaisiin niin filosofisiin ja teologisiin kiistakysymyksiin ja maailmankatsomuksiin kuin kulttuuristen ja yhteiskunnallisten tapahtumien polttopisteisiin. Kuten Galati (2009) toteaa, 1500-luvulla alkanut uskonpuhdistus oli levinnyt vähitellen kaikkialle Eurooppaan ja kärjistänyt roomalaiskatolilaisten ja protestanttien väliset kiistat veriseksi sodaksi.

Vastustamaan tätä protestanttista uskonnollista suuntausta syntyi roomalaiskatolisen kirkon piirissä controriforma, vastauskonpuhdistusliike, jonka tarkoituksena oli sekä vahvistaa että ylläpitää katolisen kristinuskon valta-asemaa. Trenton 1545-1563 kirkol-

20. De profundis on psalmi, joka luetaan vainajalle. Tässä yhteydessä sillä viitataan Brunon kuolemantuomioon.

liskokouksissa määriteltiin dogmit muun muassa Pyhien kirjoitusten oikeasta tulkinnasta. Dominikaanien johtaman roomalaisen inkvisitiion tehtäväksi tuli valvoa näiden pyrkimysten täytäntöönpanoa ja varmistaa kaikenlaisten kerettiläisten ajatusten hävittäminen ja pois kitkeminen. (Galati 2009.)

Del Giudicen mukaan Brunon filosofiset ajatukset, eivät todennäköisesti olisi johtaneet protestanttisen uskonpuhdistuksen kaltaisiin muutoksiin, silti Brunon eräänlainen pyrkimys kumota Tuomas Akvinolaisen perinteitä noudattava jumalakeskeinen maailmankatsomus omalla filosofisella äärettömien maailmojen maailmankuvallaan käsitettiin vaaralliseksi hyökkäykseksi silloista uskonnollista ylivaltaa vastaan. (Del Giudice s.a.)

Kuitenkin Brunoa kiinnosti pikemminkin filosofia kuin teologia. Hän halusi olla itsenäinen ajattelija ilman uskonnollisia dogmeja. Tärkeää Brunolle oli saada työskennellä aurinkokeskeisen ja äärettömien maailmojen filosofististen ajatustensa parissa. Del Giudice korostaakin sitä, että itsenäiseen ajattelijaan Brunoon ei tulisi liittää sellaisia sanoja, kuten velho²¹ tai marttyyri²², sillä niillä ei yksinkertaisesti ole mitään tekemistä Brunon filosofisten käsitysten kanssa. (Del Giudice 2013.)

Brunon ajatukset perustuivat pikemminkin kopernikaanisiin, naturalistisiin, eli luonnontieteellisiin näkemyksiin maailmasta. Koprenikuksen aurinkokeskeinen malli kyseenalaisti silloisen maakeskeisen ajatusmallin, joka perustui Aristoteleen filosofille käsityksille ikuisesta ja muuttumattomasta maailmasta, jossa Maa oli kaiken olevaisen keskus, joka oli luotu vain ihmistä varten (Karttunen s.a.).

Brunon ajatukset äärettömästä maailmankaikkeudesta asuttuine planeettoineen, eivät nykyään vaikuta lainkaan omituisilta, kuten Kepler-teleskoopin 1284:n uuden planeetan yksittäinen havainto osoittaa. Stofan mukaan tämä havainto kaksinkertaistaa jo löydettyjen planeettojen määrän ja samalla antaa meille toivoa siitä, että jossain tuolla äärettö-

21. Velho, noita ja maagi sanat viittaavat henkilöihin, joilla on hallussaan yliluonnollisia kykyjä. Esim. käsite maagi on kotoisin antiikista, jossa se mm. tarkoitti persialaisia ylipappeja, itämään tietäjiä.

22. Marttyyri yleisesti tarkoittaa oman uskonnollisen vakaumuksensa puolesta kuollutta henkilöä.

myydessä on tähti, joka muistuttaa omaa aurinkoamme, ja kenties lopultakin johtaa toisen maankaltaisen planeetan löytämiseen. (Nasa Kepler 2016.)

Myös Bruno mietti näitä asioita aikoinaan, joka käy ilmi muun muassa hänen dialogi-
sesta teoksestaan *De l'infinito, universo e mondi*²³, jossa Elpinon dialogissa sanotaan:

- *sono dunque soli innumerabili, sono terre infinite, che similmente circuiscono
quei soli; come veggiamo questi sette circuire questo sole a noi vicino.*
(Giordano Bruno 1584, 36, Kolmas dialogi.)

- on siis olemassa lukemattomia aurinkoja ja lukemattomia maailmoja, jotka
samalla tavoin kiertävät niiden aurinkoja, kuten näemme näiden seitsemän
kiertävän meidän lähellämme olevaa aurinkoa. (suom. Aarnio 2016)

5. BRUNON RETORISTEN DIALOGIEN LUENTAA

5.1. Inventio: vakuuttavat argumentit

Tässä luvussa tarkastelen klassisen retoriikan käsitteiden *inventio*, *dispositio* ja *elocutio* avulla kääntämieni dialogien sisältämiä eri osatekijöitä ja ilmiöitä. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät retoriikan *memoria* ja *actio* osat, sillä ne liittyvät pikemminkin kirjoittamiseen ja esitystilanteeseen kuin kirjallisuuden tulkintaan. Kerron kuitenkin niistä joitakin yksityiskohtia tämän luvun lopussa, sillä ne ovat olennainen osa retoriikan oppijärjestelmää. Retoriikan ensimmäinen vaihe *inventio* Nerin mukaan sisältää paitsi havainnon argumenteista, eli diskurssin kohteen myös itse esityksen. Näiden lisäksi sille ominaisen perusyhteyksiensä kautta se liittyy myös ilmaisuun, joka puolestaan nostaa esiin erilaiset kuvausten tasot. (Neri 2011, 68.)

Giordano Brunon dialogimuotoinen haastattelu saa alkunsa, kun kaksi dominikaanisen

23. De l'infinito, universo e mondi – Äärettömyys, universiumi ja maailmat (nimen suom. Aarnio 2016).

veljeskunnan edustajaa Beccaria ja Isaresi astuvat hänen vankiselliinsä. Ensimmäisen puheenvuoron esittää Isaresi, mistä käy ilmi, että vangille on annettu kirjoitustarvikkeita. Isaresin dialogista ei kuitenkaan käy ilmi, miksi näin on toimittu. Tästä voidaan päätellä, että Isaresin dialogin ymmärtäminen vaatii tiettyjä tekstin ulkopuolisia taustatietoja, joista kerroin edellisessä luvussa. Tosin sanoen Brunon odotettiin esittävän kirjalliset perusteet väitteidensä tueksi, mutta Bruno ei kuitenkaan seuraa tätä ohjetta, vaan sen sijaan jatkaa muistelmiensa kirjoittamista, jotka hän haluaa toimittaa paaville.

Isaresi: Hyvää päivää Giordano. Näen, että olet saanut kaiken pyytämäsi, paperiarkkeja, kyniä ja mustetta. Sinun kirjoitusvimmasi on vakuuttava. En ymmärrä, mistä löydät kaiken tuon innon.

Bruno: Älä huolehdi veli Paolo, tämä on viimeinen asia, jolla sinua vaivaan. Muistelmani ovat lähes valmiit. Odotan vain sitä hetkeä, jolloin saan toimittaa kirjoitukseni Paavin käsiin.

Tällaisessa retorisessa tilanteessa tapahtuvassa argumentoinnissa kyse on tilannesidonaisesta kommunikaatiosta, joka on kiinteästi yhteydessä paitsi kulloiseenkin tilanteeseen myös keskustelijoiden motivaatioihin, jotka myös ohjaavat tapahtumia (Neri 2011, 74). Kyse ei kuitenkaan ole ainoastaan tekstin sisäisistä yhteyksistä, vaan pikemminkin klassiselle dialogille ominaisista tekstin ulkopuolisista konteksteista. Kontekstillä tässä tarkoitetaan tekstissä esiintyviä viittauksia tekstinulkoisiin, historiallisiin tapahtumiin. Kontekstuaalisuuden Suoninen (2003, 5) määrittelee kielenkäytöksi, joka ilmaisee sekä tapahtumatilanteen tuottamia merkityksiä että niiden yhteyden laajempiin kulttuurisiin käytäntöihin.

Beccaria: Olet saanut luettelon kirjojesi harhaoppisista osista. Mitä tekosyitä enää voisit esittää puolustukseksi? Todisteet sinua vastaan ovat niin ilmeiset ja yksityiskohtaiset. Kuuntele minua! Edes tämän yhden kerran; taivu ja luovu julkisesti sanomisistasi ja säilytä henkesi. Ehkä ajan kanssa voit sitten uudelleen saavuttaa meidän kirkkomme arvostuksen ja kunnioituksen.

Yllä olevassa dialogissa mainitaan sana harhaoppi²⁴, joka viittaa paitsi kyseisen ajan

24. Harhaoppi myös kerettiläisyys. Kirkon vahvistaman tulkinnan vastainen opetus tai mielipide. (Välimäki 2015)

todelliseen, maailmankatsomukselliseen tilanteeseen myös Brunon kirjoituksiin ja katumusvaatimukseen. Toisin sanoen harhaoppi sana tässä yhteydessä osoittaa kyseenä olevan aikakauden kontekstuaalisiin, kulttuurisiin käytäntöihin, eli kirkon määrittämien oppien vastaiseen toimintaan. Historiallinen todellisuus sulautuu tähän kuvitteelliseen tilanteeseen, joka ei kuitenkaan ole suoraan luettavissa dialogista, vaan pikemminkin sen pinnanalaisista, tekstin ulkopuolisista asiayhteyksistä. Kyse on siis todellisuuden eri tasoista kirjallisuudessa (Calvino 1978), jotka sulauttavat fiktiivisen ja reaali maailman toisiinsa (Neri 2011, 86).

Kirjallisuuden kommunikaatio tilanne, toisaalta vastaa todellista vuorovaikutustilannetta, toisaalta sen taustalla toimii kirjailija, joka välittää kuvitteellisen maailman tapahtumia, mikä käsittää myös henkilön, joka puhuu tekstissä (Neri 2011, 82). Yhtäältä kirjallisuuden fiktiivinen maailma ei ole todellinen, vaikka se heijastaakin sen tiettyjä Aspekteja. Toisaalta nämä faktan ja fiktion erot ovat kielen tuottamia, sillä kirjallisuuden fraasit, eivät itseasiassa ole illusorisia²⁵, vaan pikemminkin kuvitteellisia väitteitä erilaisista asioista, joita pidetään todellisina. Tämä myös mahdollistaa eräänlaisen extradiegeettisen dialogin kirjailijan ja lukijan välillä, sillä tekstin tuottama samankaltaisuuden tunne suhteessa todellisuuteen on riittävän suuri. Kuvitteelliset esitykset ovat aina keinotekoisia johtuen siitä, että mikään olemassa oleva ei voi perustua tai rakentua ainoastaan kielen varaan. Sen vuoksi, että *inventio*, eli aiheen keksiminen joko narratiivinen tai poeettinen, syntyy aina kirjoittajansa todellisuuskäsitysten konteksteissa, jotka puolestaan perustuvat sekä todellisiin tapahtumiin että kirjoittajansa tietoisuuden ja mielikuvien tuottamiin aiheisiin. (ibid. 2011, 85.)

Tästä eräänä esimerkkinä ovat alla olevat dialogit, jotka ilmentävät sekä historiallisia että kuvitteellisia mielikuvia. Dialogissa on viittauksia paitsi todellisiin tapahtumiin ja paikkoihin, kuten arvostettuun Sorbonnen yliopistoon Pariisissa myös todelliseen, historialliseen henkilöön, kuten Ranskan kuninkaaseen sekä kyseisen ajan dogmaattiseen maailmankuvaan, kuten kirkonkiroukseen.

25. Illusorinen: kuviteltu, näennäinen; harhauttavasti todentuntuinen. (Kielitoimiston sanakirja)

Isaresi: Henrik III:n hovissa rikastuit nopeasti ja poltit kaikki sillat takanasi. Sinä rakastettu ja omaperäinen, filosofian kiertävä kommentaattori, muistitaidon virtuoosi, joka päätyi kuninkaalliseksi lukijaksi ja arvostetun, pariisilaisen yliopiston palkkalistoille. Kuinka taitava onkaan on ollut tämä meidän Gior-dano! Tämä köyhä dominikaani Nolasta, josta tuli todellinen ilmiö, joka toivotettiin tervetulleeksi jopa hallitsijan hoviin.

Bruno: Olen paljon velkaa Henrikille. Kirkonkirous tuomiostani huolimatta hän otti minut vastaan kaikin kunnianosoituksin. Ja huolimatta teidän ajojohdistanne maineeni muistintaidossa oli levinnyt jo koko Eurooppaan, jonka vuoksi löysin myös Pariisista avoimen vastaanoton.

Argumentteihin liittyy erityisesti myös ajatus tasavertaisuudesta, sillä Nerin mukaan argumentointi on jo perusolemukseltaan demokraattista, sillä kommunikointi syntyy nimenomaan vastavuoroisuudesta. Keskustelutilanteessa puhujan kiinnostus kohdistuu keskustelukumppaniinsa, jonka hän haluaa vakuuttaa argumenteillaan. Toisaalta myös kuuntelija on myötämielinen puhujaa kohtaan, sillä hän on valmis ottamaan vastaan puhujan argumenteissaan esittämät näkökulmat. (Neri 2011, 75.)

Kuten tapahtuu seuraavassa dialogissa, jossa Bruno pyrkii, toisaalta vakuuttamaan keskustelukumppaninsa omien väitteidensä oikeutuksesta vetoamalla tunnettuihin historiallisiin henkilöihin. Toisaalta hän voimakkaasti pilkkaa kuuntelijansa keskeisiä uskonnollisia oppikäsityksiä.

Bruno: Myönnätte siis, että kirkon silmissä ajatuksiani ei ole aina pidetty harhaoppisina! Cusanus, Augustinus ja Tuomas Akvinolainen ovat kannattaneet monia niitä teesejä, joista olen itsekin kirjoittanut. Ainoastaan, ex nunc, tästä hetkestä alkaen miellätte ne harhaoppisiksi! Olen itseasiassa myös epäillyt ihmisen Poika ja Pyhä Henki nimien käyttöä, koska mielestäni sana ihminen ei kuulu jumaluuden yhteyteen. Jo pyhä Augustinus julisti, että ”persoonaa” ei ole antiikin aikainen nimi, vaan uusi ja hän vieroksui sen antamista Jumalalle. En vanhassa enkä uudessa Testamentissa ole koskaan nähnyt mainittavan tai käytettävän tätä sanaa.

Beccaria: Hienot sanasi ovat vain hölynpölyä ja käytät niitä vain päästäksesi ulos tästä tilanteesta.

Beccaria antaa Brunon demokraattisen tasapuolisesti esittää asiansa, mutta lopuksi omassa dialogissaan mitätöi tämän sanat pelkäksi hölynpölyksi²⁶. Tällaista tapausta Neri kutsuu rajatuksi kommunikaatio tilanteeksi, eli intiimiksi dialogiksi, joka on tyypillistä silloin, kun keskustelukumppaneita on vain muutama. Tällaisessa tilanteessa keskustelijoiden motiivit löytyvät yleensä esillä olevien aiheiden, teesien, valintojen tai päätösten joko puolesta tai vastaan esitetyistä argumenteista. (Neri 2011, 81.) Tämä tilanne osoittaa myös puhujan ja kuuntelijan demokraattisen vuorovaikutussuhteen, jossa molemmat puhujat myös kuulijoina ovat pakotetut hyväksymään toistensa argumentit. Kuten Neri (2011, 80) toteaa rektorin täytyy sopeutua ja hyväksyä kuulijakuntansa, sillä ilman kuulijoita puhujalla ei ole merkitystä. Tämän kuulijoiden kaikenkattavan merkityksen puhujalle ilmaisee myös Bruno dialogissaan.

Bruno: Haaveilin voivani pitää pääni pystyssä, mutta kun otitte mukaan mestarinne kardinaali Bellarminon, ymmärsin, että mastiffi ei enää päästäisi irti otteestaan. Käsitin, että täältä vankilasta käsin on mahdotonta saada ääneni kuuluviin, vaikka olettekin antaneet minulle mahdollisuuden kirjoittaa, sanoillani ei kuitenkaan ole merkitystä ilman kuulijoita. Minulle ei ole jäänyt yhtään kommunikoinnin välinettä, en voi enää ilmaista itseäni kuin vain yhdellä tavalla, omien valintojeni, viimeisten todistettavien tekojeni kautta, toivoen, että vähintään ne säilyvät ajan unohdukselta ja kiihkeiden vihollisten vainoilta.

Neri (2011, 82) jatkaa, että argumentaatio on toimintaa, kommunikaatiota, joka paitsi perustuu puhujan ja kuulijan keskeiselle vastavuoroisuudelle myös määrittää puheenaiheet. Kuitenkin tässä tekstissä esillä olevassa tilanteessa kyse on kirjoitetuista dialogeista, eli kirjallisuudesta. Ja kuten jo aiemmin tässä luvussa sanottiin, se toisaalta esittää vastaavanlaisen kommunikaatiivisen puhuja-kuulija tilanteen. Toisaalta kuten Neri sanoo kyse on tekstin kirjoittajasta ja hänen lukijoistaan, jotka eivät muodosta yhtenäistä lukija-joukkoa. Tästä myös johtuu, että kirjallisuuden kommunikaatio tilanne on epätavallinen suhteessa siihen kuka puhuu ja kuka lukee, sillä teksti esittää kirjoittajansa luoman eräänlaisen fiktiivisen, paralleelin todellisuuden suhteessa todelliseen maailmaan. (Neri 2011, 82.)

26. Keskustelukumppanin sanojen mitätöiminen hölynpölyksi ilmaisee myös vallankäyttöä, vastapuolen väheksymistä.

Tutkimuskohteenani olevat dialogit ovat kirjallisuutta, eli esittävät kuvitteelliseen todellisuuteen sijoittuvan keskustelun. Kuitenkin näiden dialogien retorinen esitystapa poikkeaa tietyn kohdin kirjallisuuden fiktiivisestä kerronnasta, sillä se perustuu todellisiin, historiallisiin henkilöihin ja tapahtumiin. Nämä kaunokirjallisuuden ja klassisen dialogin keskeiset erot löytyvät tietyistä seikoista, kuten muun muassa tekstin rakenteesta ja temantiikasta (ks. Koivisto & Nykänen 2013) myös tekstin suhteesta todellisuuteen. Eli kaunokirjallisen dialogin aiheet ovat kiinteästi yhteydessä tekstin sisäisiin, kerronnallisiin tapahtumiin, kun sen sijaan klassisen dialogin aiheisältö löytyy pikemminkin tekstin ulkopuolisesta todellisuudesta.

Toisin sanoen kaunokirjallinen teksti korostaa pikemminkin esteettisiä ja kerronnallisia päämääriä, kun sen sijaan klassinen dialogi pyrkii nostamaan esiin kuvaamansa ajan maailmankatsomuksellisia ristiriitoja jäljitellen historiallisia keskusteluja. Klassisen dialogin suhde todellisuuteen onkin hieman erilainen kuin kaunokirjallisuuden, sillä se jo retoriikkaan liittyvien traditioidensa vuoksi, kuten kreikkalaiset, filosofiset keskustelut, liittyy historiallisiin henkilöihin ja todellisiin tapahtumiin, joista on olemassa dokumentoitua tietoa. Toisaalta myös kaunokirjallisuuden dialogit, vaikkakin eri tavoin, ovat yhteydessä tiettyihin historiallisiin konteksteihinsa, kuten (ks. esim. Koivisto & Nykänen 2013) kirjallisuuskäsityksiin ja kirjallisuuden kaanoniin.

5.2. Dispositio: tarina ja jäsenitys

Tässä alaluvussa puhun *dispositiosta*, aiheen jäsentämisestä, eli retoriikan toisesta vaiheesta, joka on tekstin rakenteellinen järjestyssääntö, joka sisältää myös tarinan. (Neri. 2011, 68). Nerin mukaan dispositio ohjaa tekstiä ja määrittää argumenttien järjestyksen, eli jäsentää keskusteluissa käytettyjen sanojen ja ajatusten merkityksiä. Tämän järjestyksen yleensä valitsee joko reettori tai kirjoittaja, kuitenkin järjestyksen tulee olla yhteneväinen paitsi keskustelun kokonaisuuden kannalta myös ottaa huomioon kuulijakuntansa, jolle se on osoitettu. Klassisessa retoriikassa dispositio jaetaan

kahteen osaan joko luonnolliseen tai keinotekoiseen järjestykseen niin, että edellisessä tekstin tapahtumia jäsennetään historiallisten ja kronologisten kriteereiden perusteella. (ibid. 2011, 107.) Kun sen sijaan jälkimmäisessä, järjestys perustuu erilaisille valinnoille, kuten esimerkiksi tekstin johdanto ja johtopäätökset saatetaan esittää joko suorassa tai käänteisessä järjestyksessä tai keskeisellä sijalla jäsennyksessä voivat olla joko tekstin aiheeseen liittyvät temaattiset seikat tai jotkut muut määritteet. (ibid. 2011, 108.)

Neri korostaakin sitä, että dispositio on olennainen osa diskurssia, eli puhetta, keskustelua ja kirjoitusta, sillä se jäsennyksominaisuuksiensa vuoksi liittyy myös argumenttien tehokkuuteen ja vakuuttavuuteen. Ja näin ollen se on myös jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa diskurssin eri osa-alueiden kanssa. Argumenttien järjestys riippuukin Nerin mukaan pitkälti siitä, mitä seikkoja halutaan korostaa. Argumentit voidaan sijoittaa joko nousevan ja laskevan tai nestoriaanisen järjestyksen mukaisesti. Nestoriaaninen eli homeerinen järjestys viittaa *Iliakseen*, jossa sotajoukkojen komentaja Nestori sijoitti heikoimmat sotamiehensä joukkojensa keskelle. Tämä sääntö ohjaa myös nestoriaanista järjestystä niin, että vähemmän tärkeät argumentit esitetään keskellä ja vakuuttavimmat argumentit sijoitetaan sekä kertomuksen alkuun että loppuun. (Neri 2011, 108.)

Nousevassa järjestyksessä puolestaan, esimerkiksi teksti aloitetaan vähemmän tärkeillä argumenteilla ja loppuun sijoitetaan vaikuttavimmat argumentit. Laskevassa järjestyksessä tehdään päinvastoin, eli aloitetaan vahvoilla argumenteilla, jolloin puheeseen ja kirjoitukseen luodaan heti alussa voimakas vaikutus. Se millainen järjestys valitaan riippuu pitkälti siitä, millaisen kuulijakunnan ajatellaan olevan. (Neri 2011, 108.)

Kääntämieni dialogien tarkastelussa voidaan havaita, että heti ensimmäisessä luvussa Bruno esittää voimakkaita argumentteja, joissa hän hyökkää keskustelukumppaneidensa ajatusmaailmaa vastaan kärjekkäin sanoin.

Isaresi: Mitä sinulla on Jeesusta vastaan, mitä pahaa hän on sinulle tehnyt, jotta häntä näin vihaat?

Bruno: Minulla ei ole mitään häntä vastaan, päinvastoin. Oli, kuten minä, ihmisten vihan uhri.

Isaresi: Rohkenetko verrata itseäsi Jumalan poikaan!

Hän vertaa itseään Jumalan poikaan ja kyseenalaistaa myös tämän jumaluuden, hän myös kokee olevansa Merkurius, jumalten sanansaattaja, kuten jo aiemmin tässä luvussa esitetystä dialogista käy ilmi. Toisaalta vaikuttaa siltä, että kyseiset dialogit, jotka on lajiteltu kahdeksaan eri lukuun toimivat disposition laskevan järjestyksen mukaan, eli vahvat argumentit on sijoitettu heti kertomuksen alkuun. Toisaalta ne näyttävät jäsenyvän nestoriaaniseen järjestyksen mukaan, missä vakuuttavimmat argumentit löytyvät sekä esityksen alusta että lopusta.

Tästä esimerkkinä ovat tämän tekstin luvussa kuusi esittämäni dialogit, joiden ensimmäisessä luvussa (6.1. Luku 1.) keskustelijoiden keskeiset ristiriidat korostuvat ja nousevat esiin voimakkaiden argumenttien muodossa. Sen sijaan viidennen luvun (6.2. Luku 5.) keskustelujen, eli kertomuksen keskellä sijaitsevien dialogien, aiheina ovat pikem-minkin Brunon henkilökohtaiset saavutukset muistintaidossa kuin keskustelijoiden keskeiset kiistakysymykset. Kuten alla olevista dialogeista käy ilmi.

Isaresi: Joka tapauksessa kaikki olivat vaikuttuneita sinun taidoistasi, jos muistan oikein, lausuit ulkomuistista, hepreaksi salmin *Fundamenta* ensimmäisestä sanasta viimeiseen ja päinvastaisessa järjestyksessä.

Bruno: Se oli ensimmäinen kaikista niistä esityksistäni, joihin olen elämäni aikana myöntynyt paavien, keisareiden ja akateemisten ja kirkollisten autoriteettien pyynnöstä, jotka toivoivat, että paljastaisin salaisuuteni heille.

Isaresi: En pelkää sanoa tätä sinulle, tämän taidemuodon haltijalle, että myös minä haluaisin kernaasti nähdä muistintaito esityksesi.

Lisäksi keskustelijoita on vain kaksi, Isaresi ja Bruno. Autoritaarisen Beccarian pois-saolo keskustelutilanteesta viittaa vahvasti tietynlaiseen argumenttien suvantovaiheeseen, eli kertomuksen keskikohdan heikkoihin argumentteihin. Toisin sanoen dialogisten lukujen keskikohtaan on sijoitettu vähemmän vakuuttavat argumentit, mikä viittaa

nestoriaaniseen järjestykseen. Samaa seikkaa vahvistaa myös se, että viimeisen, kahdeksannen luvun (6.3. Luku 8.) dialogeissa palataan jälleen keskustelijoiden välisiin filosofisiin ongelmakysymyksiin, eli voimakkaisiin argumentteihin, joista esimerkkinä alla olevat dialogit.

Beccaria: Emme voi hyväksyä, että kyseenalaistat uskontomme keskeisimmät dogmit. Kaksoistotuuksiin perustuvien tekosyidesi varjolla vahvistat ristiriitaisuuksia uskonnollisten totuuksien kanssa ja asetat epäilyksen alaisiksi profettojen sanat.

Bruno: Tyhjät sadut, joita meille on opetettu, jättäkäämme ne rahvaalle ja tavalliselle kansalle. Ei haittaa, saarnatkaa vain niin paljon kuin haluatte, sillä kuten olen oman kokemukseni kautta oppinut, yksi uskonto, yksi kirkko on yhtä hyvä kuin joku toinenkin. Mutta jättäkää filosofia rauhaan! Haluan että minut tuomitaan filosofina, ei teologina!

Kuitenkin, kuten Neri toteaa, kirjallisuuden disposition liittyy suuri määrä mahdollisia vaihtoehtoja ja tyylejä. Tästä syystä on myös hankalaa löytää yhtä ja ainoa oikeaa jäsenysvaihtoehtoa, toisaalta järjestys luonnostaan on usein kronologinen, toisaalta se samaan aikaan sulautuu tekstin synteettiseen järjestykseen. (Neri 2011, 108.) Lausberg (1949: Bologna 1969) jakaa retoriikan disposition kahteen osaan, ulkoiseen disposition, eli puhujan tasoon, joka liittyy puheen merkityssisältöihin ja sitä kautta puheen vakuuttavuuteen sekä sisäiseen tasoon, joka jäsentää argumentaation taiteellisia ominaisuuksia. Nämä kaksi tasoa tukevat toisiaan ja niiden yhteisvaikutuksen ansiosta syntyvät juuri vakuuttavat argumentit. (ibid. 2011, 109.)

Toisaalta vakuuttavien argumenttien merkitys kirjallisuudessa on hieman erilainen kuin todellisessa puhetilanteessa, sillä kirjallisuuden kommunikaatio perustuu pikemminkin esteettisille päämäärille kuin tarkoitukselle esittää vakuuttavia argumentteja. Kuten Neri (2011, 109) sanoo, vakuuttavuuden merkitys kirjallisuudessa on luonnollisesti hieman monimuotoisempi kuin puheessa, sillä kirjallisuuden tarkoitus ei ole vakuuttaa tai vähätellä, eikä myöskään väitellä jonkun teesin oikeutuksesta. Tämä siitä syystä, että kirjallisuuden kommunikaatio tapahtuu esteettisen maailman sisällä, joka toisaalta

sisältää välittäjän roolin, toisaalta eräänlaisen dialogisen suhteen. Yhtäältä kirjoittaja ja lukija ovat osa tätä retorista tilannetta ja sen lakien alaisia, jotka ovat yhteisiä myös kaikille muille argumentaatio tilanteille. Kuitenkin toisaalta kirjallisuuden tavoitteet ja kommunikointi tavat, kuten taiteellisen mielihyvän ja nautinnon tuottaminen erottavat sen muista kanssakäymisen tavoista. (ibid. 2011, 109.)

Tutkimissani dialogeissa kyse on kuitenkin vakuuttamisesta, sillä niissä esitetyissä argumenteissa tarkoituksellisesti vähätellään keskustelukumppanin argumentteja ja pyritään vakuuttamaan vastapuoli omien väitteiden oikeutuksesta. Tämä johtuu siitä, että klassinen dialogi, kuten tämän tekstin johdannossa sanotaan perustuu pikemminkin filosofisille traditioille kuin kaunokirjallisuuden esteettisille tavoitteille, mihin olennaisena osana kuuluvat juuri tehokkaat ja vakuuttavat argumentit. Klassisen dialogin päämäärät, eivät siis löydy niinkään itse tekstistä, tässä tapauksessa dialogeista, vaan pikemminkin tekstin ulkopuolisesta todellisuudesta. Kuten jo aiemmin olen tässä tekstissä esittänyt vasta tieto kyseisten dialogien kontekstuaalisista taustoista auttaa ymmärtämään, mihin aihealueisiin dialogit viittaavat ja mihin niissä esitetyillä argumenteilla pyritään.

Toisin sanoen tutkimani dialogit mukailevat klassisen retoriikan traditioita ja toteuttavat omalle lajilleen, eli dialogimuodolle ominaista esitystapaa. Kuitenkin Neri (2011, 121) sanoo, että kirjallisuuden laji rajat, eivät välttämättä ole kovinkaan selväpiirteisiä, vaan pikemminkin ne liikkuvat sekä reaalityodellisuuden että fiktiivisen maailman vastavuuden raja-alueilla. Kuten esimerkiksi historiallinen ja fantasia romaani, vaikka ne edustavatkin eräänlaisia vastalajeja ne samaan aikaan liikkuvat myös narratiivisen uskottavuuden rajoilla, joissa fakta sulautuu fiktion. Tällainen faktan ja fiktion vastavuuden periaate on ominainen myös retorille diskurssille, sillä myös se esittää kuvitteellisen todellisuuden, joka perustuu olettamukseen, joka mahdollisesti voisi olla totta. (ibid. 2011, 121.)

Seuraavassa alaluvussa puhun retoriikan kolmannesta osasta *elocutiosta*, jota voidaan

tarkastella argumentoinnin tyyliin liittyvien ominaisuuksien näkökulmista. Kuten Palonen ja Summa alla esittävät tekstissä olevat kielikuvat voivat toimia välineinä, eräänlaisina tutkimuksellisina avaimina myös tekstin, kirjoittajan ja kulloisellekin aikakaudelle ominaisten kielellisten ilmaistapojen ja tyylien käyttötapojen tutkimukseen.

Retoriikkaa voi luokitella sen mukaan, mihin kielenkäytön tasoon huomio suunnataan. Tällöin voidaan erottaa puheiden tai esitysten retoriikka, argumentoinnin retoriikka sekä kolmanneksi trooppien tai kielikuvien retoriikka. Trooppiretoriikkaa voidaan tarkastella taidonilmaisuna tai argumentoinnin välineenä, mutta siinä voidaan nähdä myös avaimia jonkin tekstin, kirjoittajan tai aikakauden kielen tyyppillisten tai yksilöllisten ajatusmuotojen tai tyylien tutkimiseen. (Palonen & Summa 1996, 10.)

5.3. Elocutio: lausumien tyylit

Nämä tekstin tyyliin liittyvät alueet ovat siis osa retoriikan *elocutio* vaihetta. Elocutio Nerin mukaan liitetään yleensä kielikuviin, eli figureihin, mutta se sisältää myös lajin käsitteen, joten sillä on monitahoinen yhteys myös tekstin tyylilliseen kehitykseen. Tekstin kielikuvallisia merkityksiä kielitieteellisten keinojen sijaan voidaankin tarkastella myös erilaisten retoriikan tarjoamien tulkinnallisten näkökulmien avulla, jotka eivät rajoitu vain tyylillisiin yksityiskohtiin, vaan pikemmin sijoittavat tapahtumat kirjallisuuden ilmaisun monimerkityksellisille tasoille ja vielä laajemmin kommunikatiiviseen toimintaan. (Neri. 2011, 68.) Kuten edellä myös Palonen ja Summanen toteavat puhuessaan trooppiretoriikasta, jonka he yhdistävät tekstin ulkopuolisiin suhteisiin, kuten tekstin tyyliin vaikuttaviin ajallisiin konteksteihin.

Neri sanookin, että *elocutio* liittyy niin kielelliseen muotoon ja ilmaisuun kuin argumentaation tyyliinkin. Näin ollen *elocutio* yhdistää eri retoriikan osa-alueet toisiinsa ja koostuu erilaisten elementtien välisistä, monitahoisista suhteista, kuten kielenkäyttötavoista, rektorin ja kirjoittajan tekemistä valinnoista sekä kommunikaatio tilanteesta että yleisöstä. Tästä myös johtuu, että mahdollisten diskurssien määrä vaikuttaa loputtomalta, kuitenkin juuri laji käsitteen avulla näitä diskursseja voidaan tarkastella

tiettyinä omina ryhminään. Laji käsite muodostaakin eräänlaisen tekstuaalisen kategorian, joka ilmaisee enemmän tai vähemmän traditioille perustuvien diskurssien ominaispiirteet. Näiden laji piirteiden kautta voidaan tarkastella muun muassa niiden eroja tai keskeisiä yhteneväisyyksiä. (Neri 2011, 131.)

Neri sanookin, että tyyli on olennainen osa retoriikkaa, ja näin ollen sillä on luontainen yhteys myös kulloisiinkin kulttuurisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin. Tyyli ei siis ole vain kielellinen ominaispiirre, vaan pikemminkin retorisisa käytännötilanteissa kehittynyt ominaisuus. Tästä myös johtuu, että tyyli määrittää paitsi puhujaa ja vastaanottajaa myös puheenaiheita ja esitystilanteita, eli kaikkia niitä osatekijöitä, jotka ovat vuorovaikutussuhteessa keskenään. (Neri 2011, 133.) Hieman samoilla linjoilla ovat myös aiemmin mainitut Palonen ja Summanen viitatessaan eri aikakausien kielellisiin tyyliin ja käsityksiin puhuessaan trooppiretoriikasta.

Neri jatkaa, että dialogit niin päivittäisessä puheessa, kirjallisuudessa, armeijan päiväkäskyissä kuin tieteellisissä argumenteissakin perustuvat pitkälti institutionaalisille normeille, mistä myös johtuu, että puheiden ja keskustelujen lajit ovat monimuotoisia ja edustavat keskenään hyvinkin erilaisia ominaispiirteitä. Tästä syystä tyyli on myös elocution avain elementti ja perustavaa laatua oleva osa kaikkia lajeja. Neri viittaa Bahtiniin, jonka mukaan puheen, keskustelun tai esityksen ominaispiirteet perustuvat aina suunnitelmaan, jota laji määrittää. (Neri 2011, 132.)

Antiikissa retoriikan tyylin ajateltiin olevan suoraan yhteydessä lajiin. Niinpä kirjallisuudessa tyyliä jaettiin kolmeen tasoon, kuten vaatimaton, keskinkertainen ja ylevä. Tämän klassisen tyyliteorian eräinä tyyppi esimerkkeinä Neri mainitsee Virgilion (70-19 eaa.) seuraavat runoteokset, *il Bucoliche*²⁷, paimenrunous, joka edustaa vaatimatonta tyyliä, *le Georgiche*²⁸, talonpoikainen opetusrunous, joka edustaa keskitasoista tyyliä ja *l'Eneide*²⁹ eepinen runoelma, joka puolestaan edustaa ylevää tyyliä. (Neri 2011, 136.)

27. Il Bucoliche, Paimenrunous, musiikki-pastoraali. (Treccani.it)

28. Le Georgiche, Georgica, maatalous aiheinen opetusrunoelma. (Treccani.it)

29. Le Eneide, Aeneis, eepinen runoelma legendaarisesta Eneasta/Aineias, joka pakenee Troijasta ja

Neri sanookin, että nämä Virgilion teokset edustavat tyypillistä, klassista tyylijaottelua, joka ilmenee teosten esittämissä yksityiskohdissa paitsi henkilöhahmojen nimissä ja sosiaaliluokissa myös tapahtumatilanteissa ja -miljöössä, kuten vaikkapa eläinten ja kasvien hyvinkin tarkoissa kuvauksissa. (ibid. 2011, 137)

Näitä tyyliin kuuluvia retorisia figureja, eli kielikuvia on runsaasti, kuten muun muassa metafora, allegoria, ironia ja alluusio, joista esitän myöhemmin joitakin esimerkkejä. Nämä kielikuvat luovat puheeseen ja tekstiin monimerkityksellisyyttä ja vertauskuvalisuutta. Kuten Ratia (2007, 131) sanoo, kielikuvat vaativat tulkintaa, sillä niiden merkitykset syntyvät vastakkaisuuksien ja samankaltaisuuksien ja kaukaisten ja läheisten ilmiöiden välisissä konteksteissa ja jatkaa.

Figuurit on perinteisesti käsitetty lause- tai ajatuskuvioiksi. Figuuri on siten retorinen kuvio, jossa sanoja käytetään lausetasolla niiden kirjaimellisesta merkityksestä tai erityisesti totunnaisesta järjestyksestä poikkeavasti. (Ratia 2007, 131.)

Figuurit ovat siis retorisia kuvioita, jotka tekevät tekstistä monitulkintaista, sillä niiden merkitykset, eivät välttämättä löydy suoraan tekstistä, kuten Ratia edellä toteaa. Ja kuten seuraava esimerkki osoittaa, jossa Bruno sanoo Isaresin olevan pikemminkin leijona kuin lammas, eli leijonalla viitataan voimaan ja lampaalla heikkouteen.

Bruno: Lähesty tulipesää, anna minun tarkastella sinua sen valossa! Mmm... neliömäinen otsa, ohuet huulet ja suuri suu, suora kaula, tukeva rintakehä. Kyllä, ei paha. Olet ennemminkin *leijona kuin lammas!* Istu ja kuuntele!

Oheisessa esimerkissä kyse on allegoria-kielikuvasta, jossa eläinhahmot leijona- ja lammas symbolisoivat inhimillisiä luonteenpiirteitä, kuten vahva, voimakas ja urhea, kuten leijona ja alistuva, heikko ja yksinkertainen, kuten lammas. Toisaalta Lummaan (2007, 207) mukaan allegorialla voidaan viitata myös tekstiin, jossa useiden eri symbolien avulla muodostetaan omanlaisensa rinnakkaistarina kertomukseen. Kuitenkin päätty Italiaan. (Treccani.it)

tässä tapauksessa kyse on yksittäisestä symbolisesta kielikuvasta. Kuten Neri (2011, 205) sanoo, allegoria ilmaisee vertauksen, jolla ei välttämättä ole kirjaimellista merkitystä, vaan pikemminkin symbolinen piilomerkitys. Kielikuvien tulkinta näin ollen ei ole ainoastaan tekstin sanojen tulkitsemista, vaan pikemminkin tekstin merkitysten ymmärtämistä. (ibid. 2011, 150.)

Seuraava esimerkki on alluusio-kielikuvasta, sillä siinä viitataan, kuten Sedergren (2008) sanoo, eksternaaliseen kontekstiin, eli tekstin ulkoiseen kohteeseen. Tämä tekstin ulkopuolinen alluusio voi Nerin (2011, 205) mukaan osoittaa myös mytologiaan, kuten tapahtuu tässä Brunon dialogissa, jossa viitataan suoraan kreikkalaiseen Aktaion myyttiin.

Bruno: ...Kuten Aktaion myytissä, kun ymmärsitte, että olin saapunut etsimään totuutta laskitte suvaitsemattomuuden ja tyhmyyden koirat irti, jotta ne syöksyisivät kimppuuni ja repisivät minut kappaleiksi.

Samoin seuraavassa dialogissa on edellä esitetyn kaltainen esimerkki alluusiosta, sillä myös siinä viitataan muinaiseen jumalaistaruun.

Bruno: Olet oikeassa, Mnemosyne on jumalattareni! Ja hänen puoleensa käännyin riisuessani ulkoisen olemukseni näennäisen harson sulautuessani maailman sieluun. Sillä jos mieleni on jumalaista alkuperää, silloin muistini avulla voin myös käsittää maailmankaikkeuden järjestyksen.

Lehikoisen (2007, 230) mukaan alluusiota, eli epäsuoraa viittausta kutsutaan retoriseksi kytkökseksi, joka tapahtuu, esimerkiksi runon ja jonkun tietyn myytin tai legendan välillä. Toisin sanoen tässä tapauksessa kyse on alluusion muodostamasta retorisesta kytköksestä, jolla viitataan tekstin ulkopuoliseen tarinaan, eli kreikkalaiseen mytologiaan.

Seuraavaksi puhun metaforasta, joka on kaikista kielikuvista ilmeisesti tunnetuin ja

luultavista myös eniten käytetyin. Neri sanookin, että vaikka metaforaa on paljon tutkittu, silti sen monitahoisiin merkityksiin ei välttämättä ole helppoa samaistua. Tämä johtuu osin siitä, että metaforaa käytetään keskenään hyvinkin erilaisissa yhteyksissä niin arkikielessä kuin kirjallisuudessakin. (Neri 2011, 153.) Metaforan moninaisista käyttötavoista on kehitetty useita eri teorioita, joista vanhin johtaa Aristoteleeseen, jonka mukaan, yhtäältä metaforaan sisältyy kätkeyty vertaus ilman *kuin* sanaa. Toisaalta metafora tarkoittaa sitä, että joku tietty ilmaus siirretään eri merkitysyhteyteen. (Hosiaislouma 2003, 577.) Tällaisesta merkityssiirrosta esimerkkinä on alla olevassa dialogissa olevat sanat *sydämesi portit*.

Isaresi: Sinun puolittuutesi ovat synnyttäneen minussa halun ymmärtää ja tuntea täysin sinun ajatuksesi. Kenraali Beccaria on poistunut ja tässä selissä olemme vain sinä ja minä, kukaan ei kuule keskustelujamme. Luovu tuosta epäilevästä asenteestasi ja avaa *sydämesi portit*...

Tässä dialogissa käytetään kahta omasta merkitysyhteydestään iroitettua sanaa, jolloin sanojen alkuperäinen merkitys muuttuu ja muodostaa metaforisen ilmaisun *sydämesi portit*. Toisin sanoen sydämesi portit on metafora, sillä siinä sydän ja portti sanat yhdessä muodostavat ilmaisun, joka vaihtaa sanojen arkisen merkityksen eräänlaiseksi poeettiseksi ilmaisuksi (ks. Hosiaislouma 2003, 577). Krappe (2007, 147) toteaa, että klassiseen retoriikkaan perustuvien korvaamis- ja vertaamisteorioiden mukaan sana tai ilmaus voidaan korvata jollain toisella kirjaimisella ilmaisulla, jolloin sen merkitys muuttuu. Kuten yllä olevassa esimerkissä tapahtuu sanojen konkreettinen merkitys vaihtuu metaforiseen.

Edellä esitettyjen kielikuvien lisäksi vielä eräs esimerkki retorisesta ironiasta. Hosiaislouman (2003, 781) mukaan retorinen ironia tarkoittaa sitä, että esitettyjen argumenttien merkitykset ovat ristiriitaiset suhteessa esitettyyn asiaan. Neri toteaaakin, että ironia on tietyn ilmauksen käyttöä tekstissä, joka tavallaan kumoaa tekstin kontekstin. Toisin sanoen ironia voi olla paradoksaalinen tai vihjaileva väite tai epäsuora ilmaisu, joka korostaa koomiikkaa, ja joka ei välttämättä liity tekstissä esitettyyn asiayhteyteen. (Neri

2011, 209.) Kuten osoittaa alla olevassa esimerkissä oleva sana *saarnastuoli*, joka esitetään merkityksestään irrotetussa kontekstissa.

Isaresi: Tuota *saarnastuolia* käytit heti hyväksesi esittämällä opiskelijoille omia vallankumouksellisia ideoitasi, joita akateemikotkin karsastivat. Heräit pahennusta teorioillasi, jotka askel askeleelta murskasivat Aristoteleen koskemattomat dogmit. Voin vain kuvitella, kuinka tämä arvovaltainen asema hiveli itsetuntoasi.

Bruno: Niinpä, en kiellä mielihyvääni sen johdosta, että minua kohdeltiin tärkeänä henkilönä, joskin Sorbonan yliopistomaailmassa epämuikavana sellaisena. Tämä köyhä, italialainen maanpakolainen, ikuinen karkuri ja vainottu hyväksyttiin lopultakin, kuten hänen ansiokas neroutensa edellytti.

Toisaalta saarnastuoli viittaa paikkaan kirkossa, josta saarnataan, toisaalta Brunon teologiseen koulutukseen. Ironia syntyy siitä, että dialogissa tämän saarnastuolin paikka ei ole kirkossa vaan yliopistossa, joka käy ilmi Brunon dialogista. Toisin sanoen sanan merkitys vaihtuu, sillä sen konteksti pakottaa lukemaan sen merkityksen tavallaan vastavirtaan hieman vastaavalla tavalla kuin parodiassa.

Kuten Neri sanoo, parodia ylittää diskurssien lajit ja vaatii keskustelukumppaneiltaan yhteisymmärrystä ollakseen ymmärrettävä. Sanan alkuperäinen merkitys luetaan tavallaan vastavirtaan riippuen kontekstistaan. Kirjallisuudessa parodialla tarkoitetaan toisten tekstien jäljittelyä niin, että saadaan aikaan ironinen, hullunkurinen tai irvokas vaikutus. (Neri 2011, 101.) Hosiaisuoma kutsuu ironiaa epäsuoraksi pilkaksi, joka perustuu esitettyjen asioiden keskeisille, ristiriitaisille suhteille. Hosiaisuoma jatkaa, että ironia tunnettiin jo antiikissa retorisenä keinona, esimerkkinä hän esittää Platonin dialogit, joissa Sokrates esittää tietämätöntä saaden näin keskustelukumppaninsa lankeamaan ansaansa ja ilmaisemaan oman tietämättömyytensä. (Hosiaisuoma 2003, 360.)

Tässä luvussa olen puhunut retoriikan kolmesta ensimmäisestä vaiheesta, inventiosta, dispositiosta ja elocutiosta. Kuitenkin klassiseen retoriikkaan kuuluu olennaisena osana

myös memoria ja actio vaiheet, joista kerron tässä vielä muutamalla sanalla. Roomalaisessa retoriikassa arvostettiin suuresti memoria-vaihetta, sillä muistintaito auttoi reettoria puhumaan sujuvasti ulkomuistista. Kuten Puro (2005, 39) toteaa, taitavan rektorin tuli puhua sujuvasti ja jopa muistaa ulkoa pitkiäkin puheita ilman muistiinpanoja.

Yhtäältä, kuten Neri (2011, 68) sanoo, memoria vaihe näyttää jäävän tekstin suhteiden ulkopuolelle, sillä perinteisesti se mielletään yleensä vain erääksi puheenosaksi tai välineeksi. Toisaalta memoria johtaa väistämättä retoriikan ensimmäisen osan invention alkuperään, jossa kyse ei ole niinkaan keksimisestä, vaan pikemminkin löytämisestä. Näin ollen memorian voidaan ajatella olevan myös toimintaa, joka kiinteästi liittyy paitsi kirjoittamisen mentaaliseen prosessiin myös kirjoittamisen menettelytapohin, jotka rakentavat kirjallisuutta. (ibid. 2011, 69.)

Toisin sanoen memoria-vaiheella on kiinteä yhteys kirjoittamiseen, mutta myös sellaisen kirjallisuuden tulkintaan, jossa muun muassa vedotaan lukijaan. Kuten Neri esittää ja viittaa esimerkiksi Auerbachiin (1954), joka on analysoinut Danten teosta *Jumalainen näytelmä* ja tunnistanut siinä eräänlaisia lukijaan vetoavia tyylejä ja ilmaisuja. Nerin mukaan Auerbach on huomioinut Danten teoksesta noin kaksikymmentä kohtaa, joissa kerronta pysähtyy ja huomio kääntyy lukijaan, missä tätä kehoitetaan osallistumaan ja kommentoimaan teoksen tapahtumia. (ibid. 2011, 169.)

Retoriikan viimeinen vaihe actio sen sijaan liittyy käytännön kommunikatiiviseen toimintaan, joka sisältää diskurssiin olennaisesti kuuluvat osa-alueet, kuten muun muassa puheen aiheet, teemat ja kontekstin sekä puhujan että yleisön, eli diskurssin pragmaattiset ulottuvuudet. (Neri 2011, 183.) Volli vertaa retoriikan actio vaihetta näyttelemiseen, ja sanoo, että actio on näyttelemistä, eli puheen esittämistä sanoin ja elein. Toisin sanoen näyttelijän tulee vakuuttaa yleisönsä ja saada se eläytymään esitykseensä, mikä antiikissa tarkoitti juuri actiota. (Volli 2017.)

6. KÄÄNNETYT DIALOGIT

Seuraavat kolme dialogista lukua ovat kirjoittamisen lajiin, kääntämiseen liittyvää osaa, jotka olen suomentanut opiskelutarkoituksessa tätä tutkielmaani varten. Käännösteksti on jo usein aiemmin mainitusta Guido del Giudicen (2012) teoksesta *Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno*. Roma: Di Renzo Editore. Copyright: Kirjailija ja kustantaja 2012. *Kerron totuuden. Giordano Brunon haastattelu* (suom. Aarnio 2016).

6.1. Luku 1: Ei ole mitään, mitä katuisin

“... parlando e scrivendo non disputo per amor de la vittoria per se stessa (perche ogni riputazione e vittoria stimo nemica a Dio, vilissima e senza punto di onore, dove non è la verità); ma per amor della vera sapienza e studio della vera contemplazione, m'affatico, mi crucio, mi tormento.” - Giordano Bruno (Del Giudice 2012, 47)

- puhuessani ja kirjoittaessani en kilvoittele rakkaudesta voittoon itseensä (koska maineen ja voiton tavoittelun miellän viholliseksi Jumalalle, halpamaiseksi teoksi ilman kunniaa, teoksi vailla totuutta), mutta rakkaudesta todelliseen viisauteen ja todelliseen mietiskelyyn puurran ja piinaan itseäni väsymykseen asti. (suom. Aarnio 2016.)

- Vartija! Avaa ovi! Esittele kunnianarvoiset kirkonisät vangille!

Vankiselli näyttää tyhjältä. Vain vaivoin pimeydestä erottaa heiveröisen seitsemän vuotta fyysistä ja henkistä kidutusta kokeneen hahmon, joka makaa käpertyneenä kapealla lavitsalla sellin pimeimmässä nurkassa. Ikkunan paksujen kaltereiden lomasta auringonsäde lävistää pimeyden kuin miekanterä.

Vankisellin lankkupöydällä on hajallaan kymmeniä paperiarkkeja, joihin on jättänyt jälkensä kirjoittajansa kiihkeä ja levoton käsiala.

Isaresi:

Hyvää päivää Giordano. Näen, että olet saanut kaiken pyytämäsi, paperiarkkeja, kyniä ja mustetta. Sinun kirjoitusvimmasi on vakuuttava. En ymmärrä, mistä löydät kaiken

tuon innon.

Bruno:

Älä huolehdi veli Paolo, tämä on viimeinen asia, jolla sinua vaivaan. Muistelmani ovat lähes valmiit. Odotan vain sitä hetkeä, jolloin saan toimittaa kirjoitukseni paavin käsiin.

Beccaria:

Oletko aivan varma, että hänen Pyhyytensä haluaa kuulla sanasi?

Bruno:

Hänen täytyy. Ei niinkään minun vuokseni, mutta hänen itsensä ja teidän kirkkonne vuoksi. Se on lahja, jonka tarjoan teille syvästi kiitollisena minulle antamastanne kasvatuksesta ja ohjauksesta. Ilman kirkkoa en olisi saattanut ymmärtää ja laajentaa tätä suurenmoista tietoa, jonka olen osakseni saanut.

Isaresi:

Giordano olet aseistariisuva. En ymmärrä lainkaan, miten pidät yllä tätä muuttumatonta innostusta ja uskoa itseesi. Jo useiden vuosien ajan olen seurannut oikeuskäsittelyäsi ja täytyy myöntää, että sitkeytesi on ihailtavaa. Vaikka olenkin huomioinut sanoissasi paljon virheitä ja harhaoppisia ajatuksia, en kuitenkaan kiellä, että ajatuksesi ovat herättäneet uteliaisuuteni ja halun tuntea ne syvemmin. Nyt kun olet saattanut loppuun kuuluisat muistelmasi, mitä sanot, jos havainnollistaisit hieman noiden sivujen sisältöä ja tarkentaisit sitä, mitä haluaisit kertoa paaville.

Beccaria:

Olet saanut luettelon kirjojesi harhaoppisista osista. Mitä tekosyitä enää voisit esittää puolustukseksi? Todisteet sinua vastaan ovat niin ilmeiset ja yksityiskohtaiset. Kuuntele minua! Edes tämän yhden kerran; taivu ja luovu julkisesti sanomisistasi ja säilytä henkesi. Ehkä ajan kanssa voit sitten uudelleen saavuttaa meidän kirkkomme arvostuksen ja kunnioituksen.

Bruno:

Veljet pyydän teitä. Älkäämme huijatko itseämme näillä tekopyhillä kysymyksillä, näillä virheluetteloilla ja luopumisilla. Tunnen teidät, jos hyväksyisin yhden poiston, myöhemmin ehdotaisitte kahta muuta. Olkaa suorasanaisia ja tunnustakaa, että haluatte poistaa tärkeimmät ajatusteni kulmakivet. Lopettakaamme tähän!

Isaresi:

Juuri minä olen ollut vaatimassa, että sinun työsi tulisi tutkia ja seuloa niistä pois harhaoppiset kiistakysymykset.

Bruno:

Tiedän hyvin, että jos riippuisi sinusta Beccaria, olisin jo liekeissä roviolla.

Beccaria:

Jos olisi niin kuin sanot, luuletko, että olisin edelleen täällä tarjoamassa sinulle mahdollisuutta pelastaa itsesi. Vaikka jo nyt olet ylittänyt kaikki katumusehdot, jotka yleisesti myönnetään itsepäisille harhaoppisille, silti sinulle annetaan vielä tämä mahdollisuus vastata myönteisesti meidän pyyntöihimme.

Bruno:

Vastaukseni olen jo teille antanut. Minun ei täydy enkä halua katua. Minulla ei ole mitään, minkä vuoksi katuisin, minulla ei ole katumukseen tarvittavaa aihetta ja en tiedä, mitä asiaa minun tulisi katua!

Beccaria:

Noin et ajatellut vielä toissa viikolla, jolloin sanoit olevasi valmis pyytämään anteeksiantoa harhaoppisuutesi vuoksi.

Bruno:

Mutta, minkä harhaoppisuuden?

Beccaria:

Sen, jonka suuret teologit, kuten kardinaali Bellarmino ovat määritelleet.

Bruno:

Kunnioitan kardinaalia, käsitin heti, että se, minkä kykenin tekemään venetsialaisten inkvisiitorien kanssa ei olisi onnistunut hänen kanssaan.

Beccaria:

Erotatko filosofian ja teologian toisistaan?

Bruno:

Tiedätte hyvin, että on olemassa kaksi totuutta, teologinen ja filosofinen. Vertaukset ja vertauskuvat uppoavat hyvin kansaan ja pitävät sen rauhallisena ja työteliäänä tylsässä tietämättömyydessään. Todellisille tiedonhaltijoille ilman kastin ja talouden rajoituksia sen sijaan kuuluvat oikeudet tutkimukseen ja syvälliseen jumalalliseen tietoisuuteen. Sen tiedän minä, sen tiedät sinä, sen tietää Bellarmino, ja sen tietää hyvin myös paavi Klemens VIII.

Beccaria:

On olemassa vain yksi totuus Giordano, ja se on meidän!

Bruno:

Todellinen filosofia ei ole suvaitsematonta eikä pyri fyysisesti eliminoimaan sitä, joka ajattelee eri tavoin. Filosofista tulee vaarallista ainoastaan silloin, kun se alistetaan poliittisten tai uskonnollisten päämäärien orjaksi tai tyrannin juoksupojaksi. Tänä päivänä se, joka ei tunnusta katolista uskoa joutuu kokemaan kurituksen ja rangais-
tuksen, voimaa käytetään rakkauden sijaan.

Beccaria:

Nämä ovat vaikeita aikoja, poikani. Filosofisille selityksille ei ole sijaa. Materialismi ja ateismi leviävät kulovalkean tavoin hyödyntäen viekkaita ja perversseja keinoja. Jos esiintyisimme liian lempeästi, olisi se meidän loppumme.

Bruno:

Entäpä minun mestarini? Jumalallinen Nicolaus Cusanus? Olen velkaa hänelle monista uskomuksistani aina äärettömästä aurinkokeskeisestä maailmankuvasta vastakohtien yhtenäisyyteen. Tietääkseni häntä ei ole vainottu eikä asetettu syytteeseen näiden asioiden esittämisen vuoksi. Päinvastoin teitte hänestä kardinaalin.

Beccaria:

Ajat olivat toiset. Tänä päivänä myös hänen tulisi pitää varansa!

Bruno:

Myönnätte siis, että kirkon silmissä ajatuksiani ei ole aina pidetty harhaoppisina! Cusanus, Augustinus ja Tuomas Akvinolainen ovat kannattaneet monia niitä teesejä, joista olen itsekin kirjoittanut. Ainoastaan, ex nunc, tästä hetkestä alkaen miellätte ne harhaoppisiksi! Olen itseasiassa myös epäillyt ihmisen Poika ja Pyhä Henki nimien käyttöä, koska mielestäni sana ihminen ei kuulu jumaluuden yhteyteen. Jo pyhä Augustinus julisti, että "persoona" ei ole antiikin aikainen nimi, vaan uusi ja hän vierosui sen antamista Jumalalle. En vanhassa enkä uudessa Testamentissa ole koskaan nähnyt mainittavan tai käytettävän tätä sanaa.

Beccaria:

Hienot sanasi ovat vain hölynpölyä ja käytät niitä vain päästäksesi ulos tästä tilanteesta.

Bruno:

Mielipiteet, joita olette tähän asti sietäneet omilta oppineiltanne, ovat samat kuin ne, millä minua nyt syyllistätte. Jos minun täytyy uhrata henkeni lunastaakseni uudelleen ajatukset, joista minun mestarini aiemmin ovat puhuneet kirkossa, niin sanokaa, teen niin mielihyvin. Myös ajatuksilla on omat koettelemuksensa. Siksi nyt, kun olemme velloneet tieteen pohjamudissa, jotka ovat synnyttäneet mielipiteiden pohjamudat ja jotka puolestaan ovat syyt tapojen ja tekojen pohjamutiin. Voimme taatusti myös odottaa parempien aikojen paluuta.

Beccaria:

Heidän teoksistaan olet valinnut ainoastaan ne, jotka tukevat omia harhaoppisia ajatuksiasi. Pyhä Augustinus ei toki tarkoittanut, että Pojan syntymä olisi tapahtunut luonnollisesti ja tahdon voimasta. Tämä on Areiosin harhaoppia! Cusanus ei loukannut Kristusta eikä pyhiä tekstejä ja muutenkin hän oli sinua tahdikkaampi! Hän osasi erottaa teologian ja filosofian toistaan! Ja uskon hän piti kirkossa. Miksi et ole seurannut hänen esimerkkiään, vaikka kutsut häntä mestariksesi! Erinomaisten opettajanlahjojesi vuoksi olisit ollut kykenevä seuraamaan hänen uraansa. Sanot, että näiden väittämiesi totuuksien täytyy pysyä älymystön etuoikeutena, mutta kuitenkin kuolet halusta huutaa

ne kaiken kansan kuultaviksi. Kuten aina sinun omahyväisyytesi pilaa asiasi. Hän, Cusanus huolimatta rohkeista oivalluksistaan, on säilyttänyt sisällään uskonopin ideologian. Sinä sen sijaan olet halunnut tehdä oman mielesi mukaan, ja kuten tavallista itsepäisenä ja kärsimättömänä olet ylittänyt kaikki rajat ilman kunnioitusta ja nöyryyttä. Kristuksen, pyhimykset, ehtoollisen ja uskonihmeet olet kaikki pyyhkäissyt pois! Se on vahvempi sinua, sinun täytyy aina mennä äärimmäisyyksiin. Est modus in rebus, Giordano! Kohtuus kaikessa.

Bruno:

Olen kokeillut kaikkia mahdollisia keinoja saadakseni teidät ymmärtämään, että dogmit eivät ole minulle tärkeitä. En ole kiinnostunut keskustelemaan jumaluudesta, jota emme voi todella tuntea muuten kuin varjona tai pyhäinjäännöksenä. Nämä muistelmani ovat viimeinen toivoni. Olen vakuuttunut, että kun Bellarmino ja hänen Pyhyytensä, joita ihailen heidän viisautensa ja älykkyytensä tähden, ovat lukeneet kirjoitukseni, ovat he samaa mieltä kanssani. Ei ole mitään pahaa siinä, että ottaa yhden askeleen taakse päin.

Beccaria:

Yhden askeleen taakse päin? En voi uskoa tätä! Lähes kahdeksan vuotta olet elänyt suljettuna vankiselliin toukkien heikentämänä ja edelleen oletat, että voit sanella ehtoja. Olen ehdottanut muille, että ainoa keino saada sinut vakuuttuneeksi olisi kiduttaa sinua vielä kerran. He eivät ole halunneet kuunnella minua.

Bruno:

He ovat olleet sinua älykkäämpiä, Ippolito, olisit kuitenkin hävinnyt! Et koskaan olisi kuullut minun lausuvan odottamiasi sanoja.

Beccaria:

Ymmärrätkö lainkaan, että voisimme tuhota sinut millä hetkellä tahansa, jos vain haluaisimme?

Bruno:

Miksette tee niin? Minäpä kerron sen teille, haluatte minun kieltävän sanani ja haluatte myös poistaa muistot olemassaolostani. Tämä toiveenne ei toteudu! Tiedän varsin hyvin, että nämä raihnaiset luuni ja tämä kurja ruumiini eivät kiinnosta teitä, te haluatte jotain aivan muuta, minun mieleni ja sieluni. Mutta ne, eivät kuulu teille, kuten teille eivät kuulu kenenkään sielut tässä maailmankaikkeudessa!

Isaresi:

Tyynny Giordano, älä kiihdy niin kuin tavallisesti. Keskustelkaamme rauhallisesti ja katsokaamme, jos kuuntelemalla sinua onnistumme löytämään tähän asiaan jotain järkeä. Loppujen lopuksi mehän olemme sinua opettaneet. Olet dominikaani, kuten me, kasvanut ja opiskellut meidän dominikaanisessa luostarissamme, tiedon, lahjakkuuden ja mietiskelyn tyysiassa.

Bruno:

Varovasti Isaresi! Minä voisin olla se, joka saa sinut järkeilemään! Silloin saatat menettää itseluottamuksesi.

Isaresi:

Niinpä otan vastaan haasteesi! Toimin sinun rippi-isänäsi. Kerro minulle itsestäsi, elämästäsi, mistä olet saanut päähäsi nämä oudot ajatukset.

Bruno:

Olen aina tuntenut itseni epätavalliseksi. Egyptiläiset papit olivat sitä mieltä, että jumalainen kaitselemus lähettää ihmisille tiettyinä aikoina Merkuriuksia, sanansaattajia, jotka ovat tietoisia siitä, että heidät joko ymmärretään väärin tai heitä ei ymmärretä lainkaan. Kuitenkin jos kaikki he olisivat paenneet pelonvallassa, kukaan ei koskaan olisi saattanut loppuun arvokkaita töitä ja mikään arvokas ja hyvä ei koskaan olisi nähnyt päivänvaloa.

Beccaria:

Ja sinäkö muka olisit jumalten lähettämä Merkurius? Sinä, joka pian palat rovion liekeissä?

Bruno:

Totta puhuen, myös teidän Kristuksenne päätyi roikkumaan ristille!

Beccaria:

Riittää! En kuuntele enää sekuntiakaan tällaista jumalanpilkkaa!

Isaresi:

Mitä sinulla on Jeesusta vastaan, mitä pahaa hän on sinulle tehnyt, jotta häntä näin vihaat?

Bruno:

Minulla ei ole mitään häntä vastaan, päinvastoin. Oli, kuten minä, ihmisten vihan uhri.

Isaresi:

Rohkenetko verrata itseäsi Jumalan poikaan!

Bruno:

Me kaikki olemme Jumalan lapsia, jokaisessa pienessäkin asiassa on jumalallisen läsnäolon kipinä. Minä en tarvitse kenenkään välitystä ottaessani yhteyttä Jumalaan! Jumala on minussa, sinussa, tässä penkissä, tässä leivänpalasessa, tässä auringon säteessä, kaikkialla! Ja lopeta nuo pelonsekaiset käsimerkkisi!

Isaresi:

Sinä houraillet, Giordano! Sinun jumalaa pilkaavat sanasi, eivät anna minulle enää minkäänlaista toivoa sinun sielusi pelastuksesta, joka vielä tähän asti oli mahdollista. Kuulustelujesi aikana et tuonut julki näitä herjaavia ajatuksiasi, epäilinkin aina, että

valehtelit tuomareiden edessa. Tai paremminkin, teeskentelit ja tunnustit sen, joka sinulle sopi ja kielsit kaiken sen, mitä ei voisi näyttää toteen eikä osoittaa vääräksi. Olet ollut kyvykäs Giordano. Kyetäksesi tekemään tämän seitsemän vuoden ajan teologiien läsnä ollessa, jotka eivät toki ole naiiveja, todistaa sinun älykkyytesi puolesta.

Bruno:

Teillä ei ole jätöpöydän vertaa todisteita minua vastaan. Ainoa todistaja on tuo halpainen Mocenigo. Kuvitteletteko, että minä syyttäisin itseäni? Ja että minä auttaisin teitä valmistamaan roivion, jonka te haluatte sytyttää?

Isaresi:

Sinun puolittomuutesi ovat synnyttäneen minussa halun ymmärtää ja tuntea täysin sinun ajatuksesi. Kenraali Beccaria on poistunut ja tässä selissä olemme vain sinä ja minä, kukaan ei kuule keskustelujamme. Luovu tuosta epäilevästä asenteestasi ja avaa sydämesi portit. Paluuta ei enää ole, olemme jo julistaneet sinut harhaoppiseksi, mitkään sovitteluyritykset, eivät enää ole mahdollisia, ja kuten hyvin tiedät olet niistä itse kieltäytynyt. Sinun kertomuksesi kuitenkin kiinnostaa minua ja olen halukas tietämään, mikä on saanut noin loistavan älyn, joka on koulutettu ja kasvatettu meidän äiti kirkkomme helmassa valitsemaan näin erilaisen ja järjettömän suunnan! Mikset kertoisi totuutta minulle?

Bruno:

Miksi minun pitäisi? Mitä minä siitä hyötyisin?

Isaresi:

Pitääksesi ajatuksesi elossa! Mikä on? Oletko menettänyt varmuutesi juuri nyt? Tiedän hyvin, että mikään ei houkuttele sinua enemmän kuin se, että saat vakuutetuiksi vastustajasi haaliaksesi uusia opetuslapsia, jotka levittävät sinun filosofista sanomaasi. Osoita minulle totuus ja kuka tietää, ehkä minusta voisi tulla eräs sinun oppilaistasi.

Bruno: Lähesty tulipesää, anna minun tarkastella sinua sen valossa! Mmm... neliömäinen otsa, ohuet huulet ja suuri suu, suora kaula, tukeva rintakehä. Kyllä, ei paha. Olet ennemminkin leijona kuin lamma! Istu ja kuuntele!

6.2. Luku 5. Mnemosyne on jumalattareni

Isaresi:

Henrik III:n hovissa rikastuit nopeasti ja poltitt kaikkii sillat takanasi. Sinä rakastettu ja omaperäinen, filosofian kiertävä kommentaattori, muistitaidon virtuoosi, joka päätyi

kuninkaalliseksi lukijaksi ja arvostetun, pariisialaisen yliopiston palkkalistoille. Kuinka taitava onkaan on ollut tämä meidän Giordano! Tämä köyhä dominikaani Nolasta, josta tuli todellinen ilmiö, joka toivotettiin tervetulleeksi jopa hallitsijan hoviin.

Bruno:

Olen paljon velkaa Henrikille. Kirkonkirous tuomiostani huolimatta hän otti minut vastaan kaikin kunnianosoituksin. Ja huolimatta teidän ajolahdistanne maineeni muistintaidossa oli levinnyt jo koko Eurooppaan, jonka vuoksi löysin myös Pariisista avoimen vastaanoton.

Isaresi:

Mutta miten kykenit tekemään itsesi hyväksytyksi kuninkaan hovissa?

Bruno:

Tein itseni tunnetuksi luennoillani ja maineeni laajeni laajenemistaan. Kuningas, joka sen lisäksi, että oli taiteen tukija, oli myös lahjakas ja syvällisesti sivistynyt mies. Hän halusi heti tavata minut ja ottaa henkilökohtaisesti vastaan hoviinsa, tämän hämmästyttävät kyvyt omaavan, muistin maagon.

Isaresi:

Sinä, luonnollisesti et odottanutkaan muuta. Ja niinpä omistit hänelle kiittollisuuden sanoin tuon outoa nimeä kantavan kirjasi, *Ajatusten varjot*.

Bruno:

Henrik arvosti sitä suuresti ja otti menetelmäni vastaan uutuutena ja innostui aiempaa enemmän muistintekniikasta, jonka harrastaja hän jo oli. Hän oli jopa niin antelias, että myönsi minulle virallisen luennoijan oikeudet sen hetken arvostetuimpaan yliopistoon.

Isaresi:

Tuota *saarnastuolia* käytit heti hyväksesi esittämällä opiskelijoille omia vallankumouksellisia ideoitasi, joita akateemikotkin karsastivat. Herätit pahennusta teorioillasi, jotka askel askeleelta murskasivat Aristoteleen koskemattomat dogmit. Voin vain kuvitella, kuinka tämä arvovaltainen asema hiveli itsetuntoasi.

Bruno:

Niinpä, en kiellä mielihyvääni sen johdosta, että minua kohdeltiin tärkeänä henkilönä, joskin Sorbonan yliopistomaailmassa epämuikavana sellaisena. Tämä köyhä, italialainen maanpakolainen, ikuinen karkuri ja vainottu hyväksyttiin lopultakin, kuten hänen ansiokas neroutenisa edellytti.

Isaresi:

Sinun epäsovinnaiset ideasi ovat aina kaikkien huomion kohteena.

Bruno:

Minkä sille voit, Paolo? Tämä on ollut kohtaloni!

Isaresi: Joka tapauksessa, näiden tiedon temppelien ovien avautuminen on meidän

sinulle antaman koulutuksen ansiota. Vain tämän dominikaanisen perinnön, ylpeyden aiheen ja arvokkaan muistintaidon ansiosta olet kyennyt erottautumaan muista ja loistamaan kaikkialla Euroopassa.

Bruno:

Lapsuudestani asti olen ollut kiinnostunut muistitekniikasta ja opiskelin sitä Pietro Ravennan teoksista. Myöhemmin sitten, ollessani Pyhän Dominicus Maggioren noviisina Mattia Aquarion ohjauksessa, otin haltuuni kaikki tämän taidon salaisuudet. Kärsimättömyyteni oppia ja kehittyä saivat minut kokeilemaan Ramon Llullon kehittämiä muistiprosesseja, kunnes myöhemmin kehitin oman henkilökohtaisen muistitekniikkani.

Isaresi:

Paavi Pius V dominikaani, kuten me, sai kuulla tämän suuren dominikaanisen perinteen, muistitaidon vaalijasta ja sinun poikkeuksellisista kyvyistäsi sen edustajana ja halusi heti nähdä taitosi.

Bruno:

Muistan, miten liikutuin, kun aamun sarastaessa paavin vaakunalla merkityt vaunut saapuivat hakemaan minua viedäkseen katedraaliin.

Isaresi:

Tästä tapahtumasta kertoi minulle paavin veljenpoika kardinaali Bonelli, levätköön hän rauhassa.

Bruno:

Miksi puhut kuiskaamalla?

Isaresi:

Noh... sanokaamme, että Beccaria ei tuntenut paljoakaan sympatiaa häntä kohtaan!

Bruno:

Sano vaan, että he vihasivat toisiaan! Se on kaikkien tiedossa.

Isaresi:

Joka tapauksessa kaikki olivat vaikuttuneita sinun taidoistasi, jos muistan oikein, lausuit ulkomuistista, hepreaksi salmin *Fundamenta* ensimmäisestä sanasta viimeiseen ja päinvastaisessa järjestyksessä.

Bruno:

Se oli ensimmäinen kaikista niistä esityksistäni, joihin olen elämäni aikana myöntynyt paavien, keisareiden ja akateemisten ja kirkollisten autoriteettien pyynnöstä, jotka toivoivat, että paljastaisin salaisuuteni heille.

Isaresi:

En pelkää sanoa tätä sinulle, tämän taidemuodon haltijalle, että myös minä haluaisin

kernaasti nähdä muistintaito esityksesi.

Bruno:

Pidätkö sinäkin minua narrina, Paolo? Haluaisitko yhtyä niihin, jotka näkevät muistitekniikan ainoastaan eräänä instrumenttina, jonka avulla he voivat lisätä omaa valtaansa, eräänä lisäkeinona vaikuttaa toisiin ihmisiin? He eivät ymmärrä, että kuviot ja sinetit ovat vain peilikuvajaisia todellisuudesta. Ne ovat kykeneviä ohjaamaan meidän kykujämme astraalien vaikutuksien kautta, jotka säätelevät universiumia muodostaen suoran yhteyden tämän syvän varjon ja jumalaisen valon välille. Kun yritin saada heidät ymmärtämään, että tämä ei tapahdu magian, vaan tieteen kautta, en saanut muuta osakseni kuin heidän pettymyksestään kumpuavan halveksunnan ja pannettelun! Tai vielä pahempaa, kuten teki halveksittava Mocenigo, luovuttamalla minut teille ryösti hän vapauteni.

Isaresi:

Tunnustan, että tässä tapauksessa en myöskään minä kykene ymmärtämään sinua. Mistä oikein tämä sinun ajatusrakennelmasi on lähtöisin?

Bruno:

Ajattelussa vaikuttaa aines, joka hyödyntää tunteita, jotka kykenevät stimuloimaan niihin liittyviä symboleja. Tähtien ja tähdistöjen vaikutukset muodostavat yhteyden maailman ilmiöiden ja ajatusten välille sekä mikrokosmoksen ja makrokosmoksen välille.

Isaresi:

Jos olen käsittänyt oikein, nämä luonnonmukaiset vastaavuudet, astrologiset ja verbaaliset rakentaisivat platonisten ideoiden välittäjän maailmalle? Nämä sinun ajatuksesi ovat kiinnostavia, mutta keinot, joita käytät ovat väärinä. Me domenikaanit olemme aina olleet muistintaiteen säilyttäjiä. Palvelemme sitä seremonioissa ja teologisissa keskusteluissa, teemme muistiinpanoja ja muistamme meidän kaikkein suurimpia mestareitamme tässä taiteessa, mutta emme koskaan ole turvautuneet tai käyttäneet pakanallisia keinoja muistintaiteen yhteydessä puhumattakaan noista sinun irstaista ideoistasi.

Bruno:

Ajatukset eivät voi jäädä ankkuroituiksi Pyhien kirjoitusten käsityksiin ja pysähtyneisiin, fossiilisiin ajatuksiin. Muisti ei ole ainoastaan muistamista, vaan uusien tietojen saavuttamista. Sinetit, kirjoitukset, pyörät ja astrologiset merkit yhdistyvät ja vaikuttavat toisiinsa paljastaen samalla vastaavuutensa ja samankaltaisuutensa. Vastakohtaisuudet, kuten varjot ja valot, yhdenmukaisuudet ja eroavaisuudet määrittävät ajanpyörää ja koettelemusten kehää samalla rakentaen niiden järjestystä, universiumin yhdistävää ydintä ja elämän materiaa ikuisesti.

Isaresi:

Myös muistintaidosta, tästä yksinkertaisesta puhetekniikasta teet mystisen panteismin instrumentin.

Bruno:

Olet oikeassa, Mnemosyne on jumalattareni! Ja hänen puoleensa käännyin riisuessani ulkoisen olemukseni näennäisen harson sulautuessa maailman sieluun. Sillä jos mieleni on jumalaista alkuperää, silloin muistini avulla voin myös käsittää maailmankaikkeuden järjestyksen.

6.3. Luku 8: Filosofi, ei teologi

Bruno:

Mikä kunnia! Myös tänään kunnianarvoisa kenraali Isä arvostaa seuraani ja vierailee matalassa sellissäni!

Beccaria:

Sinulla ei ole varaa viisasteluun. Kaksi kuukautta sitten 16. syyskuuta sinulle esitettiin katumusta varten kahdeksan selkeästi kerettiläisiksi todettua väitettäsi. Tänään sen sijaan vastaat, että sinun ei tarvitse, eikä täydy katua. Mitä on tapahtunut? Mikä on saanut mielesi muuttumaan näin lyhyen ajan sisällä?

Bruno:

Mitä minun tulisi katua? Sitäkö, että olen tullut ilmoittamaan totuuden? Minkälainen Merkurius olisin, jos myöntäisin, että kaikki oli valhetta? Ei ole minun asiani määrittää, millainen on hyvä tai paha kirkko, onko se katolinen, kalvinisti vai luterilainen. Tässä asiassa voin rohkeasti myöntää virheeni. Olen filosofi, en teologi. Mutta kun pyydät minua katumaan sitä, että olen kannattanut aurinkokeskeistä maailmankuvaa, ja ilmoittanut selkeästi kantani äärettömän universiumin puolesta, on sama kuin pyytäisit minua kieltämään olevani Giordano Bruno. Niinpä voin vastata sinulle vain, että - en tiedä, mitä minun tulisi katua! Sitäkö, että olen ollut oma itseni. Mahdotonta!

Beccaria:

Aina vaan tämä järjetön omahyväisyytesi! Vaikka olemme olleet ymmärtäväisiä sinua kohtaan ja tarjonnet sinulle kuin koskaan aiemmin kenellekään muulle, useita mahdollisuuksia katumukseen. Olemme luottaneet siihen, että älykkyytesi pakottaisi sinut tunnistamaan tekemäsi virheet.

Bruno:

Puhukaamme suoraan, Ippolito! Tämä oikeusprosessi on ollut vain pitkä sovitteluyritys saada minut vaihtamaan teologian kritiikkini filosofisten ydinajatukseni puolustamiseen. Olisin ollut valmis katumukseen myös joidenkin muiden väitteideni osalta, teinhän niin jo Venetsiassa. Minulle ei myöskään olisi ollut mikään ongelma luopua joissakin teokssani esittämästäni, jumalanpilkka painolastista, tai niistä rienauksista, joita Mocenigo

ja sellitoverini ovat kertoneet kuulleensa minun juopuneena tai lannistuneena sanoneeni. Kuten että Kristus olisi surullinen hahmo, profeetta tai maago, tai että vähät minä välitän siitä joko hänet hirtettiin tai ristiinnaulittiin. Tämä ei ole ajatusteni ydin eikä se asia, josta olen Euroopan matkoillani saarnannut ja puhunut. Te tiedätte tämän erittäin hyvin, te vain leikitte kanssani, kuten kissa leikkii hiiren kanssa. Yritätte vain uuvuttaa minut ja viedä haluni puolustautua, välillä kidutuksen, välillä lempeyden avulla ja ymmärryksen, alistumisen ja katumuksen tarjouksilla. Mutta minä en lankea teidän ansaanne! Olen teidän pyrkimyksistänne jo tähän menessä täysin selvillä, se mitä todella haluatte on, että täydellisesti ja ehdoitta luopuisin ajatusteni perusteista.

Beccaria:

Haluamme ainoastaan vakuuttaa sinut teorioidesi järjettömyydestä. Sinä olet kunnianarvoisa mies Giordano, tunnet täydellisesti Pyhät kirjoitukset, Aristoteleen ajatukset eivät ole salaisuuksia sinulle, miten voit tuhlata tämän tietämyksesi joutaville saduille? Etkö tiedosta, että sinun hypoteesisi lepäävät tyhjän päällä?

Bruno:

Tämä minun filosofiani tekee sieluni suureksi ja ylentää järjen! Se tiedostaa ihmisyyden koettelemukset, se on iloa tuntea uppoavansa luonnon jumalalliseen syleilyyn, se on sankarillisen raivon kosketusta, jonka voi saavuttaa hartaassa mietiskelyssä. Se on alistumisen poissa oloa, sillä kaikkeen kuulu vaihtelu, ja yötä vääjäämättä seuraa päivä, siitä puuttuu hurmio ja pakonolemus. La nova, uusi filosofia, on täynnä elämää, se on uskoa fyysiseen kykyyn ja älykkyyteen, todelliseen ihmiseen, eläväiseen, ei eläimelliseen, se pakottaa ylittämään tiedon esteet, ja sen jano on loppumaton. Tämän vuoksi en voi katua! Kun tiedostin, että tähtäsitte ajatusteni peruolemuksiin, joiden vuoksi olen taistellut koko elämäni, käsitin, että minun koettelemusteni kierokulku oli tullut käännekohtaansa.

Beccaria:

Emme voi hyväksyä, että kyseenalaistat uskontomme keskeisimmät dogmit. Kaksoistotuksiin perustuvien tekosyidesi varjolla vahvistat ristiriitaisuuksia uskonnollisten totuuksien kanssa ja asetat epäilyksen alaisiksi profettojen sanat.

Bruno:

Tyhjät sadut, joita meille on opetettu, jättäkäämme ne rahvaalle ja tavalliselle kansalle. Ei häitää, saarnatkaa vain niin paljon kuin haluatte, sillä kuten olen oman kokemukseni kautta oppinut, yksi uskonto, yksi kirkko on yhtä hyvä kuin joku toinenkin. Mutta jättäkää filosofia rauhaan! Haluan että minut tuomitaan filosofina, ei teologina!

Isaresi:

Filosofia palvelee teologiaa. Filosofia on teologian palvelija, veli Giordano. Oletko ehkä unohtanut sen?

Bruno:

Filosofia eroaa teologiasta, koska se tarjoaa ihmiselle mahdollisuuden kehittyä natura-

lististen periaatteiden avulla, jotka ovat ihmiselle myötäsyttyisiä, luonnonmukaisten asioiden ja tapahtumien kautta. Teologia sen sijaan perustuu yliluonnollisille periaatteille ja johtaa yliluonnolliseen lopputulokseen. Tämä tietenkin silloin, jos totuus todellakin on jumalallista alkuperää eikä vain demonien tai ihmisten huijausta, jotka ovat anastaneet siltä nimen.

Beccaria:

Haluaisit, että hyväksyisimme itsenäisen filosofian erossa teologiasta, koska se antaisi sinulle täyden vapauden ja autonomian seurata omia polkujasi sekä filosofian että metafysiikan aloilla. Me emme voi sallia sitä. Etkö ymmärrä, että ajat ovat muuttuneet sitten Cusanuksen ajoista.

Bruno:

Käsitän tämän niin, että haluatte ainoastaan ylläpitää valta-asemanne ainoana Jumalan sanan säilyttäjinä. Ja tehdäkseenne tämän haluatte säilyttää ihmisen paikan maailmakaikkeuden keskustassa, sillä maailmakaikkeus ilman keskustaa poistaisi perusteet myös teidän toiminnaltanne.

Isaresi:

Mahdotonta, että olet aina valmis tähän teeskentelyyn. Etkö voisi edes kuoleman edessä luopua joistakin väitteistäsi? Sillä kuten vakuutat, jos Jumalaa ei ole, joka vaatisi sinua tilille valheistasi, silloinhan katuminen ei maksaisi sinulle mitään ja samalla säästäisit henkesi.

Bruno:

Kuuntele Paolo! On olemassa ajatuksia, joiden kautta jokainen meistä päättyy eräänlaiseen filosofiseen maturiteettiin. Näistä ajatuksista ei noin vain voi luopua tai juuri niistä johtuen vähintään tulee kyseenalaistaneeksi koko olemassaolonsa. Näin ollen tarvitsee tehdä vain yksi valinta, eli pitää mielessään ne asiat, joiden suhteen ei voi tehdä myönnytyksiä, ja ne joista on mahdollista keskustella. Filosofisista ajatuksistani voitte olla, mitä mieltä tahansa, silti mitään ei ole tehtävissä, sillä en voi kieltää vakaumustani aivan kuin se ei merkittäisi mitään!

Isaresi:

Juuri tuo asenteesi tuhoaa sinut, Giordano, sinun liitoiteltu uskosi järjen voimaan. Kun kerran olet laatinut yhden teorian, viet sen äärimmäisyyksiin ilman huolta siitä, että se täytyisi jollain tavoin todistaa oikeaksi.

Bruno:

Vastaa siis! Jos Jumala on kaikkivoipa? Silloin hänen on täytynyt luoda myös ääretön määrä muita maailmoja. Ja jos hän on luonut nuo lukemattomat muut maailmat, en voi ymmärtää, miksi silloin vain täällä täytyisi olla asukkaita eikä niissä toisissa maailmoissa. Johtopäätökseni on, että hänen on täytynyt luoda myös muita asukkaita ja henkiä näihin toisiin maailmoihin.

Isaresi:

Mutta tämä toimii näin vain sinun mielessäsi! Herran tahto on käsittämätön. Itse myös myönnät, että Jumala on tuntematon todellisessa olomuodossaan. Ole siis nöyrempi ja tunnusta, että mitään ei voida varmasti sanoa hänestä, jollei sitä, että hän toimii meidän kaikkien parhaaksi.

Bruno:

Ja juuri tämän vuoksi, että hän rakastaa ihmistä, hänen on luomistyössään täytynyt pyrkiä mahdollisimman parhaaseen lopputulokseen.

Isaresi:

Tosiasia kuitenkin on, että jos joku teoria on todennäköinen ei se silti tarkoita, että se olisi todenmukainen! Kuten eminenssi kardinaali Bellarmino sanoo se, että aurinkokeskeinen teoria Kopernikuksen mukaan sulkee pois jokaisen matemaattisen ongelman, ei tarkoita, että se olisi totta, jos tältä teorialta puuttuu selkeä todiste ja se on ristiriidassa Pyhien Isien sanojen kanssa.

Bruno:

Haaveilin voivani pitää pääni pystyssä, mutta kun otitte mukaan mestarinne kardinaali Bellarminon, ymmärsin, että mastiffi ei enää päästäisi irti otteestaan. Käsitin, että täältä vankilasta käsin on mahdotonta saada ääneni kuuluviin, vaikka olettekin antaneet minulle mahdollisuuden kirjoittaa, sanoillani ei kuitenkaan ole merkitystä ilman kuulijoita. Minulle ei ole jäänyt yhtään kommunikoinnin välinettä, en voi enää ilmaista itseäni kuin vain yhdellä tavalla, omien valintojeni, viimeisten todistettavien tekojeni kautta, toivoen, että vähintään ne säilyvät ajan unohdukselta ja kiihkeiden vihollisten vainoilta.

Isaresi:

Me luulimme, että sulkemalla sinut tähän selliin, olisimme kyenneet vangitsemaan myös sinun poikkeuksellisen mielikuvituksesi. Mutta huomaan, että olimme väärässä.

Bruno:

Ette kai te kuvitelleet, että kaikki nämä seitsemän vuotta, jotka olen tässä vankilassa viettänyt, olisin käyttänyt ainoastaan puolustusstrategioideni valmisteluun. Vankina on vain ruumiini, sillä mieleni kulkee vapaana, se lentää avaruuden äärettömyyksissä välittämättä tästä kuvitteellisesta vankilasta ja teidän taivaallisista kehistä. Samalla kun minua kidutettiin, roikuin pää alaspäin muistoissani ja kuolema näyttäytyi minulle kuin viimeisenä ajatusteni ylevöittäjänä, viimeisenä yrityksenä lähettää viestini läpi aikojen ja kosmoksen. Tämä on täydellisintä magiaa, jonka ihminen voi saavuttaa.

Isaresi:

Minusta tuntuu, että kuulen sanoissasi siteerauksia omista teoksistasi. Lukiessani niitä minulle tuli selkeä tunne, että olet aina aavistanut kohtalosi. Näyttää jopa siltä, että suorastaan turvaat siihen! Rovion liekit nousevat uhkaavasti sinua kohti tämän tiedostamattoman uhrautumistoiveesi vuoksi.

Bruno:

Itse asiassa, kuulen usein korvissani hermeettisen profetian värähtelyn: “Uskokaa minua, että joskus vielä määritellään kuolemanrangaistus sille, joka soveltaa uskontoa mieleen.”

Isaresi:

Ruokit eräänlaista rakkaus-viha suhdetta elämäsi kohtaan, aivan kuin pelkäisit sitoutua siihen liiaksi aavistaessasi loppusi koittaneen.

Bruno:

Olet väärässä, rakastan kiihkeästi elämää! Ystäväni Jacopo Corbinelli³⁰ kutsui minua “miellyttäväksi kumppaniksi, epikurokseksi elämän puolesta.” Hän tiesi hyvin, miten paljon nautin saadessani juoda lasillisen hyvässä seurassa tai viettää yhden yön taivaallisen muusani ja ihanan naiseni, Morganan seurassa. Siispä älä luule, että minusta tuntuu hyvältä rikkoa tuo rakkaussuhde, joka yhdistää sekä sielumme että kehomme. Vaikka odotammekin uutta elämää tai uutta muotoa olla olemassa, ei se kuitenkaan ole sama kuin tällä hetkellä läsnäoleva, sillä tämä, toiveistamme huolimatta ei koskaan pala, vaan jatkaa ikuista muodonmuutostaan.

Beccaria:

Sinun kahdesta, meille vielä tuntemattomasta teoksestasi, veli Giordano on tehty uusi ilmianto sinua vastaan Vercellin Pyhään Inkvisitioon.³¹Eryyisestä teoksestasi *Trionfante bestia*, Voittoisa eläin. Milloin, kuka tietää? Väitetään, että teoksestasi viittaat jopa hänen Pyhyteensä paaviin.

Bruno:

Olen ymmärtänyt. Se on nyt sitten loppu! Vain Klemens VIII voisi käsittää totuuden, jos hän vain ottaisi vastaan ja lukisi nämä muistelmani.

Beccaria:

Klemens on väsynyt tähän sinun oikeusjuttuusi, hän haluaa, että mahdollisimman pian päätämme tuomiostasi.

Bruno:

Omani olen jo lausunut seitsemän vuotta sitten venetsialaisen inkvisition kollegaveljesi edessä. “Minä pidän universiumia äärettömänä, toisin sanoen loppumattomana seurauksena jumalallisesta luomistyöstä, koska olen arvostanut tätä kelvotonta asiaa, jumalaista hyvyyttä ja voimaa, joka olisi voinut luoda myös muita maailmoja kuin vain tämän. Toisen ja toisia loputtomasti, silti hän aikaansai vain tämän rajatun maailman.” Tämän ajatukseni vuoksi tunnette pelkoa, te pelkäätte tätä minun ajatustani enemmän kuin minä pelkään teidän.

30. Jacopo Corpinelli (1535-1590), filologi ja kustantaja, joka toimi mm. Ranskan kuninkaan Henrik III:n hovissa italialaisena neuvonantajana.

31. Kyseisenä aikana S. Uffizio, Pyhä Inkvisitio myöhemmin myös Pyhä roomalainen kongregatio.

Beccaria:

Haluatko uskotella meille, ettet lainkaan pelkää kuolemaa?

Bruno:

Sielu ohjaa ruumista, kuten ruorimies laivaa, tämän elämän jälkeen, kun ruumis hajoaa, se lähtee ja muodostaa toisen. Jumalainen materia, josta olemme muodostuneet, synnyttää uusia muotoja sielun voimalla. Koska kuolema ei tuhoa tai hävitä, vaan hajoittaa ainoastaan materiaalistien aineiden liitokset, se ei kosketa olemassaoloa, vain tapahtumia. Miksi siis meidän täytyisi sitä pelätä?

Beccaria:

Koska kun kuolee synnissä, kuten sinä olet tekemässä, myös sinun sielusi katoaa. Tietenkään ei tarvitse pelätä sen, joka jättää tämän maailman Jumalan armosta, mutta tästä ei ole varmuutta sinun tapauksessasi!

Bruno:

Ainoa todellinen kuolema on, kun ei voi enää ajatella, kun kaikki ajatukset perutaan ja poistetaan, kuten haluatte tehdä minulle. Ei mikään henki eikä mikään ruumis häviä, ne vain jatkuvasti synnyttävät uusia erilaisia yhdistelmiä. Jokainen asia muuttuu, mutta mikään ei tuhoudu, ja tässä kiertokulussa kuolematon sielu on ikuinen, joka elää ja muokkaa jokaista asiaa. Käärmeekään ei olisi muuten mitään muuta kuin ihminen, jos sen kehosta pistäisi esiin kädet, pää ja jalat. Niinpä minä tunnen ruumiini jo versovan uusia muotoja ja älyni liittyvän jumalaiseen yhteyteen tässä raivoisassa lopussani. Kuten Aktaion myytissä, kun ymmärsitte, että olin saapunut etsimään totuutta laskitte suvaitsemattomuuden ja tyhmyyden koirat irti, jotta ne syöksyisivät kimppuuni ja repisivät minut kappaleiksi.

Beccaria:

Lopeta nämä kuvitteelliset tarinasi, veli Giordano! Suutele tätä ristiinnaulittua ja viimeisen kerran Jeesuksen nimeen pyydän sinua luopumaan näistä virheellisistä väitteistäsi!

Bruno:

Se on sama ristiinnaulittu, joka riippui kammioni pimeällä seinällä, se oli ainoa opiskelukumppanini Pyhän Domincuksen luostarissa. Menneisyys palaa, sykli alkaa uudelleen. Samoin myös tällä hetkellä tuijotamme toisiamme silmiin, me profeetat, minä ja Kristus etsiessämme totuutta, vainottuina ja tuomittuina kuolemaan.

Beccaria:

Riittää! Poistukaamme, tämä mies houraillee!

Isaresi:

Kuuntele tarkasti Giordano! Hän on meidän pelastuksemme. Ja myös sinun!

Bruno:

Te esittäte hänet minulle kuolevana ristillä, kuten lupauksena lunastuksesta, juuri te, jotka olette sytyttämässä rovioni! On kuin pöyhkeilisitte armolla, pyydätte minua katu-
maan virheitäni, vääräuskoisuuttani ja kuulustelette minua kolminaisuusopista, sakra-
menteista ja Neitsyt Mariasta, kun sen sijaan todellinen toiveenne on kitkeä mielestäni
ajatukseni äärettömästä, vapaasta universiumista, ainoan paikan ilman häkkeitä ja rajoja.

Isaresi:

Olen pahoillani Giordano, meidän aikamme on päättynyt. On tullut aika sanoa hyvästit.

Bruno:

Miksi nuo tuskaiset kasvot, Paolo? Etkö pitänyt meidän keskusteluistamme?

Isaresi: Toivoin todellakin, että pystyisin vielä vakuuttamaan sinut. Pohjimmiltasi et ole
paha, olet vain suunnattoman omahyväinen ja sinulta puuttuu nöyryys, joka myös estää
sinua tarkastelemasta asioita uudesta näkökulmasta.

Bruno:

Tai ehkä minun johdonmukaisuuteni estää sen. Joka tapauksessa muista sitoumuksesi,
uskon nämä muistelmani sinun käsiisi. Tee niin, että Klemens lukee ne!

Isaresi:

En halua pettää sinua, siitä on vähän toivoa.

Bruno:

Meidän keskustelumme, eivät siis ole merkinneet mitään?

Isaresi:

Valehtelisin, jos kieltäisin, että sinun sanasi, eivät olisi hämmentäneet minua. Mutta täs-
tä asiasta ei ole aikoihin ollut minkäänlaista epävarmuutta, että useat viholliset uhkaa-
vat meidän Pyhää kirkkoamme. Beccaria on oikeassa, meidän täytyy olla päättäväisiä ja
jätkähtämättömiä. Olisin halunnut tehdä enemmän puolestasi, mutta et antanut siihen
mahdollisuutta.

Bruno:

Muista Paolo, mikään paha täältä ei poistu, mikään hyvä tänne ei joudu.

Isaresi:

En ymmärrä, miten voit olla noin rauhallinen ja tyyni. Olkoon Jumala kanssasi!

Bruno:

Pikemminkin hän on minussa.

Isaresi:

Vartija, avaa ovi!

7. PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassani olen tarkastellut kääntämiäni dialogeja retoriikan näkökulmien avulla. Tutkimukseni kysymyksenasettelu perustui seuraavanlaisille aihepiireille. Mitä retoriikan käsitteet inventio, dispositio ja elocutio paljastavat dialogeissa esitetyistä argumenteista ja niihin rakentuneista merkityksistä. Kuten dialogien aiheista, jäsenyksestä ja kielikuvista suhteessa tarinaan. Tutkielmani tarkoituksena oli osoittaa, että Guido del Giudicen *Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno 2012, Kerron totuuden. Giordano Brunon haastattelu* (suom. Aarnio 2016) teoksen dialogimuotoista kirjallista esitystä on mahdollista tulkita ja analysoida klassisen retoriikan käsitteiden avulla.

Tämä tarkastelu näkökulmani perustuu ensiksi sille, että kyseiset dialogit esittävät kolmen todellisen, historiallisen henkilön kuvitteellisen keskustelun, joka jäljittelee klassista dialogia sekä suoraviivaisen kysymys-vastaus-rakenteensa että filosofisten aihealueidensa osalta. Toiseksi sille, että klassisen dialogin perinteet ovat antiikin, kreikkalaisissa, filosofisissa keskusteluissa, eli filosofisessa retoriikassa. Toisen sanoen näillä kahdella tutkielmani keskeisimmällä käsitteellä ja kohteella on myös yhteinen historiallinen menneisyys.

Yhtäältä nämä teoksen esittämät dialogi ovat osa kaunokirjallisuutta, jossa dialogisella kerronnalla pyritään luomaan mielikuva todellisesta puhetilanteesta. Toisaalta kaunokirjallisuuden dialoginen kerronta viittaa tekstin sisäiseen fiktiiviseen maailmaan, kun sen sijaan klassinen dialogi ollakseen ymmärrettävä vaatii tekstin ulkopuolisen todellisuuden hahmottamista, eli historiallisia taustatietoja. Näillä historiallisilla taustatiedoilla on olennainen merkitys myös kyseisen tekstin tulkinnassa, sillä tekstin dialogimuotoinen kerronta mukailee, kuten jo aiemmin esitin, klassista dialogia, joka puolestaan perustuu filosofisten keskustelujen traditioille ja näin ollen poikkeaa kaunokirjallisten dialogien sisäisistä, tekstuaalisista tavoitteista.

Tästä myös johtuu, että tekstin agrumenteissa esitettyjen aiheiden tulkinta on hankalaa ilman tietoa kyseisen ajan historiallisista olosuhteista. Klassisen dialogin merkitykset, eivät siis löydy niinkään itse tekstistä, vaan pikemminkin tekstin ulkopuolisesta todellisuudesta. Toisin sanoen kaunokirjallisen dialogin merkitykset löytyvät tekstin kerronnallisista konteksteista, kun sen sijaan dialogimuotoisen, retorisen esityksen tulkinta vaatii tekstin ulkopuolisia, kontekstuaalisia taustatietoja. Filosofisen dialogin ja kaunokirjallisen dialogin tehtävät myös eroavat toisistaan, sillä klassiselle dialogille ominaista on eräänlainen informatiivinen, opetuksellinen vuoropuhelu. Sen sijaan kaunokirjallisuuden dialogi perustuu pikemminkin tekstin sisäisille, esteettisille päämäärille, joiden tehtävänä on tuottaa todellisuutta jäljittelevä puhe-esitys, jonka merkitykset löytyvät tekstin sisäisestä tarinasta.

Retoriikalla yleisesti viitataan joko poliittisiin keskusteluihin tai muihin yhteiskunnallisiin aiheisiin. Kuitenkin retoriikka jo perinteidensä vuoksi liittyy myös politiikan ulkopuolisiin, esimerkiksi filosofisiin ja ideologisiin aiheisiin. Retoriikalla on myös pitkät yhteiset perinteet sekä kirjoittamisen että kirjallisuuden kanssa, sillä kirjallisuus oli olennainen osa retoriikan opintoja, joissa kirjailijoiden tekstejä hyödynnettiin eräänlaisina kirjoittamisen malleina, joita sekä tutkittiin että jäljiteltiin. Niinpä retoriikka oli myös eräänlainen luonnollinen valinta tämän tutkielmani tutkimuskohteen tarkasteluun. Kuten jo aiemmin sanoin, dialogien tulkinnassa hyödynsin retoriikan käsitteitä inventio, dispositio ja elocutio. Retoriikan ensimmäinen vaihe inventio nosti esiin sen, että tällaisessa retorisisessa esityksessä kyse on tilannesidonnaisesta, intiimistä kommunikaatiosta, joka myös ilmaisee keskustelijoiden, eli tässä tapauksessa Beccarian, Isaresin ja Brunon motivaatiot, jotka tulevat ilmi heidän agrumenteissaan. Näiden argumenttien tarkastelussa kävi selkeästi ilmi, että Brunon motivaatio on vakuuttaa kuulijansa omien filosofisten ajatustensa puolesta. Beccaria agrumenteissaan sen sijaan pyrkii osoittamaan Brunon syylliseksi kerettiläisyyteen. Isaresi puolestaan puolustaa kirkollisia dogmeja, mutta myös näyttää toimivan eräänlaisena sovittelijana näiden kahden keskustelukumppaninsa välillä.

Vaikka keskustelijoiden käsitykset maailmasta ovat hyvinkin ristiriitaiset keskenään, silti niissä voidaan havaita myös tiettyjä piirteitä tasavertaisuudesta, sillä kommunikaation perusolemukseen kuuluu ajatus tasapuolisesta vastavuoroisuudesta. Tämä johtuu siitä, että puhuja väistämättä joutuu huomioimaan keskustelukumppaninsa, jotka hän haluaa vakuuttaa argumenteillaan. Samoin myös kuuntelijan on oltava valmis ottamaan vastaan puhujan argumenteissaan esittämät näkökulmat. Tällainen retorinen tilanne osoittaa juuri puhujan ja kuuntelijan demokraattisen vuorovaikutussuhteen, jossa molemmat osapuolet paitsi puhujina myös kuulijoina ovat pakotetut hyväksymään toistensa argumentit.

Yhtäältä tällainen kommunikaatio tilanne vaikuttaa, todelliselta vuorovaikutustilanteelta. Toisaalta kuitenkin tulee muistaa, että kyse on kirjoittajansa tuottamasta kuvitteellisesta tilanteesta, joka pitää sisällään myös puheen esittäjän tekstissä. Toisin sanoen myös tutkimassani dialogisessa esityksessä kyse on kirjallisuuden fiktiivisestä maailmasta, vaikka se heijastaakin tiettyjä reaalimaailman ominaispiirteitä, jotka vaikuttavat todellisilta. Toisaalta kuitenkin teoksen esittämä tilanne on todella tapahtunut, vaikka siitä ei sellaisenaan olekaan olemassa dokumentoitua tietoa, silti siinä esitetyt argumentit perustuvat todellisen, historiallisen henkilön Brunon kirjoituksissaan esittämiin ajatuksiin.

Retoriikan toinen vaihe dispositio jäsentää tekstiä ja määrittää argumenttien järjestyksen, jolla on suuri merkitys paitsi tekstin ymmärettävyyteen myös vakuuttavuuteen. Se millainen järjestys valitaan riippuukin siitä, mitä seikkoja tekstissä halutaan korostaa. Jäsennys voidaan tehdä joko laskevan järjestyksen, eli vahvat argumentit esitetään tekstin alkupuolella tai nousevan järjestyksen mukaan, jossa vahvat argumentit esitetään tekstin lopussa. Kolmannessa jäsennysvaihtoehdossa sen sijaan vahvat argumentit sijoitetaan sekä alkuun että loppuun, jolloin heikot argumentit jäävät tekstin keski-kohtaan.

Tutkimissani dialogi-luvuissa järjestys, toisaalta näyttää olevan laskeva, joka tulee ilmi siinä, että vahvat argumentit ovat heti alussa, joissa keskustelijat esittävät kärjekkäitä argumenttejaan omien näkökulmiensa puolesta. Toisaalta verrattaessa kaikkia kolmea dialogi-lukua toisiinsa näyttää pikemminkin siltä, että kyseessä on järjestys, jossa vakuuttavat argumentit ovat sekä tekstin alussa että lopussa. Kuitenkin kirjallisuuden dispostioon liittyy useita muita mahdollisia jäsennysvaihtoehtoja, kuten muun muassa kronologinen ja temaattinen, joten kysymys siitä, onko kyse nousevasta, laskevasta vai molemmista yhdessä tuottaa pikemminkin eräänlaisen yleisluonteisen vastauksen kuin tarkan jäsennysmääritelmän.

Kolmas vaihe elocutio puolestaan liittyy paitsi kielelliseen muotoon ja ilmaisuun myös argumentaation tyyliin. Näistä tyyliin kuuluvista retorisisista kuvioista tarkastelin metaforaa, allegoriaa, alluusiota ja ironiaa. Toisaalta tutkimissani dialogeissa näitä kielikuvia löytyi jonkin verran, joista tämän tekstin analyysiosiossa, luvussa viisi esitin esimerkkejä. Toisaalta niiden harvalukuisuus saattaa johtua myös siitä, että tällainen dialogimuotoinen esitys korostaa pikemminkin argumenttien filosofisia aiheita kuin tekstin kaunokirjallisia, taiteellisia ominaispiirteitä.

Lopuksi totean, että vaikka tässä tutkielmassani esittämäni retoriikka-analyysi on ollut hyvin yleisluontoinen katsaus retoriikkaan tutkimusmenetelmänä. Kuitenkin se osoitti, että tällaisessa kirjallisessa, dialogimuotoisessa esityksessä kyseiset retoriikan käsitteet voivat antaa lisäinformaatiota paitsi dialogeissa esitetystä kommunikatiivisesta tilanteesta myös niiden jäsennykseen liittyvistä merkityksistä, jotka vaikuttavat suoraan argumenttien tehokkuuteen. Kyseisten dialogien tyylilliset seikat, kuten muun muassa kielikuvat, sen sijaan liittyvät niiden lajilliseen tehtävään, eli klassisen dialogin lajipiirteisiin. Toisin sanoen, kuten jo edellä totesin, tällainen dialogimuotoinen esitystapa nostaa esiin pikemminkin dialogien filosofiset aihealueet kuin kaunokirjalliset erityispiirteet.

8. LÄHDELUETTELO

Barthes, Roland 2011 (1972). *La retorica antica. Alle origini del linguaggio letterario e delle tecniche di comunicazione.* Milano: IX edizione Tascabili Bompiani/RCS Libri S.p.A.

Bruno, Giordano 1584. *De l'invinito, universo e mondi.* Kuraattori Aquilecchia, Giovanni.
http://www.liberliber.it/mediateca/libri/b/bruno/de_l_infinito_universo_e_mondi/pdf/de_l_i_p.pdf. Viitattu 1.7.2016.

Cicero, Marcus Tullius. *Cicero Puhujasta 2010.* Suomentanut Aulikki Vuola, esipuhe Juha Sihvola. Helsinki: Gaudeamus.

Corno, Dario 2011. *La retorica.* Treccani, *La cultura italiana.*
[http://www.treccani.it/enciclopedia/retorica_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/retorica](http://www.treccani.it/enciclopedia/retorica_(Enciclopedia-dell'Italiano)/retorica). Viitattu 28.9.2016.

Del Giudice, Guido 2012. *Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno.* Roma: Di Renzo Editore.

Del Giudice, Guido. *Giordano Bruno.*
<http://www.giordanobruno.info/nolano/vita.htm>. Viitattu 10.6.2016.

Del Giudice, Guido 2013. *Giordano Bruno. Il profeta dell'universo infinito.*
<http://www.centumcellae.it/wp-content/uploads/2014/02/Il-profeta-delluniverso-infinito.pdf>. Viitattu 29.11.2016.

Del Giudice, Guido 2013. *Guido del Giudice racconta Giordano Bruno – Seconda parte.*
<https://www.youtube.com/watch?v=vInB5h-p9q0> Viitattu 30.6.2016.

Frisch, Hartvig 1963. *Euroopan kulttuurihistoria III. Renessansista itsevaltiuden kauden loppuun.* Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Frisch, Hartvig 1962. *Euroopan kulttuurihistoria II. Vanhimmista kulttuureista Hellaaseen.* Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Funaioli, Gino & Niccoli, Mario 1931. *Dialogo. La letteratura classica.* Treccani, *La Cultura Italiana.* [http://www.treccani.it/enciclopedia/dialogo_\(Enciclopedia-Italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/dialogo_(Enciclopedia-Italiana)/) Viitattu 14.11.2016.

Galati, Gianluca 2009. *Storia – Riforma e Controriforma – sintesi semplificata.*
<http://buzzati2c.blogspot.fi/2009/03/storia-riforma-e-controriforma-sintesi.html>

Viitattu 22.6.2016.

Haataja, Julia 2014. ”Rakkaat lukijat, yrittäkää ymmärtää minua.” Lukijaan vaikuttavat tehokeino venäläisissä lehtiteksteissä ja niiden suomennuksissa. Tampereen yliopisto. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriopinnot. Työkieleet suomi-venäjä.
<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/95601/GRADU-1402296719.pdf?sequence=1>. Viitattu 13.7.2016.

Haapala, Taru 2007. Poliittinen ironia Adbusters-lehdessä. Analyysi klassisesta pilkkaretoriiikasta kulutuskuulttuurikriittisessä tekstissä. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Valtio-oppi. Pro gradu -tutkielma.
https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/12656/URN_NBN_fi_jyu-2007475.pdf?sequence=1. Viitattu 11.7.2016.

Haapanen, Pirkko 1996. Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Tampere: Vastapaino, 23–50.

Hosiaislouma, Yrjö 2003. Kirjallisuuden sanakirja. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kahlos, Maijastina 2015. Augustinus roomalaisen kulttuurin arvostelijana. Arduum res gestas scribere – historian kirjoittaminen on kuitenkin tavattoman vaikeaa.
<http://www.maijastinakahlos.net/b/opetus/augustinuksen-poliittisia-teksteja/luento-611-augustinus-roomalaisen-kulttuurin-arvostelijana/> Viitattu 18.6.2016.

Karttunen, Hannu s.a. Kopernikaaninen vallankumous.
<http://www.astro.utu.fi/zubi/history/crevol.htm>. Viitattu 13.6.2016.

Karttunen, Hannu s.a. Kreikan tähtitiede. <http://www.astro.utu.fi/zubi/history/greek.htm>. Viitattu 25.11.2016.

Kennedy, George 1980. Claccical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradtion from Ancient to Modern Times. Second Edition, Revised and Enlarged George A. Kennedy. The University of North Carolina Press. Chapel Hill and London. 1999.
<http://site.ebrary.com.ezproxy.jyu.fi/lib/jyvaskyla/reader.action?docID=10041249>. Viitattu 20.5.2016.

Keskinen, Riku 1999. Retroriikka ja kaunoluku: katsaus suomalaisen puhetaidon oppihistoriaan Julkaisussa Retoriikan poluilla: retoriikkaa antiikista EU-aikaan. Vierikko, Esko & Tolonen, Anu (toim.) Taiteiden tutkimuksen laitos. Turku: Turun yliopisto, 17–32. <https://www15.uta.fi/kirjasto/nelli/verkkoaineistot/yht/keskinen.pdf>. Viitattu 21.5.2016.

Keskinen, Riku 1998. Suomalaisen puhetaidon kirjallisuuden lähtökohdat. Lisensiaatin-tutkimus puheviestinnän alalta. Viestintätieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 20.5.2016.

Kotimaisten kielten keskus. Kielitoimiston sanakirja.
<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>.

Koivisto, Aino & Nykänen, Elise 2013. Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. Teoksessa Dialogi kaunokirjallisuudessa. Koivisto, Aino & Nykänen, Elise (toim.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 242, 9 – 56.

Korhonen, Tua 2004. Ateena Auran rannoilla. Humanistikreikkaa. Kuninkaalisesta Turun akatemiasta.
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/klass/vk/korhonen2/ateenaau.pdf>.
Viitattu 14.12.2016.

Koskela, Lasse & Rojola, Lea 2000. Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 150. Toinen painos.

Krappe, Johanna 2007. Monimerkityksinen metafora. Teoksessa Lentävä hevonen: välineitä runoanalyysiin. Kainulainen, Siru, Kesonen, Kaisu & Lummaa, Karoliina (toim.) Tampere: Vastapaino, s. 145–166.

Laaksonen, Vilja 2011. Poliitikan markkinapaikka. Parlamentaarisen retoriikan tyyliä ja etiikka eduskunnan kyselytunnilla. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Valtio-oppi. Pro gradu -tutkielma.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/26720/URN:NBN:fi:jyu-2011033110579.pdf?sequence=1>. Viitattu 11.7.2016.

Lehikoinen, Tiina 2007. Runo puheena ja runon puhujat. ”En jaksa nauramatta, katsoa, sinua.” Teoksessa Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin. Kainulainen, Siru, Kesonen, Kaisu & Lummaa, Karoliina (toim.) Tampere: Vastapaino, s. 213–237.

Lummaa, Karoliina 2007. Symboli ja allegoria. Runon piilomerkitysten jäljillä. Teoksessa Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin. Kainulainen, Siru, Kesonen, Kaisu & Lummaa, Karoliina (toim.) Tampere: Vastapaino, s. 191–210.

Lähteenmäki, Mika 2009. Dialogisuuden lähteillä: Oppihistoriallinen näkökulma Bahtinin dialogiseen kielikäsitteeseen. Jyväskylän yliopisto. Kielten laitos. Puhe ja kieli, 29:2, 63–74. <http://ojs.tsv.fi/index.php/pk/article/view/4786/5923>. Viitattu 16.11.2016.

NASA’s Kepler Mission Announces Largest Collection of Planets Ever Discoverd.
<http://www.nasa.gov/press-release/nasas-kepler-mission-announces-largest-collection-of-planets-ever-discovered>. Viitattu 1.7.2016.

Neri, Laura 2011. I campi della retorica. Letteratura, argomentazione, discorsi. Lingue e letterature Carocci / 127. Roma: Carocci editore S.p.A.

Ockenström, Lauri 2014. Oppi tuli idästä – renessanssin ihmiskäsityksen ja kuvamagian juurilla.

<https://www.jyu.fi/ajankohtaista/arkisto/2014/01/tiedote-2014-01-27-12-43-37-268021>

Viitattu 28.10.2016.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka 1996. Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tampere: Vastapaino, s. 7–19.

Peacham, Henry 1593: (1577). The Garden of Eloquence. Rhetoric Timeline.

<http://rhetoric.byu.edu/Primary%20Texts/Timeline.htm>. Viitattu 16.10.2016.

Puro, Jukka-Pekka 2006. Retoriikan historia. Helsinki: WSOY.

Puro, Jukka-Pekka 1998. Puhetaidosta retoriikkaan, vai oliko se päinvastoin. Tiedotus-tutkimus. ISSN 0357-8070. 21(1998): 3, s. 82–91. Tampereen yliopiston kirjasto 2003.

<https://www15.uta.fi/kirjasto/nelli/verkkoaineistot/yht/puro.pdf>. Viitattu 20.5.2016.

Pynnönen, Anu 2013. Diskurssianalyysi: Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen.

Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu.

<https://www.jyu.fi/jsbe/tutkimus/julkaisut/workingpaper/wp379>

Viitattu 22.12.2016.

Ratia, Taina 2007. Runon kuvakielisyyden ulottuvuudet. Teoksessa Lentävä hevonen: välineitä runoanalyysiin. Kainulainen, Siru, Kesonen, Kaisu & Lummaa, Karoliina (toim.) Tampere: Vastapaino, s. 121 –143.

Rissanen, Veli-Matti 2010. Ciceroniana. Mies ja hänen teoksensa historian pyörteissä.

Teoksessa *Philologia classica*. Lähteitä, lähestymistapoja ja metodeja Hiekkalinna, Tiina & Seppänen, Minna (toim.) Klassiset kielet ja antiikin kulttuuri. Turun yliopisto.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.

http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_5.html. Viitattu 12.7.2016.

Sananvapaus ja sensuuri verkkoaikana 2012. Kielletyt kirjat – Ulkomaiset kielletyt kirjat. <http://www.sananvapausjasensuuriverkkoaikana.com/kielleytkirjat/>

[kielleyt2.html](http://www.sananvapausjasensuuriverkkoaikana.com/kielleytkirjat/kielleyt2.html). Viitattu 16.11.2016.

Sangalli, Alessandro s.a. Luis de Molina. Filosofico.net.

<http://www.filosofico.net/molina.htm>. Viitattu 20.6.2016.

Sedergren, Jari 2008. Alluusiosta. <http://sedis.blogspot.fi/2008/01/alluusiosta.html>. Viitattu 20.12.2016.

Sihvola, Juha 2006. Cicero, Marcus Tullius. Puhujasta 2006 (suom.) Aulikki Vuola Helsinki: Gaudeamus.

Steinby, Liisa & Lehtimäki, Markku 2013. Kertomisen analyysi. Kertovan esityksen perusmuodot. Teoksessa Mäkikalli, Aino & Steinby, Liisa (toim.) Johdatus kirjallisuusanalyysiin. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 96–106.

Steinby, Liisa & Tanskanen, Katri 2013. Draaman analyysin peruskäsitteet. Dialogi muodot ja tehtävät. Teoksessa Mäkikalli, Aino & Steinby, Liisa (toim.) Johdatus kirjallisuusanalyysiin. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 288–350.

Suoninen, Eero 2003. Tutkimusmenetelmät. Diskurssianalyysi diat. <https://www.jyu.fi/hum/aineistot/tutkijakoulu/suoninen.pdf>. Viitattu 29.11.2016.

Tonelli, Angelo 2012. Prefazione. Guido del Giudice. Io dirò la verità. Intervista a Giordano Bruno. Roma: Di Renzo Editore, 5–10.

Treccani 2009. La Cultura Italiana. Dizionario di filosofia. Dialogo. http://www.treccani.it/enciclopedia/dialogo_%28Dizionario-di-filosofia%29/ Viitattu 16.11.2016.

Treccani s.a. La Cultura Italiana. Virgilio Maròne, Publio. <http://www.treccani.it/enciclopedia/publio-virgilio-marone/>. Viitattu 27.12.2016.

Tuulentie, Seija 2010. Retoriikka-analyysi laadullisen tutkimuksen lähestymistapana. PPT-luentodiat. <http://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=075420d2-9b4f-4220-9bd2-19e3c6497dd5>. Viitattu 12.6.2016.

Vaahtera, Jaana 2010. Retoriikasta puheen ollen. Teoksessa *Philologia classica*. Lähteitä, lähestymistapoja ja metodeja Hiekkalinna, Tiina & Seppänen, Minna (toim.) *Klassiset kielet ja antiikin kulttuuri*. Turku: Turun yliopisto.

Viljamaa, Toivo 2010. Klassisen filologian haasteita ennen ja nyt. Turun yliopiston klassinen filologia 50 vuotta, 10.12.2010. <http://www.saunalahti.fi/toivil/PhilologiaClassica.pdf>. Viitattu 21.11.2016.

Volli, Ugo 2017. Retorica, in Franco Lever – Pier Cesare Rivotella – Adriano Zancchi (edd.) *La comunicazione*. Dizionario di scienze e tecniche. <http://www.lacomunicazione.it/voce/retorica/>. Viitattu 9.1.2017.

Välimäki, Reima 2015. Pestis heresis – Harhaoppi, rutto ja hengen sairaus. Ennen ja nyt. Historian tietosanomat. <http://www.ennenjanyt.net/2015/10/pestis-heresis-harhaoppi-rutto-ja-hengen-sairaus-2/>. Viitattu 26.11.2016.